

UNIVERSITETET I BERGEN

UJO350

Det samfunnsvitenskapelige fakultet
Masteroppgave i undersøkende journalistikk

Mikal Olsen Lerøen

Våren 2023

Kappe: Hvordan lese denne innleveringen

Denne masterleveransen består av to hoveddeler. Som praktisk prosjekt leveres boken *Med Harley til Honningsvåg, på to hjul gjennom et nedstengt Norge*, med tilhørende metodetekst. Den teoretiske oppgaven tar for seg ulike implikasjoner knyttet til undersøkende journalistikk der journalisten trer ut av sin nøytrale posisjon og blir part i fortellingen, som kilde og/eller offer.

Med Harley til Honningsvåg.

Det praktiske prosjektet er litt større enn det som vanligvis leveres i master i undersøkende journalistikk. Den situasjonen mitt kull var i, med en alvorlig hendelse som rammet alle i Norge, gjorde at jeg følte det lå en unik mulighet til å gjøre et mer omfattende arbeid. For å lette lesingen av leveransen vil jeg her fremheve noen kapitler som kan ha særlig relevans for de journalistiske funnene og de arbeidsmetodene jeg ønsker å drøfte i metoderapporten. Disse er dels plukket ut for å belyse oppsøkende journalistikk som metode og tid som metode. For fokuset undersøkende journalistiske funn vil jeg peke på helheten og summen av historiene, men trekker likevel frem noen kapitler. I sum kan kapitlene under med fordel leses. Sidetallene under viser til sidetall i boken.

Den første restaurantkonkursen, side 15
Koronastøtte til de rike, side 20
Brevet fra staten, side 33
Vi lever i et dobbelt fengsel. Hun der, jeg her, side 71
Verftet som stengte ned hele kommunen, side 84
Hvorfor snakker «Nyhetene» så mye om Oslo, side 122
Den farlige fødselen: seks ferger og et helikopter, side 125
Familien i det røde smitteområdet, side 136
Over 1,4 millioner smittede nordmenn, side 143
Muligheten vi ikke tok, side 149
Alene med døden, side 158
Å flytte hjem, side 162
Bosetning i hele Norge er et fellesgode, side 171
Begravelsene ingen fikk gå i, side 180
Hvordan håndterer nordmenn krisen, side 208
På kafe i Norges nordligste by, side 221
På innsiden av Folkehelseinstituttet, side 221
Nedstengt 18 prosent av livet, side 227

Teorioppgaven: Hva skjer når journalisten blir en del av historien?

I teorioppgaven diskuterer jeg ulike muligheter og utfordringer det kan gi undersøkende journalistikk når journalisten selv blir en viktig kilde i fortellingen. Slik bruk av journalisten blir mer vanlig i gravejournalistikk og i denne oppgaven diskuterer jeg ved hjelp av tre prosjekter blant annet hva dette kan gjøre med tilgang til kilder, og mulighetene for god kildebalanse og kildekritikk. Intervjuguide leveres som vedlegg til denne.

Innholdsfortegnelse

Metodeoppgave: *Med Harley til Honningsvåg*

1. Innledning s. 7

- 1.1 Er *Med Harley til Honningsvåg* undersøkende journalistikk? S. 7
- 1.2 Ulike kildetyper og arbeidsformer s. 9
- 1.3 Problemstillingene i metodeoppgaven s. 9

2. Bakgrunn s. 10

- 2.1 Historisk bakgrunn s. 10
- 2.2 Min bakgrunn s. 10

3. Nyttige perspektiver for analysen s. 11

4. Analyse: Folk i fokus, sirkeljournalistikk og demokrati s. 13

- 4.1 *Oppsøkende journalistikk* som metode s. 13
 - 4.1.1 Fordeler – journalistikk er historier om folk, til folk s. 13
 - 4.1.2 Fordeler – å hindre *sirkeljournalistikk* s. 14
 - 4.1.3 Fordeler – å styrke demokratiet s. 15
- 4.2 Utfordringer med oppsøkende journalistikk som metode s. 17
 - 4.2.1 Utfordringer – timing s. 17
 - 4.2.2 Utfordringer - kilde-skjevhet s. 19
 - 4.2.3 Utfordringer - geografisk skjevhet s. 20
- 4.3 *Tid* som metode s. 22
 - 4.3.1 Fordeler - tid gir tillit s. 22
 - 4.3.2 Fordeler - tid gir gode observasjoner s. 23
 - 4.3.3 Fordeler - tid gir unike perspektiver s. 24
- 4.4 Utfordringer ved tid som metode og medievirkelighet s. 24

5. Avslutning: Tid og oppsøkende metode i gravejournalistikk s. 25

- 5.1 Oppsøkende journalistikk mot avstand og splittelser s. 26
- 5.2 Tid til å oppdage historiene bak historiene s. 27
- 5.3 Overføringsverdier s. 27

6. Kildeliste s. 28

Teorioppgave: Undersøkende journalistikk når journalisten blir en del av fortellingen.

7. Innledning s. 31

8. Bakgrunn s. 31

8.1 Er Pappas siste reis undersøkende journalistikk? S. 32

8.2 Hvorfor valgte jeg å fortelle min egen historie? S. 33

9. Metode s. 34

9.1 Design: Semistrukturert intervju s. 34

9.1.1 Radiojournalisten som måtte overtales til å bruke seg selv s. 35

9.1.2 Hun som skrev om sin mors selvmord s. 36

9.2 Meg selv som kilde, og de andre rollene mine s. 36

9.3 Erfaringsbasert litteratur for å belyse problemstillingen s. 37

10. Teori: kildekritikk, tilgang og tillit s. 38

10.1 Journalistiske metoder for kildekritikk i rollekonflikter s. 39

10.2 Emosjonell tyngde for å skape troverdighet og tillit hos kildene s. 40

10.3 To utfordringer ved journalistrollen når han/hun er kilde og offer s. 40

11. Analyse: Journalistens motvilje mot offerrollen og asymmetrien i møte med kildene s. 41

11.1 Jeg er den samme journalisten, men kildene leste meg ulikt s. 42

11.1.1 Sjøfolk kan være krevende kilder s. 43

11.1.2 Rederne og Norges Rederiforbund ville ikke intervjues s. 44

11.1.3 Påvirket min rolle hvordan rederne vurderte min troverdighet? S. 45

11.1.4 Var det mine roller som gjorde at fotfolket takket nei? S. 46

11.1.5 Offerrollen gav direkte tilgang til pårørende s. 47

11.1.6 Kildene leste meg asymmetrisk s. 48

11.2 Balanse i kildekritikk og kildepleie i gravejournalistikken når journalisten selv er kilde s. 49

11.2.1 Hva vi prøver å snakke om når vi sier objektiv s. 49

11.2.2 Fordeler ved å være et offer s. 51

11.2.3. Ulemper ved å være et offer s. 52

11.2.4 Å spille ut offer-rollen s. 53

11.2.5 Å snakke med innestemme – utelatte momenter s. 54

12. Avslutning: kildetilgang og økt motivasjon s. 55

13. Overføringer og veien videre s. 57

14. Litteraturliste s. 58

15. Takk s. 62

En metodeoppgave over sakprosaboken *Med Harley til Honningsvåg*.

Hvilke fordeler og utfordringer gir det den undersøkende journalistikken at den er oppsøkende og til stede over tid i folks hverdag?

1. Innledning

Det praktiske arbeidet jeg leverer til denne eksamenen er boken *Med Harley til Honningsvåg* (2022). Jeg begynte arbeidet med dette graveprosjektet i april 2020. Forlaget Res Publica, ved redaktør Gerd Johnsen, tente raskt på ideen om å skrive en bok som kunne dokumentere hvordan pandemien rammet oss, gjennomført mens pandemien utspant seg. Boken ble publisert i august, 2022.

Prosjektet fikk støtte av Fritt ords ekstraordinære pandemi-pott og Norsk faglitterær forfatter- og oversetterforbund, NFFO, noe som gjorde at jeg kunne begynne reisen fra sør til nord allerede i pandemiens første fase. Etter hvert som covid-19-viruset vokste seg mer og mer motstandsdyktig og utviklet nye mutasjoner, vokste også graveprosjektet. Til slutt hadde jeg reist gjennom Norge flere ganger, vært i de fleste av fylkene våre, og fanget ulike aspekter av pandemien med samme mål: Jeg ønsket å dokumentere hvordan covid-19-viruset rammet oss, og hvilke mulige utfordringer og muligheter den mest dramatiske situasjonen for landet vårt siden andre verdenskrig førte til.

Reisen gjennomførte jeg med motorsykel. Det var to hovedgrunner til valget av kjøretøy. For det første er en motorsykel en pratemagnet. Den er mye mer kontaktskapende enn en bil er. For det andre føler du mer av virkeligheten på kroppen når du sitter eksponert og utsatt slik du gjør på en motorsykel. Derfor kjøretøyet, men hva med reisen?

Selve reisen delte jeg dramaturgisk opp i fire ulike faser som skulle sammenfalle med det vi kan kalle pandemiens fire stadier og fremdriften i boken er satt sammen av de ulike reisene jeg gjorde. Disse ble styrt av hendelser og utviklingen i pandemien, men jeg har også måttet ta hensyn til økonomi og praktisk logistikk. Resultater av disse hensynene vil jeg diskutere underveis i oppgaven.

1.1 Er *Med Harley til Honningsvåg* undersøkende journalistikk?

At det å definere undersøkende journalistikk er vanskelig, fant forskerne Paulie Cancela, David Gerber og Annik Dubied ut da de gjennomførte et forskningsprosjekt på temaet. De dybdeintervjuet 23 sveitsiske undersøkende journalister, blant annet om hva de mener undersøkende journalistikk er og hvordan den eventuelt skiller seg fra annen journalistikk. Blant funnene deres var at journalister selv kan ha vanskelig for å definere denne journalistiske formen. Imidlertid kom forskerne til at følgende tre kjennetegn kan fungere som stikkord for sjangeren: En sterk motivasjon, en stor arbeidsmengde og ulike (krevende, sammensatte og/eller avanserte) journalistiske metoder (Cancela m. fl. 2021).

Hvordan står arbeidet med *Med Harley til Honningsvåg* seg mot disse tre parameterne? Journalister reagerer på kriser med en profesjonell glød, en egen energi som springer ut fra det sterke ønsket om å forstå og formidle krisen. Mitt sterke motiv var å skape et nasjonalt bilde av hvordan det var å leve i Norge gjennom de over to årene da pandemien herjet.

Størrelsen på arbeidet kan blant annet belyses gjennom den lange tiden jeg brukte på prosjektet. Jeg arbeidet undersøkende og oppsøkende i nesten to og et halvt år, et tidsspenn som er uvanlig lenge selv for gravejournalistikk. En annen måte å vurdere størrelsen på journalistikken er ved å se på det store geografiske området som jeg har forsøkt å dekke. Jeg kjørte over 4600 kilometer på motorsykel, samt dekket andre deler av landet via fly. Til slutt kan størrelsen på gravejobben også beskrives gjennom antallet skriftlige og muntlige kilder, samt den store bredden i dette kildematerialet, blant annet gjennom offentlige dokumenter,

statistikker og forskningsrapporter med mer. Antallet muntlige kilder er vanskelig å tallfeste på grunn av den oppsøkende arbeidsformen, men jeg har snakket med, og tatt notater fra, mellom 70 og 90 kilder. Da boken kom tilbake fra trykken inneholdt den 14 sider med noter og kildehenvisninger.

Av de ulike journalistiske metodene som er brukt viser jeg kort til noen av dem nå, flere kommer jeg tilbake til senere. Blant de viktige er innsyn, innsamling av store datamengder og bearbeiding av disse, samt innhenting av forskningsdata under pågående forskning. De to viktigste metodene er likevel *oppsøkende journalistikk* og *tid* som metode. Ut fra definisjonen som Cancela, Gerber og Dubied legger frem, mener jeg at arbeidet med dette prosjektet er undersøkende journalistikk. La meg likevel belyse prosjektet via et annet perspektiv. Senter for undersøkende journalistikk (SUJO) definerer undersøkende journalistikk slik:

Undersøkende journalistikk tilhører kjernen av nyhetsmedienes samfunnsoppdrag, nemlig å avdekke og avsløre maktmisbruk i samfunnets institusjoner, politisk korrupsjon, økonomisk kriminalitet, kritikkverdige forhold og skjulte bindinger. Denne typen journalistikk kan også utvikle nye metoder for å kaste lys over ukjente forhold og peke på løsninger.

Har jeg avslørt politisk korrupsjon, økonomisk kriminalitet eller skjulte bindinger? Nei. Derimot har jeg forhåpentligvis dokumentert kritikkverdige forhold i hvordan pandemien ble håndtert. Jeg har påvist gjennom mine møter med folk, barn, studenter, familier, ledere, bedriftseiere, helsepersonell og FHI-lederen Preben Aavitsland, at beslutningene om totale nedstengninger noen ganger ble gjennomført uten nok kjennskap til smittespredning og manglende kunnskap av de negative effektene av disse. Jeg har påvist at enkeltkommuner (Hyllestad) ikke hadde godkjente lovpålagte strategier for å håndtere pandemier, noe som fikk alvorlige konsekvenser da viruset kom til kommunen. Dette er ikke beskrevet i noen av de nyhetsartiklene som dekket smittekrise i denne kommunen. Så har jeg pekt på at Norge som land manglet utstyr, personell og en overordnet strategi for det samme. Det har flere gjort. Imidlertid håper jeg at jeg ved den undersøkende journalistikken har klart å beskrive hvordan menneskene i hele Norge ble rammet av disse manglene.

Har jeg avslørt maktmisbruk? Gjennom kilder fra hele landet har jeg dokumentert det som både Holdenutvalget (Covid-19) (2022) og Koronakommisjonen (2022) senere har pekt på, at det var skadelig at så mye av krisehåndteringen var styrt sentralt, med tunge innskrenkende nasjonale tiltak som ikke tok hensyn til smittespredningen i Norge. Dersom dette defineres som maktmisbruk blant beslutningsmyndigheter, så er det et maktmisbruk uten egen vinning, og gjort i beste mening. Belastningen for dem som har vært rammet, og kommunene som fikk innskrenket styringsrommene sine, har likevel vært store. Så kan det innvendes at mange norske mediehus har laget grundig og god journalistikk på mange av disse temaene. Jeg tror likevel mitt prosjekt representerer noe mer og kanskje viktig, av to grunner. Den ene knytter jeg til mengden stoff satt sammen til en historie – historien om pandemien i Norge. Den andre grunnen er at jeg konsekvent har dekket pandemien og nedstengningen, side om side med dem som ble rammet av dem. Jeg har skrevet historiene fra der de er blitt fortalt, med de særskilte perspektivene som dukker opp via den oppsøkende journalistikkens metode og tiden som er brukt hos disse kildene.

Forhåpentligvis har jeg tilbudt leseren stemmer og ansikter bak alle tallene vi til enhver tid ble servert. Det være seg folk som ble syke, som ble frarøvet deler av sin frihet eller som ble rammet økonomisk og som ikke fikk den pandemipengestøtten de var lovet. Kanskje har graveprosjektet også vært med å sette søkelyset på den store, og økende

trusselen mot bosetning i hele Norge; nemlig en omfattende boligkrise utenfor de større byene.

1.2 Ulike kildetyper og arbeidsformer

Jeg benytter meg av Egil Fossums diskusjoner rundt ulike kildetyper (1991) for å beskrive kildearbeidet mitt. Fossum beskriver i boken *Er det nå så sikkert* tre måter å tilegne seg informasjon på. *Direkte*, ved at journalisten bruker seg selv som kilde, og *indirekte*, både ved at journalisten snakker med folk og ved det Fossum kaller å undersøke levninger. Levninger kan beskrive dokumenter, registre, fotografier, branntomter med mer. Kort sagt alt som kan gi oss informasjon om det vi er på jakt etter.

Forenklet kan man si at jeg har benyttet alle tre kildetyper, både mine observasjoner, et bredt spekter muntlige kilder, samt ulike levninger. Det sentrale i arbeidet har likevel vært de to første, å oppsøke folk der de bor, for å intervju dem og skildre deres pandemiliv. Men dette arbeidet hviler tungt på den siste typen kilder, levningene. Blant den siste gruppen kilder kan nevnes

- ulike statlige og kommunale dokumenter
- ulike dokumenter fra Statsforvaltere
- offentlige risiko-analyser
- børsmeldinger
- statlige rapporter
- to statlige koronarapporter
- flere Norges offentlige utredninger
- diverse forskningsprosjekter
- bøker og forskningsartikler
- vitenskapelige sammenstillinger
- ulike helsearkiv og statistikkbanker
- arbeidsledighetstall
- migrasjonsstatistikk
- større mengder bedriftsetablerings- og konkursdata fra Brønnøysundregistrene (bearbeidet i samarbeid med Diana Guerrero ved SUJO),
- den daglige nyhetsjournalistikken fra norsk presse

Når det gjelder de ulike journalistiske teknikkene som er brukt er som nevnt *oppsøkende journalistikk* og *tid* som metode de to viktigste i denne sammenheng, i tillegg til den systematiske innsamlingen og sorteringen av fakta (levninger) som underbygger de opplevelsene de ulike kildene har beskrevet. Mine egne observasjoner og min egen deltagelse er blant en rekke reportasjeregrep som er benyttet.

1.3 Problemstillingene i metodeoppgaven

Det to viktige grepene som gjør at jeg mener *Med Harley til Honningsvåg* skiller seg ut fra mye journalistikk under pandemitiden, er at den er oppsøkende i sin natur og deretter at den har gitt journalisten mulighet til å være til stede hos kildene over tid. Jeg har oppsøkt vanlige folk over nesten hele landet, og latt dem fortelle sine historier. Jeg kaller det *oppsøkende journalistikk*. Noe banalt definert dreier det seg som å dra ut å møte folk. Jeg har vært nysgjerrig på små og store historier, gitt meg tid til å oppdage historiene bak de åpenbare, og

hatt troen på at disse til sammen danner et bilde av et nedstengt Norge i perioden 2020 til 2022. Som det går frem av *Med Harley til Honningsvåg* retter både enkeltpersoner og eksperter kritikk mot at journalister fra nasjonale mediehus reiste for lite ut av Oslo og Viken for å dekke pandemien, og i boken viser jeg også at en lignende kritikk mot beslutningstagerne kommer frem i Koronakommisjonen arbeid. En konsekvens av dette, som diskuteres i *Med Harley til Honningsvåg*, er at beslutningstagerne kan ha hatt et feilaktig inntrykk av hvordan smitten rammet Norge, og dette kan ha fått følger for hvor effektive og presise nedstengningsbestemmelsene som ble tatt, til enhver tid var (Lerøen 2022). En annen mulig konsekvens av dette kan være at folk ikke føler at deres liv og virkelighet ikke er like viktige som livene til dem som lever geografisk og kulturelt nærmere de toneangivende nasjonale mediehusene.

Problemstillingene jeg vil drøfte i denne metoderapporten er:

1. *I hvilken grad har den oppsøkende metoden gitt meg fordeler og utfordringer i deknningen av Norge under pandemien?*
2. *Og i hvilken grad er tid som metode en forutsetning for å oppdage historier som mediene sannsynligvis ofte overser?*

2. Bakgrunn

2.1 Historisk bakgrunn

De første journalistene var ikke oppsøkende. Ikke intervjuet de folk heller. Slik sett kan en si at om ikke alt var lettere før, så var i alle fall journalistenes arbeidsform betydelig forenklet. I nesten hundre år kunne du sitte på et kontor og skrive referater og det vi i dag kaller ledere og kronikker. Først ved inngangen til 1900-tallet ble intervjuet introdusert (Eide 1992) og det hele skyldtes at avisenes økonomi etter hvert tillot at journalistene kunne reise ut for å møte folk (Roksvold 1982). I nesten hundre år før dette hadde aviser som hovedsak vært kontorbaserte debattfora og annonseformidlere. Og legger en til grunn at det var først på 1930-tallet at intervjuet ble vanlig i norsk presse (Bech-Karlsen 1984), så kan man overdrevent tabloid si at den oppsøkende journalistikken er et blaff i norsk pressehistorie. Det var overgangen fra meningsaviser til nyhetsaviser som skapte endringen (Roksvold 1989).

Dette må selvsagt nyanseres litt, ved å nevne at subjektivt drevne reportasjer, gjerne skrevet av litterære forfattere, som for eksempel Aasmund Olavsson Vinje, preget avisene fra midt på 1800-tallet og fremover (Steensen 2016). Et morsomt poeng er at nyheten som genre dukket opp på 1830-tallet, mens nyhetsreporteren først «ble skapt» på slutten av 1800-tallet. Så selv nyhetsavisene klarte seg i nær 60 år uten nyhetsreporteren, slik Michael Schudson legger det frem i *Discovering the news* (1978). Fullt så ille er ikke situasjonen i presse-Norge i dag, selv om satsingen på breaking-aspektet ved nyhetsformidling i mange redaksjoner fører til at en del journalister har mindre tid til å reise, og færre anledninger til å dra ut uten å ha konkrete og lett manifisterbare nyhetsavtaler på iPhone sin.

2.2 Min bakgrunn

Jeg har jobbet journalistisk siden 1989 og har hovedsakelig hatt NRK som arbeidsplass fra 1993 til 2019. I NRK jeg jobbet med nyheter og historieformidling i ulike formater og med

ulike temaer. Jeg var programleder, filmkritiker, programskaper, regissør, live-journalist og feature- og kulturjournalist, i senere år hovedsakelig i og for Dagsrevyen. Kjernen i arbeidet var nyheter og formidling av disse. Drivkraften har vært å oppdage, forstå og videreformidle folks virkelighet for, noe pompøst sagt, å forstå hvem vi er og prøve å si noe om det. Slik har jeg også arbeidet med dette prosjektet.

Kort oppsummert har jeg først samlet inn historier, og så har jeg undersøkt ved indirekte kilder om historiene har noe allment aktuelt og relevant ved seg. Deretter har jeg valgt hvilke historier som kom med i fortellingen og hvilke som måtte forkastes. Det viktige her er at jeg ikke har definert en vinkel, problemstilling eller mulig historie inne på en desk, for så å oppsøke virkeligheten for å bekrefte eller avkreftvinkelen min, slik journalistikk gjerne kan initieres eller skapes på travle nyhetsdesker (Lindh 1984). Jeg har arbeidet motsatt. Først har jeg snakket med folk, for så å vurdere om deres fortelling representerer noe allment ved pandemitiden. Deretter har jeg bygget disse ut med overordnede fakta, for så å fortelle de utvalgte historiene.

Kildene mine har hatt ulik geografisk spredning, vært i svært ulike personlige- og jobbsituasjoner, og i ulike aldre, fra 11 til 87 år. De jeg møtte var skolelever, politikere, skisentreiere, ensomme eldre, bartendere og hytteeiere, småbarnsforeldre uten tak over hodet, distriktstilretteleggere, utflyttere, hjemflyttere, forskere, pandemiexperte, døtre, fedre og kaitarbeidere. De var bussjåfører, smittevernleger, pensjonister, ordførere, verftsjefer, smittede, redde, triste, sinte og oppgitte kilder. Og mange fler. *Med Harley til Honningsvåg* (2022) ble mitt bidrag til fortellingen om Norge under covid-19-pandemien.

3. Nyttige perspektiver for analysen

I diskusjonen om hvilke metoder jeg brukte under arbeidet med *Med Harley til Honningsvåg*, har jeg behov for å definere noen begreper og introdusere noen teoretiske perspektiver jeg kan støtte meg på underveis. Steen Steensens arbeid med reportasjen i boken *Stedets sjanger* er sentral. Han diskuterer ulike måter å forstå hva en *reportasje* er og oppsummerer genren med

at den viser frem noe eller noen fra et sted, ved å skildre observasjoner og beskrive handlinger, satt sammen til scener. Hensikten er å informere, gi opplevelse og eventuelt underholde (2016).

Jeg vil senere knytte *tid* som metode til Steensen og Fossums beskrivelse av reportasjen. Tid som metode kan defineres som det å bruke så lang tid i journalistiske prosesser som for eksempel observasjon, kilderegistrering og intervju situasjonen, at man oppdager dypere lag av fortellingen, eller andre fortellinger en de opplagte, dem man får ved overfladisk registrering.

Cancela (mfl.) bruker journalistens motivasjon som ett av parameterne for å definere undersøkende journalistikk. Astrid Gynnild har skrevet innsiktsfullt om journalisters motivasjon i *Kreativ under press*, der hun blant annet skiller mellom indre og ytre motivasjon og vurderer deres innbyrdes kvaliteter (2009). Ytre motivasjonsdrivere kan være journalistiske priser, faglig omdømme, eller ønsket om å levere i den daglige produksjonen. Indre motivasjonsdrivere kan være et sterkt ønske om å formidle en viktig sak, sloss for sårbare kilder og den indre drivkraften som journalistens egen nysgjerrighet i jakten på nyheter kan utløse. Blant hennes innsikter er at indre motivasjon virker sterkere i det daglige arbeidet.

Hun diskuterer også hvordan tidspress berører mulighetene for kreativitet og originalitet i arbeidet. Hennes perspektiver blir nyttige i denne metoderapporten.

Dette leder meg inn på hvordan blant annet Martin Eide og Knut Lindh viser til at økende produksjonspress og et innsnevrende syn på hva som er interessant, kan begrense hva som defineres som nasjonale mediers journalistiske og geografiske arbeidsfeltet. Eide diskuterer dette grundig blant annet i *Nyhetens interesse* (1992). Forfatteren, redaktøren og journalisten Knut Lindh leverer i *Østenfor VG og vestenfor Blindern, Myter om nyheter* en dyster beskrivelse av at journalister ikke har anledning til å dekke landet geografisk og kulturelt fordi de får for mange arbeidsoppgaver og fordi redaktører har et for stort fokus på å fylle sendeflater og spaltemetere (1984). I løpet av tiden som har gått siden Lindh gjorde sine observasjoner har produksjonsforventningene gått stadig opp, og i tillegg har antallet plattformer journalisten skal redigere stoffet sitt til, økt. Til slutt vil jeg prøve å definere den oppøkende metode. I begrepet ligger det at

journalisten drar til et sted, snakker med folk og eventuelt tar lydopptak, bilder og/eller film for å dokumentere og deretter presentere redigerte historier av dette, til publikum.

Er ikke dette det all journalistikk egentlig er? Historisk, som vi har sett, ikke nødvendigvis. Og praktisk, som jeg vil komme mer inn på, ikke nødvendigvis bare, ettersom mye journalistikk i sin helhet blir produsert fra en desk. Det ligger elementer fra reportasjen i denne definisjonen, men også fra nyhetsgenren der begreper som identifikasjon og nærhet, sammen med blant annet vesentlighet styrkes ved at journalisten drar ut for å finne ut og deretter skriver om det folk er opptatt av der de befinner seg.

Det finnes mange moderne eksempler på enkeltjournalister som benytter oppsøkende journalistikk og tid som metoder. Vibeke Røiri er en av NRKs fremste journalister og fortellere og en glitrende eksponent for disse metodene. Hun har klart å opparbeide seg en posisjon innen radioreportasjen, med sin base i NRK P2-programmet Ekko, som gjør at hun, slik det ser ut, kan bruke oppsøkende journalistikk i sitt daglige virke, og ikke kun unntaksvis. I en reportasjeserie i NRK vinteren 2022 gjennomførte hun en fergetur på Nord-Vestlandet som tilsynelatende hadde tid og oppsøkende metode som strategi (Røiri 2022). Fortellingen ga lytteren en følelse av at journalisten selv ikke viste hvilke historier og journalistiske poenger som ville dukke opp.

En annen journalist som ser ut til å bruke disse to metodene som verktøy er Dagens Næringslivs-journalisten Ola Jordheim Halvorsen. Han legger også ut på lengre reiser, ofte tilsynelatende uten en fastlagt kurs, eller med en tydelig vinkel i reisebaggen. Derfor kommer han ofte tilbake til redaksjonen med unike journalistiske arbeider. En tidligere eksponent for dette var Åshild Ulstrup, som i en årrekke reiste rundt om i Norge og hadde nære intervjuer med vanlige folk for NRK.

Oppsøkende journalistikk og tid som metode fører ikke automatisk til gravejournalistikk. Dersom man kombinerer disse metodene med de andre kriteriene som er brukt tidligere i teksten for å definere undersøkende journalistikk, så vil oppsøkende journalistikk og tid som metode kunne være undersøkende journalistikk. Imidlertid kan den oppsøkende metoden og tid som metode ha relevans for flere genrer journalistikk.

4. Analyse: Folk i fokus, sirkeljournalistikk og demokrati

Den oppsøkende journalistikken, altså selve handlingen; kan beskrives som en rekke journalistiske verktøy og personlige egenskaper som har som mål å oppdage, fortolke og formidle et stykke virkelighet journalistisk. Metoden inneholder et komplisert spekter og ulike praksiser. Disse strekker seg fra å forstå hva som kan bli en god historie, ved hjelp av erfaring, nysgjerrighet og journalistisk intuisjon, til å velge det geografiske riktigste stedet å fortelle denne historien fra. Deretter må journalisten oppsøke, treffe og utvikle et forhold til relevante kilder for fortellingen, slik at de åpner seg opp. Til slutt må reporteren fortolke den kaotiske, stadig bevegende virkeligheten vår på en måte som kan overføres til én historie, en som leserne vil sluke og gjøre til sin egen (Kramer og Call 2007).

4.1 Oppsøkende journalistikk som metode

Jeg vil bruke mest plass på å diskutere svakheter med metoden og hva jeg kunne gjort annerledes for å kompensere disse, men starter med tre fordeler jeg vurderer som viktige. Det mest innlysende, det som i sum gjør oppsøkende journalistikk så viktig, vil jeg minne om før jeg dykker videre ned i disse tre fordelene. Journalister skriver historier *om folk, til folk*. Og for å skrive om folk på en presis, sann og relevant måte, må journalisten møte folk.

4.1.1 Fordeler – journalistikk er historier om folk, til folk

Det første momentet, og mest åpenbare ved den oppsøkende journalistikken er at du som journalist treffer folk. Det at du faktisk møter dem er den første forutsetningen for å oppdage hvilke utfordringer, problemer og særegenheter mennesker erfarer i sine liv. I *Med Harley til Honningsvåg* kritiserte både fergebillettpører, fødende, FHI-topper og forskere riksmediene for at de ikke dekket Norge presist og helhetlig nok under pandemien. Det var for mange nyhetssaker, debatt-vinkler og reportasjer fra Oslo og den nære omegn, og for få fra Norge utenom dette lille geografiske området (Lerøen 2022).

Jeg holdt nylig et foredrag om *Med Harley til Honningsvåg*, i en mindre kommune i Vestland. Der ba jeg alle rekke opp en hånd dersom de flere ganger under pandemien hadde hørt dagens smittetall fra Oslo lest opp i NRK Dagsnytt. Alle rakk opp en hånd. Så ba jeg alle rekke opp en hånd, dersom de hadde hørt smittetallene fra sin kommune lest opp på NRK Dagsnytt under pandemien. Salen satt stille. Dette samsvarer med en av de viktigste oppdagelsene mine i *Med Harley til Honningsvåg*, nemlig at folk ikke i stor nok grad fant sin virkelighet igjen i de nasjonale mediene. Jeg beskriver dette blant annet i kapittelet «Hvorfor snakker «Nyhetene» så mye om Oslo?». Fergebillettpøeren jeg møtte fortalte om sin frustrasjon over at Møre og Romsdal ikke dukket opp i nyhetene. Alt søkelyset på virusspredning var ikke relevant for ham, fordi hans situasjon ikke ble beskrevet. Dermed passet ikke hans opplevelse av at det ikke er pandemi i (hans del av) Norge, med det han leste og hørte i nasjonale nyhetsmedier. Dette frustrerte ham. Det er mulig å forstå denne frustrasjonen. Den dagen vi møttes var det nemlig kun tre covid-19-pasienter innlagt på sykehus i Møre og Romsdal, eller som jeg skriver, kun 0.0008 prosent av innbyggerne i hans fylke.

Våren 2021 var jeg og motorsykkelen min kommet til tidligere Finnmark fylke. Folk hadde levd under strenge nedstengningsregimer i 15 måneder tross liten eller ingen covid-19-spredning i dette området av Norge. Før nå. Plutselig ble by etter by rammet av eksplosiv smitte og måtte stenges ned. Samtidig hadde helsebyråkratene som satt i Oslo, i samråd med helseminister Bent Høie, vedtatt å sende tilbake til Østlandet vaksinedosene som hadde blitt

distribuert til befolkningen i Finnmark, fordi inntrykket var at smittetrykket fremdeles var lavt nordpå. En aktiv og tilstedeværende nasjonal journalistikk om smittekrise nordpå kunne antagelig gi et annet perspektiv til dem som skulle foreta beslutningene om å kalle tilbake de nordnorske smittedosene, slik flere av kildene mine i boken antyder (Lerøen 2022). FHI-lederen Preben Aavitsland er blant dem som etterlyste en mer kritisk journalistikk om nasjonale nedstengningsegler som rammet alle, uavhengig av hvor i landet smitten var. Det har vært for lite mediedebatt om fordeler og ulemper, og nesten ikke journalistikk på sprikket mellom hvordan tiltakene rammet og hvor i landet smitten var, sier han i boken (Lerøen 2022).

En mer oppsøkende presse kunne ha gitt helsemyndighetene og regjeringen et bedre grunnlag for sine beslutninger. Som jeg viser til i boken får han støtte fra Koronakommisjonens to rapporter. Disse kritiserer sentrale beslutningsmyndighetene for å ha hatt for liten kjennskap til smitten rundt om i landet og for lite kunnskap om de ulike smittesituasjonene, og stiller spørsmål om nasjonale nedstengningsregimer har vært nødvendige og treffsikre nok.

Bussjåføren som var kilden min i Honningsvåg var dypt bekymret for sin egen helse, og følte han ble rammet av slike upresise beslutninger. Han ble hver dag utsatt for utenlandske og norske turister i en liten minibuss, og han var i den aldersgruppen som hadde mest å frykte skulle han få covid-19. De store presseoppslagene nordpå om alle som mistet vaksinene i Troms og Finnmark, nådde aldri Karl Johans gate i Oslo. Mitt inntrykk er at Norge er et langt land, som ble enda lenger under pandemien, rett og slett fordi mange mennesker ikke fant igjen sine historier i de toneangivende mediene.

4.1.2 Fordeler – å hindre sirkeljournalistikk

Det andre momentet jeg vil trekke frem ved den oppsøkende journalistikken er at den kan motvirke et stort problem i norsk presse, nemlig at journalistene går og skriver i flokk (Egeland 2009, Magnus 2022). Å dra ut fra desken, ut i «verden», minimerer risikoen for at de journalistiske fortellingene *går i sirkel*. Jeg vil her innføre begrepet *sirkeljournalistikk*. Med sirkeljournalistikk mener jeg at journalister ofte leter etter historier som andre har skrevet tidligere, og siterer hverandres saker, fordi disse oppleves som viktige. Dette kan ha flere årsaker, blant annet tidspress, produksjonsforventninger, det at det er lettere å kjenne igjen en historie man har hørt før enn å oppdage en ny, og at journalister konkurrerer og jakter i flokk. Dette går jeg nærmere inn på senere. En annen årsak til sirkeljournalistikk kan finnes i det jeg i boken kaller *Ring-3-nærsynthet* blant journalister som bor i Oslo. Professoren og samfunnsdebattanten Mads Gilbert beskriver dette fenomenet slik (Lerøen 2022): «Fordi det du ser rundt deg når du går til jobben i hovedstadsavisen eller til departementet du jobber i, de tingene blir viktige for deg. De skriver du om, de jobber du med.» Senere skal jeg diskutere eventuelle demokratiske problemer ved sirkeljournalistikk og Ring-3-nærsynthet. En tredje årsak til sirkeljournalistikk kan knyttes til profesjonaliseringen av yrkesgruppen. Denne kan ha ført til at journalister er for like og tenker for likt. En konsekvens av sirkeljournalistikk er at journalister bruker mye tid på å fortelle historier som allerede er fortalt og mindre tid på å finne dem som ikke er det ennå.

I *Med Harley til Honningsvåg* er det, etter min mening, flere eksempler på fortellinger som var fraværende, eller først senere har dukket opp i nyhetsjournalistikk i nasjonal presse. Den ideelle rekkefølgen mellom fortellinger i bokform og i nyhetsjournalistikk er omvendt.

Dette dreier seg altså blant annet om fortellingen om at smitten i deler av Nord-Norge eksploderte akkurat samtidig som sentrale helsemyndigheter hadde besluttet å sende

vaksinedoser sørover til Oslo og Viken. Dette var en svært viktig fortelling for mange i landsdelen, og noe som de opplevde som en trussel mot deres helse.

Et annet hovedpoeng var som nevnt at de nasjonale nedstengningsregimene var upresise og rammet områder uten smitte like hardt som de rammet områder med mye smitte. På min reise gjennom Norge var mangelen på dette fokuset et tegn på at de jeg snakket med ikke følte at deres virkelighet var viktig for sentrale medier.

Jeg har heller ikke klart å finne en systematisk og helhetlig, nasjonal dekning av hvor lite de små bedriftene fikk av den statlige koronastøtten og hvordan dette rammet dem, samtidig som store, resurssterke konserner fikk svært mye av pandemipotten. Det ble skrevet gode enkeltsaker om noen tildelinger, men ikke noe samlende og overordnet, selv om Klassekampen bør trekkes frem som en avis som faktisk hadde god journalistikk på dette. I boken bruker jeg både kilder som blir rammet av dette, og økonomiforskere som faglig kan belyse problemer med støtteordningene.

Et fjerde moment knyttet til samme tematikken er at pandemistøtten i stor grad ble geografisk skjevt fordelt. I gravejournalistikken min viser jeg hvordan forholdsmessig mer av pandemimidlene gikk til Oslo og Viken, enn til andre fylker, som for eksempel Troms og Finnmark, Møre og Romsdal, og Agder. I arbeidet sammenlignet jeg størrelsen på koronastøtten som ble tildelt med antall bedrifter og antall innbyggere i de ulike fylkene. De nasjonale mediehusene dekket i liten grad denne skjeve fordelingen.

Norge er et langt og på mange måter tungreist land å dekke journalistisk. Det er økonomisk kostbart og mange mediehus har vært i vanskelige økonomiske perioder de seneste årene. Både kommersielle og konsesjonsfinansierte mediehus har kuttet ned på ressurser generelt og knyttet til lokalkontorer spesielt. Slik sett virker trang økonomi og lange avstander konserverende. De ukjente historiene kan være vanskelig å finne, og ikke minst vanskelig å planlegge å oppdage, spesielt når man har lettere for å lete etter fortellinger og vinkler en allerede har lest et annet sted. Det du har sett før, og kjenner igjen, virker mer relevant, og dermed blir *sirkeljournalistikken* og *Ring-3-nærsyntheten* selvforsterkende. Oppsøkende journalistikk kan motvirke dette.

Angelia Phillips skriver i sin bok *Journalism in Context* (2015) at folk som ikke er tilgjengelige for journalister, i mindre grad blir gjenstand for journalistikk. Deres virkelighet blir sjeldnere dekket. En fersk doktorgradsavhandling fra Universitetet i Bergen viser at «Vanlige folk har sjelden eller aldri reell innflytelse på norsk politikk» (Mathisen 2023). Den tyske forskeren Henk Prakke peker på at jo større geografisk avstand det er mellom en hendelse og mottakeren av informasjonen om denne, jo mindre blir hendelsen vurdert som nyhet (Østbye (mfl.) 2020). Det at noen hendelser, geografiske områder og folk blir underdekket over tid, kan føre til demokratiske utfordringer.

4.1.3 Fordeler – å styrke demokratiet

Derfor er det tredje momentet jeg vil trekke frem at den oppsøkende journalistikken kan ha en positiv demokratisk effekt. FHI-lederen Preben Aavitsland kritiserte i *Med Harley til Honningsvåg* norske journalister for å reise for lite. Han pekte på at den journalistiske overdekningen av Oslo-smitten under pandemien kunne gi beslutningstagerne inntrykk av at hele Norge var rammet av smitten, tross at denne var svært geografisk begrenset. Aavitsland fryktet at dette ledet til gale politiske beslutninger knyttet til nedstengningsreglene våre (Lerøen 2022). Det samme var forskeren og overlegen Mads Gilbert inne på. Han sa i boken at den tidligere nevnte nærsyntheten kan ha påvirket statlige byråkrater og myndigheter og ført til at disse tok feile beslutninger basert på mangelfull informasjon og kunnskap.

Økende tidspress blant journalister og et sterkere søkelys på breaking-aspektet ved journalistikken fører til at det blir vanskeligere for journalister og deres arbeidsledere å foreslå å dra på lengre reportasjeturer og spesielt de som har som formål å oppdage nye vinkler, fortellinger og nyheter som man ikke på forhånd har definert. «Det er for få nyheter som blir *gravd opp* av norske nyhetsmedier. Stort sett befinner de seg på samfunnets overflate, opptatt av å *motta*, ikke å hente.» Slik oppsummerte Knut Lindh det i *Østenfor VG og vestenfor Blindern. Myter om nyheter*, i 1984. Det er ingenting som tyder på denne dystre oppsummeringen fra 1984 er blitt mindre relevant i dag.

Allerede Eide (1992) slo fast at en industrialisering av den norske journalistikken innskrenker dekningen og skaper en mer *reaktiv* nyhetsfortelling (Schlesinger 1978). I en reaktiv nyhetsdekning knyttes journalistikken nærmere geografisk til dem som kan nå inn til journalisten. Det kan være lobbyister, PR-folk, og mennesker med fysisk og kulturell nærhet til redaksjonene. Dette er det samme Mathisen peker på i sin forskning (2023).

I dette perspektivet har de som tillater seg å dra på måfå, med et geografisk, demografisk åpent sinn, en fordel og disse kan være viktige for å oppdage, dekke, beskrive og fortelle historien om hele Norge. Og i det de kommer tilbake med andre perspektiver, andre typer kilder og nye fortellinger vil nyhetsformidlerne, som jo lever av nye historier, kunne fristes til å omprioritere eller redistribuere midler fra breaking-desker og til andre metoder for nyhetsfortellinger. Overordnet kan de minske skillelinjer mellom ulike geografiske områder og gi beslutningstagerne innsikt som trengs for å fatte gode demokratiske bestemmelser på våre vegne.

Jeg har lyst å trekke frem fortellingen om da covid-19-viruset rammet den vesle vestnorske verftskommunen Hyllestad. En tredjedel av innbyggerne var i den mest utsatte aldersgruppen for smitte. I hjørnestensbedriften Havyard var 60 prosent av arbeiderne innleid arbeidskraft fra Øst-Europa. Dermed ble kommunen en tikkende bombe fra det øyeblikket da den norske verftsindustrien fikk fritak fra de strenge innreise- og karantereglene vi andre måtte leve under. Få dekket kritisk lobbyvirksomheten fra verftseierne da de fikk Bent Høie med på å oppheve forbudet mot utenlandsk innreise. Færre gjorde det fra Hyllestad.

Noen nasjonale medier dekket smittekrisen i kommunen etter at denne hadde rammet, men da gjerne kun med smittetall og noen intervjuer med ledere i kommunen.

Da Aftenposten i desember 2020 dekket krisen i Hyllestad i en lang dokumentar og beskrev hvordan det gikk til at verftsarbeidere fra Øst-Europa fikk unntak fra karantene reglene, hadde avisen kun med én kilde fra Hyllestad. Fem journalister hadde arbeidet med denne langlesningen. Likevel var Ordfører Kjell Eide den eneste kilden blant dem som ble rammet av krisen. Han fikk slippe til med følgende sitat: *-Vi hadde flaks* (Røed-Johansen (mfl.) 2020). Det var det hele. Flaks er ikke dekkende for hvordan en hel bygd ble isolert og nedstengt og hvordan kommunen måtte bruke titalls millioner de ikke hadde, for å gjennomføre isolasjon og testing. Flaks er ikke dekkende for hvordan kommunens kommuneoverlege ble langtids sykemeldt og nå har sagt opp stillingen sin, tross at hun elsket arbeidet sitt. Dette forteller jeg om i mitt graveprosjekt. I boken skildrer jeg den skrekkfilmaktige virkeligheten folk i kommunen plutselig befant seg i. Frykten, fortvilelsen og sinnet over at inntjeningen til en bedrift ble satt foran folks liv og helse forble lenge udekket av de nasjonale redaksjonene. Jeg tilbrakte mange dager i bygden, gikk turer med folk, var hjemme hos dem og tilbrakte mye tid med de viktige kildene. Deretter gjorde jeg gjentatte intervjuer med hovedkildene på telefon, for å følge opp, og for å gå dypere ned i historien til kommunen som ble rammet av lobbyister og covid-19. For å styrke den undersøkende journalistikken hentet jeg så blant annet ut statistikk, NAV-tall, ROS-rapporter, skildret avvik,

merknader og purringer på disse fra Statsforvalteren. Mitt perspektiv er det motsatte av de fem gravejournalistene i Aftenposten. Jeg fortalte om krisen fra der den rammet og blant dem den rammet.

Blant fordelene som kan knyttes til oppsøkende journalistikk vil jeg trekke frem at metoden:

- Øker journalistens mulighet til å oppdage hva folk sliter med og er opptatt av, og dermed bidrar sterkere til å dekke Norge på en god, sann og variert måte
- Minsker faren for at journalister forteller historier andre allerede har fortalt (sirkeljournalistikk), og øker bredden i dekningsområde geografisk, demografisk og kulturelt
- Kan bidra til å styrke demokratiet, fordi oppsøkende journalisters arbeid bidrar til å gi beslutningstakere bedre forutsetninger for å ta riktige prioriteringer og valg på vegne av oss alle

4.2 utfordringer med oppsøkende journalistikk som metode

Å dra ut og møte folk for å samle deres historier i en bok kan i seg selv fremstå som journalistisk genuint, viktig, ja kanskje til og med romantisk og nobelt. Men å reise ut og samle historiene er kun halve jobben. Selv om en tar for gitt at jeg utførte godt håndverk og dermed kunne si at det som står i boken er sant, vil det i seg selv ikke være nok. For å lage grundig og sann undersøkende journalistikk om nedstengningstiden i Norge må historiene i den også være representative og sammen dekke pandemitiden bredt. En av risikoene ved den strategien for den undersøkende metoden jeg valgte i *Med Harley til Honningsvåg* er at den delvis er tilfeldig. Jeg stilte meg ofte spørsmålet om hvor representative kildene mine ville være og dermed hvor dekkende historiene deres ville ende opp med å bli for arbeidet mitt. Til syvende og sist, i hvilken grad er dette god undersøkende journalistikk om den norske pandemien?

Det er tre mulige svakheter ved fremgangsmåten min knyttet til oppsøkende journalistikk og tid som metode som jeg vil sette søkelys på i denne oppgaven. De er knyttet til timing, kildene jeg treffer og geografien jeg dekker. Med timing tenker jeg på hvor utsatt jeg var for å være på rett sted, men til feil tid. Hva så med kilde-skjevhet? Dette dreier seg om faren for å ende opp kun med typer kilder som jeg møter naturlig. Det kan være folk som har eksponerte jobber, grupper som er synlige for en som reiser eller kilder som er utadvendte, kontaktsøkende osv. Geografisk skjevhet kan oppstå fordi jeg har lagt en reiseplan fra Kristiansand til Nordkapp og dekker med den i store trekk kun halve Norge, fra midten og vestover. Så derfor velger jeg å løfte frem problemer knyttet til momentene under.

- Timing
- Kilde-skjevhet
- Geografisk skjevhet

4.2.1 utfordringer - timing

Den fysiske kjøreturen startet våren 2020 i Kristiansand. Der var jeg heldig, i og med at det som muligens ble den første restaurantkonkursen etter nedstengningen fant sted i

Kristiansand tingrett. Kjendiskokken Trond Moi leverte inn sin konkursbegjæring kun tre uker etter at Norge ble stengt ned. I og med at alt knyttet til uteliv, overnatting og restaurantdrift ble særlig rammet av pandemitiden var dette et fint sted å starte. Men det skulle snart vise seg at det var større sannsynlighet for at jeg geografisk var andre steder enn de hendelsene jeg ville dekke, idet de fant sted.

En av de sentrale temaene jeg ønsket å belyse i boken var hvor urettferdig støtteordningene var og hvordan de i stor grad gjorde de største selskapene rikere mens de mindre bedriftene, enkeltpersonforetakene og familiegeskjeftene i svært liten grad fikk støtte. Historien til Gunvor Ljosland i Ljosland i Agder som søkte om 180 000 kroner i støtte til skisenteret sitt og fikk en tusenlapp, hadde sitt klimaks ett år etter at jeg hadde kjørt gjennom Agder. Dermed ble denne fortellingen mye svakere enn den hadde fortjent å være.

Steen Steensen siterer Egil Fossum som kaller reportasjen for *stedets* sjanger (2016). Vel, mine møter med trebarnsmoren som slet med å overleve med et nedstengt skisenter foregikk på telefonen. Og ved at hun sendte meg familiebilder og sine skildringer av virkeligheten. Disse var farget av hennes positive sørlandske livsinnstilling. De dramatiske hverdagene, de tunge øktene med vedlikehold av en skipark hun ikke fikk åpne, hvor genuint og presist kunne jeg skildre dem uten å ha tilbrakt tid sammen med Gunvor og familien? Min frykt er at skildringene mine ble mer positive, mer farget av hennes positive innstilling og kilders evne gjennom selektiv persepsjon å avdramatisere opplevelser, enn om jeg hadde vært til stede i de mest krevende periodene av nedstengingene. Her rammet metoden min fortellingen.

Jeg har nevnt de dramatiske ukene Hyllestad kommune opplevde da viruset kom seilende inn til kaien i Rysjedalsvika i september 2021. Til slutt var nesten halvparten av kommunen i karantene og folk fryktet for livene til naboer, familie og selvsagt sin egen helse. Jeg var i Hyllestad og møtte dem som hadde blitt rammet, men først et halvt år senere. Og oppdaget blant annet at flere av kildene allerede hadde begynt å justere på opplevelsene sine. De ville ikke fremstå så dramatiske som kildeutsagnene deres da bygden var totalt isolert hadde vitnet om. Her var jeg på rett sted, men etter at klimakset i historien var over. Dette er svært vanlig i journalistikken og dermed enklere å hankses med for en erfaren journalist. Verktøy som god intervjuteknikk, tillitsskapende fremferd, god observasjonsteknikk og øvede sanser og ikke minst, tid som metode, kan til en viss grad kompensere dårlig timing.

Jeg skal være så ærlig at jeg innrømmer at da jeg startet på min pandemireise, så antok jeg at selve krisen var over før sommeren 2020. Så naiv var jeg og de fleste jeg møtte i denne perioden. Da pandemien viste seg å vare i minst to og et halvt år, ble det å treffe på timing krevende. Jeg trøster meg med at to forskjellige regjeringer, med all den kompetansen de kunne støtte seg på, vedtok pandemien opphevet to ganger, og to ganger måtte de innrømme at de tok feil, og gjeninnføre nedstengningsregimer.

Der jeg traff best på timingen var da jeg var i landets nordligste fylke. I juni 2021 hadde jeg og motorsykkelen min kommet inn i Troms og Finnmark på et svært kritisk punkt for dem som bor her. Det var omtrent da viruset veltet inn over fylkesgrensene og rammet by etter by. Samtidig opererte myndighetene sørpå med litt forsinket kunnskap og startet returneringen av vaksinedosene tromsøværingene og finnmarkingene hadde fått tilsendt. Her kunne jeg registrere og rapportere samtidig som folk var redde og sinte og følte seg ofret av byråkratene i Oslo.

Dette er fire eksempler på at jeg i ulik grad traff på timingen. Kvaliteten på tekstene mener jeg korrelerer med grad av timing. Dette støtter Egil Fossum (2016) i at reportasjen er *stedets* sjanger, men jeg legger gjerne til at det er en fordel for sluttresultatet at journalisten

også treffer på tiden. Det gir en helt egen energi og presisjon i kilde- og hendelses-observasjoner samt intervjuer som gjøres når en handling utspiller seg, heller enn å i ettertid prøve å gjenskape denne. Jeg er sikker på at dette i stor grad påvirker den endelige kvaliteten på den undersøkende journalistikken. Kanskje burde derfor reportasjen som sjanger kalles «stedet og tidens sjanger»?

4.2.2 utfordringer - kilde-skjevhet

Som jeg har nevnt holder det ikke for kvaliteten på journalistikken at det som skildres er sant, det bør også være relevant. Det er ingen automatikk mellom sant og representativt, og altså viktig og relevant. I en anmeldelse av *Med Harley til Honningsvåg* i Bergens Tidende trekker kulturanmelderen Joakim Randa Berthelsen nettopp frem dette (Berthelsen 2022). Han mener jeg traff feile folk på turen, og at de folkene jeg traff i for liten grad var vanlige folk.

Her er det nemlig ikke så mange fortellinger fra dem som virkelig led og fremdeles lider under følgene av global pandemi, krig og en overopphetet økonomi: vanlige, lavtlønnede arbeidere, dem uten fast arbeid, dem som ikke kan flytte på seg, dem i frontlinjen.

Selv om Berthelsen kanskje krever litt for mye om «krig og overopphetet økonomi ute i verden», av en motorsykkeltur mellom Kristiansand og Nordkapp da han i anmeldelsen sier

(boken) ... fremstår som genuint virkelighetsfjern etter år med pandemi, krig og stadig eskalerende forskjeller mellom fattig og rik, både her til lands og ute i verden.

så er det et poeng BT berører: Hvor relevante er historiene til dem jeg møter for landet som helhet? La meg kort gå gjennom de kildene og historiene jeg fortalte om. Jeg har for eksempel minst tre restauratører med i boken. En representerte konkursbølgen i startfasen av pandemien (Trond Moi, Kristiansand), en forteller om alle de talløse endringene i reglene for drift som rammet bransjen (Halvor Ellingsen, Hadsel) og den siste representerer bedriftseiere som ble rammet av nasjonale regler, tross at det ikke fantes smitte i regionen deres (Camilla Ostad, Honningsvåg). I tillegg er minst fire andre tilleggsilder knyttet til bar, service og restaurantdrift, der en av disse ble psykisk syk av arbeidsbelastningen som barsjef, og dermed kan representere alle de som måtte utsette seg for kontakt med andre og belastningen som det kunne føre til.

I ettertid ser jeg at søkelyset på disse bransjene kan være noe overvektet. Jeg antar at jeg på reisen min ble preget av reisens egenskaper, behov og møtepunkter. Overnattingsteder, barer og restauranter er arenaer for oss som reiser. I tillegg var bar-, overnatting- og restaurantdrift blant hovedarenaene for nedstengningsreglene. Derfor vil jeg likevel hevde, tross kritikken fra Bergens Tidende, at disse kildene representerte noen av «dem i frontlinjen» av pandemien (Berthelsen 2022).

En annen kritikk som kan rettes mot boken er at helsearbeidere ikke har en fremtredende rolle blant kildene. Det har vært bevisst fra min side å ikke oppsøke sykepleiere, leger og andre spesifikt, rett og slett fordi deres svært krevende arbeid behørig ble dekket av de tradisjonelle mediene. Jeg har også av samme grunn valgt vekk å dekke en rekke massedødsfall ved noen helseinstitusjoner. Dette ville være kjent stoff etter pandemien også, og blant de fortellingene vi ville huske. Ønsket mitt har hele tiden vært å fange opp de historiene som tradisjonell presse ikke har dekket, rett og slett fordi det er hverdagene som vil bli visket ut av vårt kollektive minne, ikke de umenneskelige påkjenningene våre helseansatte opplevde.

Jeg møtte folk som ble skilt fra familien sin som følge av stengte grenser, og jeg dekket bygder som ble totalisolerte enten som følge av unntak fra karantene-regler eller fordi de selv innførte strenge regler. Disse mener jeg er gode tematiske representanter for historiene om det nedstengte Norge, tross kritikk fra regionaviser med sterke syn på «hvem som egentlig rammes under en pandemi» (Berthelsen 2022).

Så møtte jeg familier som benyttet hjemmekontortiden til å flytte ut av byene, til mindre steder og ofte hjem til røttene sine, samt kilder som jobbet med tilrettelegging for folk som ønsket å beholde jobbene sine, men forandre på omgivelsene. For meg var det viktig å dekke også de positive sidene ved pandemitiden. Disse familiene, enkeltpersonene, disse foregangsfolkene er for meg eksempler på de mulige trendene og potensielt varige endringene etter pandemien. Imidlertid er det også her mulig å rette et mer kritisk blikk på *Med Harley til Honningsvåg*, slik BT formulerer det i sin kritikk:

Det forfatter overser, er dessverre hvem som flytter på seg og hvem det ønskes at skal flytte på seg.

Det finnes svært mange som har jobber de ikke kunne ta med seg på hytten, eller til en liten bygd på Nord-Vestlandet, skulle de ønske seg det. Folk som følte covid-19-viruset truet dem uten at de kunne endre livssituasjon. Disse har jeg i mindre grad truffet, selv om bussjåføren på Nordkapp er blant dem.

Jeg har forsøkt å dekke pandemien slik at kildene i *Med Harley til Honningsvåg* tematisk kan bidra til å skildre de ulike opplevelsene og følgene av pandemitiden i Norge. Skal jeg rette kritikk mot det ferdige resultatet med tanke på kildedekningen så boken svakest på en spesifikk kildegruppe, kilder med minoritetsbakgrunn. Dette kan være folk som ikke kjenner det norske systemet godt nok, mennesker som ikke har sterk nok språkkunnskap til å forstå nedstengningsregler, vaksinerutiner og all den informasjonen vi hele tiden måtte forholde oss til under pandemien. Dette er også kilder man vanligvis må jobbe litt ekstra for å treffe på, mennesker som ikke uoppfordret tar kontakt eller føler seg komfortable med å la seg intervju. Og som jeg derfor burde ha ytt en ekstra innsats for å dekke. Dette er prosjektets største svakhet, likeså er det noe en bør være observant på når en bruker oppsøkende journalistikk som metode.

4.2.3 utfordringer - geografisk skjevhet

Innfører man en geografisk definert oppsøkende journalistikk som dogme for historien, utsetter man samtidig prosjektet for tilfeldigheter og hvite flekker på kartet. Jeg la opp en reiserute som tok meg nordover langs kysten. På grunn av de store avstandene fra sør til nord, samt prosjektets økonomi ble jeg tvunget til å reise i en relativt rett linje nordover. Den store svakheten i denne planen kan kort oppsummeres med at da mangler Norges innland og Norge øst for de store fjellkjedene. Mitt ønske var å snu på Nordkapp og kjøre sørover igjen langs svenskegrensen for å ende opp i Nordre Follo. Imidlertid var dette vanskelig, både dramaturgisk og praktisk. Dramaturgisk fordi dette ville innebære å ha to klimaks i fortellingen, og praktisk fordi jeg ikke hadde økonomi og tid til å kjøre ca. 3 til 4 000 kilometer nedover igjen. Slik ble også mitt prosjekt rammet av det problemet jeg nevner at nasjonale medier kan slite med i kapittelet om sirkeljournalistikk, nemlig økonomi og tidsbegrensninger.

Jeg vil nå trekke frem noen eksempler på de tilfeldighetene jeg nevner over, så se på noen grep som kan fylle flere av de hvite feltene på kartet med farge. For eksempel trekker jeg i boken plutselig frem kampen for trygge fødsler i hele Norge, i det jeg har kommet til Nordmøre. Mangelen på et godt fødetilbud er et alvorlig problem mange steder i Norge, men

det kan i liten grad knyttes til pandemitiden. Så da jeg i to kapitler vier en familie jeg møtte på Smøla oppmerksomhet på grunn av at de akkurat har hatt en forferdelig fødsel, kan dette i mindre grad knyttes til pandemien. Historien deres er snarere med på grunn av mitt møte med deres nyfødte sønn, han som holdt på å dø idet han kom inn i livet på grunn av manglende fødetilbud. Raseriet mitt etter å ha hørt foreldrenes fortelling, overdøver innvendingene over. Min redaktør argumenterte stadig og med rette for at dette ikke var knyttet til pandemien, mens jeg sloss for historien, fordi jeg faktisk hadde møtt dem på turen. Redaktøren min hadde rett, og jeg sto likevel på mitt. Deres historie kom med fordi jeg møtte dem. Dette er et eksempel på geografisk skjevhet der noe tvinger seg inn i fortellingen tross den manglende relevansen for temaet i boken.

De fleste eksemplene på geografisk skjevhet knyttes til det motsatte fenomenet, nemlig historier som burde vært med fordi de var viktige bilder på pandemitiden, men som ikke kom med fordi jeg ikke var på de rette geografiske stedene. Noen ganger har jeg prøvd å balansere dette ved å bryte dogmet mitt om å reise i pandemi-Norge på motorsykkel. I boken har jeg et eget søkelys på barn, unge og barnefamilier i de mest smittebelastede områdene. Dette fordi den langsiktige belastningen for disse kildene representerer noe av det som skremmer mange forskere mest knyttet til ettervirkninger av nedstengningene. Psykolog Hedwig Montgomery beskriver hvordan de pandemiunge har fått et hakk i sin utvikling gjennom nedstengningen (Lerøen 2022). I boken intervjuer jeg blant annet forskere fra Pandemisenteret ved Universitetet i Bergen og Preben Aavitsland ved FHI om deres frykt for alvorlige og lange bivirkninger blant unge etter pandemien. Dessuten skildrer jeg funn fra rapporter fra Psykologisk fakultet ved Universitet i Bergen, rapporter fra miljøer knyttet til ulike fagmiljøer ved Universitetet i Oslo og Modum Bad, FHI-undersøkelser og rapporter, tall fra Rådgiving om spiseforstyrrelser (ROS), Koronakommisjonen, Holdenutvalget, WHO og FN-rapporter.

Alle disse deler en bekymring for unge menneskers mentale helse etter pandemitiden og prøver på ulikt vis å besvare det viktige spørsmålet: Hvordan vil det være å ha levd med isolasjon og frykt over lang tid i de definerende årene av ens oppvekst? Derfor forlot jeg også dogmet mitt om å reise med motorsykkel to ganger, for å fly til Oslo og Nordre Follo, to av stedene som var hardest rammet av viruset og som også var langvarig nedstengt. I Oslo traff jeg igjen Tyra, som jeg møtte i Søgne sommeren 2020, og som jeg litt forsert skrev inn i historien i starten av boken, nettopp for å ha anledning til å skrive om hennes liv senere. Tyra representerer alle de som måtte gå inn i tenårene og puberteten i et dramatisk landskap. Vi vet fremdeles altfor lite om hva vi har utsatt dem for med de overordnede nasjonale nedstengningene. I boken beskriver jeg hennes hverdag gjennom hjemmeskole, ulike kohort-regler, egentesting, samt Teams-undervisning, avlysning av fotballtreninger og de andre fritidsaktivitetene hun mistet. I tillegg beskriver hun godt hvor forvirrende reglene knyttet til disse var, da de delvis åpnet opp igjen, men ingen helt forstod om de fikk lov å gå på dem eller ikke.

I Nordre Follo besøkte jeg en familie med tre unge i alderen 15-21 år, som kunne dele erfaringer fra ungdomsskoletid, russetid og det å begynne å studere under pandemien. Dette er tre viktige faser av unge menneskers liv og derfor viktig for boken, slik jeg så det. Jeg ønsket å få inn disse perspektivene fra det mest røde området i Norge, i perioden Nordre Follo hadde Europas verste smitteutbrudd. Jeg står inne for bruddene på dogmet, eller snarere kompenseringen for geografisk skjevhet ved disse reisene, fordi disse temaene er blant de viktigste å dokumentere for ettertiden slik jeg ser det.

Jeg vil likevel si at *Med Harley til Honningsvåg* kan kritiseres for ikke å ha dekket hele Norge geografisk, og at det absolutt finnes hvite flekker på reisekartet mitt. Jeg vil tross det prøve å argumentere for at de geografiske betingede temaene i stor grad likevel er kommet med i boken, da byperspektivet, de mindre stedene, samt de virkelig små bygdene våre alle er representerte i fortellingen. Disse vil forhåpentligvis være like gjenkjennbare om du opplevde pandemien på innlandet, eller i et kystlandskap.

Den siste tematiske hovedretningen i boken jeg ønsker å trekke frem er de private hverdagsritualene som blir ofre for covid-19-spredningen og frykten for denne. Slike som bursdager, festlige lag og ikke minst avskjeder, begravelser. I disse delene av boken trekker jeg frem egne erfaringer, i tillegg til å skildre kilders ensomhet mot slutten av livet og smerten til dem som blir igjen, uten å ha fått tillatelse til å gjennomføre de forløsende avskjedene som tid mot slutten av livet og begravelser kan gi. Dette mener jeg er sentralt for nordmenn uavhengig av geografisk, kulturell eller demografisk ulikhet. Her kan alle kjenne seg igjen.

4.3 Tid som metode

Med tid som metode mener jeg i denne sammenheng at journalisten fysisk er til stede i det området, det miljøet eller med de kildene hun eller han ønsker å skildre, over en periode tid. Jeg vil argumentere for at innenfor rammer, vil journalistikkens kvalitet øke med mengden tid som er investert i den oppsøkende delen av den undersøkende journalistikken. Snakker man med erfarne journalister om deres råd og erfaringer vil mange på et eller annet tidspunkt i samtalen trekke frem erfaringer som kan oppsummeres som tid som metode. Fordelene med å sette av tid er nemlig mange. I det følgende kapittelet vil jeg trekke frem tre gevinster ved å sette av tid som metode.

4.3.1 Fordeler - tid gir tillit.

Jeg har nevnt at jeg, da jeg skulle fortelle om skisenterlederen Gunvor Ljosland i Agder og hennes knalltøffe liv som bedriftseier under de ulike nedstengningene, måtte gjøre kildepleie og research via telefon og e-post. Jeg var ikke fysisk til stede i Ljosland i Åseral kommune på noe tidspunkt. Det førte til krevende prosess med en kilde som i de første samtalene var en svært gravid tobarnsmor med et stort lederansvar i en periode med hjemmeskole. Kort fortalt, hun hadde ofte dårlig tid. I den andre perioden vi snakket sammen var hun blitt en ammende trebarnsmor med det samme bedriftslederansvaret og de samme hjemmeværende barna. Nå hadde hun enda mindre tid. Jeg kom ikke under huden på Gunvor slik jeg hadde håpet. Resultatet av at jeg ikke brukte tid hjemme hos Gunvor, kombinert med at hun alltid hadde dårlig tid når vi snakket sammen på telefon, var en mindre dyptlodgende tekst enn det jeg ønsket. Det jeg kunne gjort for å bøte på dette var å fly til Ljosland i Åseral for å bo med familien til Gunvor i noe tid.

Jeg hadde to, tre anledninger som kunne vært fruktbare i første kvartal av 2021. Første gode mulighet var den nest siste helgen i januar det året. Da dro helseminister Bent Høie fra Oslo til hytten sin i Bjerkreim kommune i Rogaland ikke så langt fra Åseral. Der informerte han oss om at fra nå av var det ikke lov å besøke hyttene våre, dersom disse lå utenfor våre bostedskommuner. Dette hytteforbudet rammet Gunvors bedrift hardt og dobbeltkommunikasjonen fra helseministeren kunne vært en god trigger for å komme dypere under huden på henne enn jeg kom pr. telefon i den samme perioden. En annen god mulighet inntraff da det nærmet seg vinterferie og påskeferie og familien fryktet at enda en høysesong skulle bli avlyst. I denne perioden var jeg for låst til dogmet mitt og innså i for liten grad at jeg kunne tillate meg å gjøre unntak fra det. Jeg hadde hatt behov for tid sammen med Gunvor

for å gjøre hennes fortelling så sterk og nær som den hadde fortjent. Og også for å vinne hennes tillit som journalist.

Et eksempel på den motsatte effekten er møtene mine med Åge Brorstad i Flåm. Han er den forlovede 69-åringen som levde i ensomhet i Aurland, strandet i Norge, langt fra hjemmet sitt og hans Mary som bor utenfor Manila på Filipinene. Til tross for at hans historie, hans alder og hans svært sterke og selvstendige personlighet krevde mye, fikk jeg den tillit jeg behøvde for å trenge helt inn og komme under huden på han og hans ensomhet. Åge stolte så mye på meg at han kunne gråte under våre samtaler, og han lot meg få bruke tårene sine i teksten som et bevis på hans savn og ensomhet. Åge ringte meg flere ganger etter vårt første møte i Flåm, for å lette seg, og fortelle om daglige aktiviteter og mer dypere emosjoner. Jeg er overbevist om at årsaken til denne tilliten var at jeg brukte tid sammen med ham i Flåm slik at vi hadde en felles forståelse av historien jeg skulle fortelle på hans vegne.

4.3.2 Fordeler - tid gir gode observasjoner.

I boken *Stedets sjanger*, diskuterer Steen Steensen hvordan den kjente journalisten og forfatteren Gay Talese følger i Frank Sinatras fotspor i flere uker, for å skrive en reportasje for *Esquire* om den verdenskjente sangeren. Steensen trekker frem tiden Talese investerer i intervjuobjektet sitt og hans ulike arenaer som vesentlig for den kvaliteten reportasjen får (2016). For å kunne formidle på en *medlevende* måte bør fortellingen inneholde segmenter som gir leseren følelsen av å være til stede i de hendelsene som skildres. Denne medlesningen er sentral for den grad av suksess undersøkende journalistikk vil få. Dersom få leser det endelige produktet, eller få føler en emosjonell tilknytning til «teksten» vil det ha mindre å si hvor gode poenger, momenter og aspekter journalistikken har researchet, avdekket og avslørt. Steensen skiller mellom *skildringer* og *scener*. Å *skildre* er statisk, det er å tegne et bilde av noe slik at leseren ser det for seg. Det er mindre effektivt enn å skape en *scene* av det samme materialet, med noe som hender i dette rommet (2016). En kan legge til at en scene også gjerne inneholder klassisk dramaturgisk oppbygning med en start, en utvikling og en avslutning.

Jeg vil bruke et eksempel fra *Med Harley* til Honningsvåg for å understreke poenget til Steensen. Da jeg skriver om hvor ensomme de som er på veg mot døden kunne være, de som måtte dø mens helseinstitusjonenes besøksregler var svært strenge, skildrer jeg møtet min kone Amanda og jeg har med hennes bestefar Steffen. Vi møtes gjennom altandøren i omsorgsboligen hans, der han sitter i en rullestol med et saftglass med sugerør på bordplaten over knærne hans mens Amanda og jeg står fire meter unna, på gresset utenfor. Jeg forsøker å skildre avstanden mellom oss, og forteller at vi vanligvis deler en sigar når vi møtes. Normalt er Steffen en stille, tøffing av en vestlending. Nå vil han ikke ha sigar, men han forteller nesten uoppfordret hvor ensom han er. Fordi jeg har tilbrakt mye tid med ham kjenner jeg vanene hans, og også hvordan han vanligvis forholder seg til folk. Derfor kan jeg gjøre et poeng av at han selv plutselig sier at han er ensom, et ord jeg ikke trodde han kunne, og langt mindre ville våge å innrømme. Pandemien har endret ham, rammet ham og jeg fanger det opp, siden jeg har tilbragt mye tid med ham.

Jeg kan også trekke frem kapittelet om familien i Nordre Follo. Jeg skulle ønske jeg kunne tilbrakt mer tid med dem, for bedre å kunne skildre den huslige logistikken familien måtte leve under i de periodene da noen av dem var smittede og andre ikke, og hvordan disse smitterutinene gikk ut over livene deres. Både min reise, og smittefaren hindret meg i å få mer tid hos dem, i perioden da deres liv var mest belastet av covid-19-smitten.

4.3.3 Fordeler - tid gir unike perspektiver.

Min erfaring er at man må investere i tid å komme forbi sirkeljournalistikk. Det krever tid å nå bak de historiene du har hørt før. Det krever mer resurser å oppdage unike og originale historier. Det leder meg til Træna der jeg møtte 26 år gamle Sunniva. Da jeg tok kontakt med henne så var mitt ønske å bruke hennes liv og erfaring som et bevis på en av de viktigste trendene som oppstod under pandemien, nemlig at folk flyttet ut av de store byene og til de mindre stedene i landet vårt. Sunniva bodde i Oslo da Norge ble stengt ned, og raskt ønsket hun seg et bedre liv enn det hun hadde der. Denne historien hadde jeg lest, det var slik jeg oppdaget henne. SSB styrket historien for landet som helhet og ikke minst for Træna kommune som for første gang på mange år opplevde netto tilflytting.

Men tid som metode førte til at jeg oppdaget to andre historier som Sunniva og Træna representerte. Den ene er at det i Distrikts-Norge eksisterer en alvorlig boligkrise. I store deler av Norge, på mange mindre steder, finnes ikke boligene, eller de har så lav pris at ingen ser noe poeng i å selge dem. Dette oppdaget jeg fordi Sunniva slet med å finne et sted på bo. Deretter fant jeg NOU-er og rapporter som bygget opp under påstanden om at den virkelige store boligkrisen i Norge, den er i distriktene, ikke i storbyene. Denne historien hadde jeg ikke oppdaget om jeg kun hadde tilbrakt én dag på Træna, slik det ville vært naturlig for meg å gjøre, om jeg skulle ha laget en reportasje til for eksempel Dagsrevyen.

Imidlertid lå det enda et lag med historie under fortellingen om boligkrisen som rammer mye av Distrikts-Norge. Etter at jeg hadde vært med Sunniva på visning, og snakket med andre hjemflyttede så oppdaget jeg nemlig et enda større problem – en alvorlig trussel for Sunniva og for avfolkningen av Distrikts-Norge. Først etter å ha tilbrakt flere dager sammen med Sunniva oppdaget jeg det store problemet de som flytter til mindre steder får, og som dermed blir en trussel for distriktene. Nemlig kjærligheten. Det er rett og slett for få andre i rett alder til at kjæresteutvalget er bra nok. I Sunnivas tilfelle fantes det 17 menn i rett alder på Træna. Og som hun sa da vi snakket om dette, «de er nesten brødrene mine, jeg har gått på skole med dem siden jeg var seks». Et intervju med Victor Norman, forfatteren av NOU-en som kom i 2019 om farene for avfolkningen i Distrikts-Norge, bekreftet funnet mitt. Eller som han sa, utvalget rekker til en kjæreste, men ikke til to. Skilles kvinnene en gang, da flytter de tilbake til byene, sa økonomiprofessoren fra Norges Handelshøyskole.

Reisen til Træna var altså ment å være fortellingen om dem som flytter til mindre steder under pandemien. Etter hvert ble den et varsko om at boligkrisen i Norge er i Distrikts-Norge. Men den endte opp med å bli historien om at det som til slutt kommer til å drepe Norges mange mindre steder er mangelen på kjærester. Disse oppdagelsene skyldes at jeg investerte tid i møtet mitt med Sunniva.

4.4 utfordringer ved tid som metode og medievirkelighet

Det virker som en litt virkelighetsfjern posisjon å innta, å argumentere for at journalister bør få bedre tid i deres produksjon av undersøkende journalistikk. Bare det å bruke industriterminologien produksjon i denne sammenheng synes å understreke det. Journalister virker under et stadig større arbeidspres som går ut over opplevd tilfredshet, mestring og kreativitet (Gynnild 2009). Slik sett kan en påstå at de to mest fremtredende svakhetene med tid som metode er at journalister får lønn og de forventes å produsere et visst antall saker i løpet av en arbeidsuke. Jeg har tidligere pekt på at mange mediehus har gjennomført nedbemanninger i de siste årene, samtidig som forventningene om journalistisk produksjon synes å øke (Eide 1992 og Lindh 1984). Som jeg har vist er det resurskrevende å dra ut på jakt etter journalistikk. Dette vil kunne ramme den enkelte journalist produksjonsflyt, i tillegg er jo

reiser i seg selv dyre. Begge deler taler mot å dyrke det å bruke tid som metode. Min erfaring er likevel at jeg ikke kunne gjennomført de journalistiske metodene som jeg har diskutert her, innenfor NRKs system. Få NRK-redaksjoner hadde hatt anledning til å ha meg på veien så lenge av gangen for å komme tilbake med et undersøkende prosjekt senere. Dette kan føre til at slike metoder i større grad overtas av frilansere.

Jeg har nevnt at journalisten lenge satt for seg selv og skrev, før økonomi og profesjonalisering førte til at han eller hun å dro ut for å møte folk, og at selv nyhetsartikkelen i nesten 60 år klarte seg uten nyhetsjournalisten (Roksvold 1982 og 1998, Eide 1992 og Schudson 1978). Økonomi og teknologiske nyvinninger har altså påvirket og endret journalistikken i tidligere tider. Kanskje ligger det et håp om at det skjer nå også. Automatisering av noen typer journalistikk (bedriftsresultater, sport osv.), kunstig intelligens, bedre teknologiske arbeidsverktøy (sterkere bærbare telefoner og PCer samt raskere internettdekning) kan spare redaksjonene for kostnader. Sammen med andre måter å effektivisere deler av journalistikken som er av mer *reaktiv* og *registrerende* karakter, kan dette kanskje gi journalisten rom til å bruke tid som metode (Schlesinger 1978). Flere lokale og nasjonale mediehus har også til dels hatt gode erfaringer med at undersøkende journalistikk kan gi økt salg av abonnementer. Disse erfaringene og nye teknologiske muligheter som spore til økt bruk av oppsøkende journalistikk og tid som metoder, bør utforskes i en annen tekst enn denne metodeoppgaven.

5. Avslutning: Tid og oppsøkende metode i gravejournalistikk

I starten av denne metodeoppgaven stilte jeg disse to spørsmålene:

I hvilken grad har den oppsøkende metoden gitt meg fordeler og utfordringer i dekningen av Norge under pandemien?

Og i hvilken grad er tid som metode en forutsetning for å oppdage historier som mediene sannsynligvis ofte overser?

For å diskutere disse metodene knyttet til undersøkende journalistikk argumenterte jeg for at pandemiprojektet mitt er gravejournalistikk ved å vise til ulike og sammensatte metoder, samt fremheve prosjektets størrelse og min motivasjon for å lage boken. Jeg begrunnet motivene mine for å skrive *Med Harley til Honningsvåg* slik i starten av boken:

Jeg dro ut på denne motorsykkelturen gjennom Norge – under pandemien – for å fange folks historier og virkelighet. Det var viktig å gjøre det mens vi fremdeles husker dem. For vi kommer til å glemme.

Jeg har trukket frem noen av svakhetene knyttet til de to nevnte metodene. Blant de viktigste svakhetene ved oppsøkende journalistikk er farene for feil timing, kilde-skjevhet og geografisk skjevhet. Jeg har vist at tid som metode i gravejournalistikk kan være tilfeldig, resurskrevende og dyr. Dermed blir metoden krevende å bruke i redaksjoner som preges av økt produksjonspress og i økonomisk tyngede mediehus.

Boken inneholder også andre svakheter, i alle deler av det journalistiske arbeidet, fra research og innsamling av stoff via den dramaturgiske oppbyggingen av boken og

utformingen av de ferdige tekstene. Å gå gjennom det ferdige arbeidet metodisk i ettertid har dels vært smertefullt fordi det å dissekere mangler gjør vondt. Men å lære er å være i en konstant tilstand av ubehag. Slik sett har *Med Harley til Honningsvåg* vært god lærdom. Det følgende er noe av det viktigste jeg har lært av turen, møtene med folk og i skriveprosessen etterpå.

5.1 Oppsøkende journalistikk mot avstand og splittelser

Tross de nevnte utfordringene ved oppsøkende journalistikk gir metoden gravejournalister et unikt verktøy. Gjennom det privilegiet det har vært å reise på langs gjennom Norge for å samle inn vanlige folks virkelighet og erfaringer fra nedstengningen er det én opplevelse, ett inntrykk, ett ord som særlig henger igjen i meg. Avstand. Jeg har sagt det tidligere, Norge er et langt land. Jeg tror det ble lenger under pandemien. Avstanden mellom folk ble større.

Den nevnte nasjonale underdekningen av ulike pandemivirkeligheter kan ha bidratt til en slik avstand mellom folk. Det kan ha blitt flere eller tydeligere «de-og-vi»-akser mellom ulike grupper demografisk, geografisk og kulturelt. Eksemplene fra *Med Harley til Honningsvåg* er i seg selv anekdotiske, selv om jeg håper at det samlede bildet har relevans og representerer en allmenn sannhet. Denne splittelsen, denne følelsen av at «mine historier, fra min del av landet» ikke finnes i de ledende pressehusene kan også gi seg politiske uttrykk. I boken viser jeg blant annet til hvordan frustrasjon over bompengesatser og andre avgifter knyttet til bil, førte til store endringer i kommune- og fylkespolitikken i Norge etter valget i 2019. Dette opprøret fant i stor grad sted uten at nasjonale medier fikk det med seg inntil like før valget. Den frustrasjonen jeg beskriver i boken kan det også argumenteres for ble synlig da velgerne i Alta og Kautokeino valgte inn en stortingsrepresentant med ett eneste oppdrag; å sikre fødende og syke et sykehus i Alta. Som de selv sier på nettsidene sine:

Det finnes ingen unntak i norsk helselovgivning. Heller ikke for Alta, Kautokeino og distriktene i Finnmark.

Til høsten skal publikum igjen stemme, ved det første kommune- og fylkestingsvalget etter pandemien. Medier over hele landet har allerede skrevet om at flere og flere erstatter tradisjonelle partier med bygdelister (Steine (mfl.) 2023, Velure 2023, Nesbø 2022 og Clemet 2021). Under tittelen «Bygdelister grusar andre parti i Finnmark», forteller NRK blant annet at over halvparten av alle kommunene i Finnmark allerede har bygdelister som vil konkurrere med de tradisjonelle partiene om stemmene til høsten. Dette kan også være uttrykk for følelsen av frustrasjon som jeg mener boken i noen grad har påvist, og kan tyde på at folk har mindre tro på at sentrale myndigheter og klassiske politiske partier kan ivareta dem fremover. Det er mulig å argumentere både for at denne utviklingen er et gode, men også at den kan føre til at demokratiet skades, at folkemakten pulveriseres.

I sin mest fortettede oppsummering er journalistikk fortellinger *om folk, til folk*. Oppsøkende metode som en del av undersøkende journalistikk kan motvirke underdekning av deler av norsk virkelighet og sikre at vi forteller historier om alle. Da vil den motvirke «de-og-vi»-akser og splittelser i samfunnet. Den vil, på bakgrunn av sin form, også kunne motvirke sirkeljournalistikk og sikre en pressedekning som danner et mer presist og helhetlig, sant bilde av hvem vi er. Samlet sett vil den kunne virke demokratiserende og gi beslutningstagerne helhetlig kunnskap å bygge beslutningene sin på.

5.2 Tid til å oppdage historiene bak historiene

Jeg har vist at det finnes en frykt blant noen av kildene i boken min om at den demografiske skjevdekningen av landet vårt under pandemien kan ha ført til at helsemyndighetene har tatt feile eller ineffektive overordnede beslutninger (Lerøen 2022). Så har blant annet eksempelet med Aftenpostens dekning av Hyllestadkrisen antydnet at deler av den nasjonale pandemidekningen ble gjennomført fra Oslo. Ut fra dokumentaren jeg henviste til er det ikke noe som tyder på at avisen har satt av tid til å være i Hyllestad. Jeg har også beskrevet at nettopp da covid-19-viruset for alvor rammet deler av Nord-Norge besluttet sentrale helsemyndigheter å sende vaksinedoser fra vårt nordligste fylke og sørover mot Oslo og Viken. Dersom de nasjonale redaksjonene hadde satt av tid til å dra til Nord-Norge kunne fortellingene derfra muligens endret disse beslutningene.

Samlet sett er det mulig å hevde at tid som metode kunne styrket dekningen av pandemien. For meg ble metoden avgjørende for å hindre at jeg «plukket» de mest lavhengende journalistiske fruktene. Dermed oppdaget jeg mer interessante fortellinger, nyere nyheter, og historier de andre journalistene ikke hadde fortalt.

Tid gav meg også unike observasjoner og har også bygget en tillit mellom meg som journalist og kildene jeg skulle formidle livene til. Dette kan, som jeg har pekt på, ha ført til emosjonelt sterkere og sannere historier. Så har jeg også antydnet at arbeidsformen i dette prosjektet antagelig ikke hadde blitt gjennomført i en vanlig redaksjon, på grunn av kostnadene. Men selv om tid som metode er dyr, kan de unike historiene metoden kan frembringe, bli et konkurransefortrinn for redaksjoner som satser på metoden.

5.3 Overføringsverdier

Jeg nevnte at NRKs Vibeke Røiri og DN's Ola Jordheim Halvorsen er to journalister som ser ut til å benytte seg av oppsøkende journalistikk og tid som metoder. Felles for disse to journalistene er at de er fast ansatte i etablerte mediehus. Et annet fellestrekk er at de sannsynligvis representerer journalistiske unntak i norsk presse. For mange fast ansatte journalister vil slike metoder være en våt drøm man kan ha i helgene, men en våt drøm som tørker vekk allerede på morgenmøtet mandag morgen. Produksjonsforventningen tillater dette ofte i mindre grad.

Dermed ser det for meg ut som om læringen jeg har hatt gjennom to og et halvt års arbeid på Norges veier i stor grad må tas i bruk blant frilansere. Imidlertid kan teknologisk utvikling som for eksempel bedre søkemotorer, bedre verktøy og utvikling av kunstig intelligens bidra til å frigjøre tid til oppsøkende journalistikk og tid som metoder. En bevisstgjøring om viktigheten av oppsøkende journalistikk som metode kan kanskje VGs sjefredaktør Gard Steiro bidra med. Han trekker frem at journalisten i større grad må oppsøke stedene det skrives om, rett og slett for å bevise eller sjekke at det vi finner ved andre journalistiske verktøy faktisk er sant (SUJO, Universitetet i Bergen, 2022. Masteremnet Frå ide til publisering).

Hva er det viktigste jeg har lært av å kjøre over 4600 kilometer i et nedstengt Norge? Jeg har lært at tid er en forutsetning for å komme opp med originale journalistiske fortellinger du ikke allerede har hørt, sett eller lest. Jeg har erfart at Norge tidvis er mer splittet enn nasjonale medier klarer å fange opp, og at det kan være lenger mellom folk flest og de som beslutter på vegne av disse enn det som er bra. Og så er det min overbevisning at journalister må tillate seg å bli eksponert for steder, steder og folk. Det er dette som gir de uventede historiene. Dem man ikke kan google seg til. De som andre ikke allerede har skrevet.

6. Kildeliste

Bøker:

Bech-Karlsen, Jo. 1984. *Avisreportasjen*. Oslo: Universitetsforlaget.

Cramer, Mark og Wendy Call. 2007. *Telling true stories*. New York: Penguin Group/Plume.

Eide, Martin. 1992. *Nyhetens interesse. Nyhetsjournalistikk mellom tekst og kontekst*. Oslo: Universitetsforlaget.

Gynnild, Astrid. 2009. *Kreativ under press*. Kristiansand, IJ-forlaget.

Fossum, Egil. 1991. *Er det nå så sikkert?* Oslo: Cappelen Forlag.

Lerøen, Mikal Olsen. 2022. *Med Harley til Honningsvåg*. Oslo: Res Publica.

Lindh, Knut. 1984. *Østenfor VG og vestenfor Blindern. Myter om Nyheter*. Oslo: Tiden.

Phillips, Angela. 2015. *Journalism in context, practice and theory for the digital age*. Routledge, Taylor and Francis Group.

Roksvold, Thore. 1982. «Pragmatisk analyse av avistekster» i Jarle Rønhovd (red.): *Tekst og kommunikasjon*. Trondheim: TAPIR.

Roksvold, Thore. 1989. *Retorikk for journalister*. Oslo: LNU/Cappelen.

Schlesinger, Philip. 1978. *Putting Reality Together. BBC News*. London: Constable.

Schudson, Michael. 1978. *Discovering the news: A social history of American newspapers*. New York: Basic Books.

Steensen, Steen. 2016. *Stedets sjanger*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.

Østbye, Helge, Ture Schweps og Brita Ytre-Arne. 2020. *Media i samfunnet*. Oslo. Samlaget.

Artikler og andre kilder:

Cancela, Pauline, Gerber, David & Dubied, Annik. 2021. «To Me, It's Normal Journalism» *Professional Perceptions of Investigative Journalism and Evaluations of Personal Commitment, Journalism Practice*, 15:6, 878-893, DOI: [10.1080/17512786.2021.1876525](https://doi.org/10.1080/17512786.2021.1876525)

Clemet, Kristin. 2021. «Er løsgjengere og partihoppere en styrke for demokratiet?» *Aftenposten*, 31. januar 2021. <https://www.aftenposten.no/meninger/kommentar/i/vA3Pmm/er-loesgjengere-og-partihoppere-en-styrke-for-demokratiet>

Egeland, John Olav. 2009. «Sannhetens bønnetellere.» *Dagbladet*, 17. januar 2009.

Holdenutvalget, (Covid-19). Samfunnsøkonomiske vurderinger av smitteverntiltak 2022.

Koronakommisjonen. Myndighetenes håndtering av koronapandemien – del 2. NOU 2022: 5.

Magnus, Per Christian. 2022. «Ta i bruk Djevelens advokat når du trenger hen som mest.» *Journalisten*, 28. oktober, 2022. <https://journalisten.no/ta-i-bruk-djevelens-advokat-nar-du-trenger-hen-som-mest-1/542006>

Mathisen, Ruben Berge. 2023. «Economic Inequality and Political Power in Norway.» Doktorgradavhandling, Universitetet I Bergen.

Nesbø, Erik. 2022. «Bygdelister til besvær?» Hamar Arbeiderblad, 30. mai, 2022.
<https://www.h-a.no/bygdelister-til-besvar/o/5-139-1064409>

Røed-Johansen Daniel, Per Anders Johansen, Sean Meling Murrey, Thomas Olsen og Torstein Ringnes. 2020. «SMS-ene viser hvordan regjeringen åpnet grensene til Norge. Det skulle koste svært dyrt.» Aftenposten 9. desember, 2020.
<https://www.aftenposten.no/norge/i/eKGgml/sms-er-hoeyt-politisk-spill-og-faglige-raad-som-ble-vraket-slik-aapnet-regjeringen-grensene-for-viruset>

Røiri, Vibeke. «Vibekes lille reise.» November, 2022. NRK.
<https://radio.nrk.no/serie/ekko/sesong/202211/MDFP02015422>

Steine, Jan-Erik og Ine Eftestøl. 2023. «Bygdelister grusar andre parti i Finnmark.» NRK, 17. februar, 2023.
<https://www.nrk.no/tromsogfinnmark/bygdelistene-dankar-ut-parti-som-arbeidarpartiet-og-hogre-fore-arets-kommuneval-1.16295967>

Talese, Gay. 1966. «Frank Sinatra has a cold.» *Esquire*, April 1966.

Velure, Hanne Alstrup. 2023. «Bygdelister – et sykdomstegn for demokratiet?» Avisa Valdres, 21. mars, 2023.
<https://www.avisavaldres.no/bygdelister-et-sykdomstegn-for-demokratiet/o/5-54-814272>

Teorioppgave: Undersøkende journalistikk når
journalisten blir en del av fortellingen.

Hvilke følger kan det få for den undersøkende
journalistikken når journalisten selv er kilde og offer i
fortellingen?

7. Innledning

I denne oppgaven har jeg undersøkt hvordan det kan påvirke den undersøkende journalistikken når journalister har roller som offer og kilde i fortellingen de lager. Og da med et særlig fokus på kildekritikk og hvordan journalistens troverdighet og tillit kan variere hos ulike kildetyper som følge av de ulike rollene. Jeg har blant annet belyst dette via de tre dokumentarprosjektene, *Mysteriet, Mamma* (Lorentzen 2013), *Vipeholmsanstalten* (Mossige-Norheim 2020) og *Pappas siste reis* (Lerøen 2017).

En viktig kilde til analysene i teksten er dokumentaren *Pappas siste reis*, som jeg laget for Brennpunkt i NRK. I dokumentaren undersøkte jeg blant annet hva som skjedde da faren min ble drept på et tankskip i Den persiske bukt (Lerøen 2017). Hensikten var å prøve å bevise at norske myndigheter og norske redere sendte flere tusen norske sjøfolk inn i en farlig krigssone, der sivile skip var blant de militære hovedmålene. I filmen hadde jeg ulike roller. Jeg var regissør, programleder og journalist, men også pårørende til to av hovedaktørene i filmen, og sist, men ikke minst, jeg var også offer og kilde i fortellingen.

Hovedfunnene knyttet til spørsmålet om journalisters ulike roller i møte med kildene, er at det kan skape utfordringer og grobunn for manglende tillit i møte med kilder som i normal fortellerstruktur har ting å svare for. For kilder som har vært utsatt for belastninger og urett, svake kilder eller kilder som unndrar seg intervjuer om denne uretten, kan de samme rollene øke tilliten og sannsynligheten for at disse kildene forteller sine historier. Den viktigste lærdommen knyttet til kildekritikken når journalisten på noe vis selv er offer eller kilde i fortellingen, er at dette gjør kildekritikken mer krevende. Noen ganger vil det også gagne kilder som man normalt journalistisk har en kritisk holdning til, kilder som må stå til rette for handlinger i fortellingen. Dette fordi journalisten på grunn av sine egne ulike roller kan velge å bli forsiktigere i kritikken av disse kildene.

8. Bakgrunn

Filmen *Pappas siste reis* starter med at jeg forteller at jeg mistet faren min da jeg var 19 år. I et siste forsøk på å hjelpe min eldre mor med å finne ut hvordan og hvorfor pappa døde 30 år tidligere, drar jeg nå ut på en reise for å møte norske sjøfolk og skipsfartseksperter. I filmen kommer vi til å avsløre at svært mange norske sjøfolk ble sendt inn i krigssonen i krigen mellom Iran og Irak (1980-1988), og at svært mange kom tilbake med psykiske belastninger som de har båret på siden. Faren min seilte som kaptein på tankeren *Susangird*, som var eid av Iran, men drevet av det norske rederiet, Johan Reksten.

Avsløringene i filmen har forgreninger til flere land, og jeg møter blant annet en mann i Polen som mistet sin far i samme angrep som drepte min (10.12. 1987). Jeg møter også en polsk familie som fikk tilbake sin far og ektemann fra samme skip og samme dødsangrep. Da var han totalt ødelagt som menneske. 21 av de 26 ombord døde i dette angrepet. Til slutt treffer jeg de to gjenlevende sjøfolkene som overlevde raketangrepene mot tankskipet *Susangird*. Det blir to følelsesmessig sterke møter i Manila på Filippinene, med alvorlige avsløringer og beskyldninger mot den norske redere Johan Reksten. Ifølge sjøfolkene tvang Reksten pappa til å seile tankskipet inn i Dødsruten tross at skipet var vurdert som sjøudyktig. I møtene med ofrene og andre sjøfolk reagerer jeg som ham som mistet faren sin heller enn journalisten fra NRK. Det siste møtet mellom min mor og meg blir forsonende og sterkt emosjonelt (Lerøen 2017).

Jeg har skrevet en bok med samme tittel som dokumentaren Pappas siste reis. Når boken omtales skrives tittelen i kursiv, *Pappas siste reis* (2019). Når jeg diskuterer filmen skrives tittelen med normale fonter, Pappas siste reis (2017).

8.1 Er Pappas siste reis undersøkende journalistikk?

For å ha nytte av mine erfaringer med Pappas siste reis i teorioppgaven om journalister som er kilder i egne prosjekter i undersøkende journalistisk arbeid, bør jeg diskutere om arbeidet med filmen faktisk er undersøkende journalistikk. Filmene ble produsert for og vist i Brennpunkt. Jeg vil i det følgende vise hvorfor den passet i denne TV-serien, og bruke dette som et argument for at Pappas siste reis var undersøkende journalistikk.

Brennpunkt er NRKs prestisjeredaksjon for undersøkende og resurskrevende journalistikk og filmene en satser på å ha sterke journalistiske kvaliteter. Brennpunkt ønsker å løfte frem forhold som tidligere ikke har vært offentlig kjent (Bastiansen 2011 og NRK 2022). Jeg vil kort undersøke Pappas siste reis ut fra de kriteriene som kan beskrive Brennpunkts mål og produksjoner (Bastiansen 2011):

- Høy nyhetsverdi
- Oppsiktsvekkende
- Sette dagsorden
- Forandre verden
- Tidligere ikke offentlig kjent

Iran-Irak-krigen startet tidlig på høsten 1980 og varte frem til og med august 1988. Den væpnede konflikten mellom de to oljeproduserende landene var godt dekket av norske nyhetsmedier, og konflikten hadde i sin samtid flere sterke nyhetskriterier i tillegg til det spektakulære ved og dramatiske i enhver krig. Så det ville være en vesentlig historie, dersom vi kunne belyse nye sider av denne verdenshendelsen. Spesielt avsløringen om at Norge hadde vært en så uvurderlig part i å holde krigen i live, ved å frakte oljen og gassen som finansierte krigen fra begge de krigende parter, var nytt og oppsiktsvekkende.

Pappas siste reis (Lerøen 2017) sannsynliggjør at det kan ha vært over 10 000 norske sivile arbeidere involvert i denne krigsseilingen. Det at et stort antall norske arbeidstgere ble sendt inn i en fremmed krig er oppsiktsvekkende. Dette var ukjent i norsk samtid, og en viktig nyhet med høy nyhetsverdi. Jeg har sammenlignet det med om vi skulle ha sendt 10 000 sykepleiere inn i krigen i Afghanistan. Påstanden min er at da hadde det norske folk visst om det. Norske medier hadde vært «all over it». I filmen klarte vi i noen grad å dokumentere det som har blitt sett på som en myte, nemlig at sjøfolk som motsatte seg å seile inn i Iran-Irak-krigen, ble satt på svartelister og dermed mistet muligheten til å jobbe videre i norsk langfart. Dette er tidligere ikke i særlig grad blitt dokumentert, før Pappas siste reis.

Men satte filmen dagsorden? I løpet av våren 2017 ble det skrevet en del leserinnlegg blant slekt og venner etter avdøde sjøfolk. Jeg fikk selv rundt 1 000 tilbakemeldinger fra TV-tittere via sosiale medier, e-post, vanlig post og pr. telefon. Filmene skapte noen presseoppslag i andre medier knyttet til lanseringen og premieren. Det er likevel ikke mulig å si at filmene satte dagsorden, eller forandret den norske virkeligheten. I noen tilfeller kan man som undersøkende journalist forklare fraværet av en endret virkelighet med samfunnsstrukturer og andre ytre hindringer som ikke legger til rette for den ønskede endringen i samfunnet, etter publiseringen. (Bjerknes 2020 og Stetka & Örnebring 2013). I dette tilfellet kan jeg ikke gjemme meg bak slike forklaringer. Norge har en tradisjon for å bearbeide og beklage

tidligere unnlater mot utsatte yrkesgrupper, som for eksempel krigsseilerne etter andre verdenskrig, nordsjødykkerne på 70 og 80-tallet, samt i noen grad soldater som har blitt utsatt for strid og farer gjennom for eksempel utenlandsoppdrag. Her er hovedpunktene Pappas siste reis fikk løftet frem og avslørt.

- Det var flere tusen, kanskje over 10 000, norske sjøfolk som var innom krigssonen en eller flere ganger mellom 1980 og 1988.
- De fleste vestlige land nektet etter hvert sine redere å sende skip inn i krigen, norske myndigheter krevde det samme i en kort periode, men gikk bort fra det tidlig i krigen.
- Derfor kunne vi avsløre at norske skip var dominerende i krigssonen de fire siste årene, i perioden da flest skip ble angrepet og flest sivile sjøfolk døde.
- Filmen dokumenter at et stort antall norske sjøfolk ble angrepet. Noen ble drept momentant, mens mange flere fikk store mentale lidelser som førte til rus-problemer, selvmedisiner og i noen tilfeller selvmord.
- I Pappas siste reis viser vi også at min far, kaptein på Susangird, og maskinmesteren, Jerzy Oller, motsatte seg seiling fordi de vurderte at skipet ikke var i seilbar stand. Dette er kapteinens juridiske ansvar, tross dette truet rederen Johan Reksten, de to med økonomisk erstatning og oppsigelse for å få dem til å kaste loss og legge kursen mot oljeraffineriet på Kharg-øyen. Dette ble dokumentert gjennom arkivsøk. (Oller og Reksten 1987) To uker senere ble skipet senket mens det gikk for kvart fart på grunn av motorproblemer. Fem av 26 personer overlevde.
- To av de overlevende kunne for første gang fortelle sin historie offentlig i Pappas siste reis. De fortalte at de opplevde at de ble truet til å seile det som ble dødsturen.

I ettertid har både erfarne utenriksjournalister som Dagbladets krigsreporter Jan Smilden (Dagbladet 2019), og NRKs Odd Karsten Tveit, uttalt at avsløringene i kjølvannet av Pappas siste reis, viser en unnlatsessynd i norsk presse. Tross at Pappas siste reis ikke fikk endret noe strukturelt eller førte til at norske myndigheter har foretatt seg noe for de sjøfolkene som seilte i Iran-Irak-krigen mener jeg at filmen «scoret» på så mange av de andre kriteriene at jeg vil hevde at filmen er et undersøkende journalistisk arbeid og at erfaringene med dette arbeidet derfor er relevant i denne oppgaven.

8.2 Hvorfor valgte jeg å fortelle min egen historie?

Jeg vil i dette kapitlet løfte frem noen momenter som gjorde at jeg ville fortelle min egen historie i denne filmen. Oppsummert kan det knyttes til min frykt for at filmen skulle mangle kilder og vissheten om at jeg brutalt hadde følt denne krigen på kroppen.

Iran-Irak-krigen kalles i internasjonal krigslitteratur for *The tanker wars* (Navias og Hooton 1996). Tross for dette hadde norske medier stort sett dekket den som en konvensjonell bakkekrig.

Det lille jeg visste var at min far døde i et rakettangrep på et fullastet sivilt tankskip og at nesten hele besetningen på skipet var blitt drept i angrepet. Likevel forsvant skipet, likene og de sørgende familiene fra nyhetsbildet innen en uke. Så gikk det 30 år til jeg nå stod med Brennpunkt-redaktør Odds Isungsets neve i min og hadde lovet ham en film om vår tids krigsseilere. Men hvor mye var det egentlig mulig å finne ut nå? Hvor mange kilder levde fremdeles, eller var oppgående nok til å kunne intervjues? Hva om rederne ikke ville la seg intervjuet og fortelle om denne krigsseilingen? Hva om tidsvitnene fra byråkrati og myndigheter ikke kunne eller ville snakke? Håpet mitt var at jeg kunne jeg bøte på den

eventuelle mangelen på kilder ved å selv bli en. Samtidig innså jeg at med min frykt for at pappa skulle dø der ute, tapet og frustrasjonen da det skjedde, var i en unik posisjon til å fortelle historien om vår tids krigsseilere. Og i dette usikre og ensomme arbeidet ble nettopp min personlige drivkraft viktig.

Jeg la frem fire påstander for gravingen. Fire gule post-it-lapper som ble mine fyr de gangene jeg seilte meg bort eller mistet troen på at denne filmen hadde livets rett:

- Det måtte være et stort antall norske sjøfolk som hadde blitt moderne krigsseilere i Iran-Irak-krigen.
- Virksomheten måtte antagelig være godkjent og tilrettelagt for av norske myndigheter, via de statlige etatene Hyrekontorene og Legekontorene for sjøfolk.
- Dersom mange sivile norske arbeidstagere skulle ha akseptert å seile inn i en krig som ikke omhandlet norske interesser, var det sannsynlig at arbeiderne opplevde en form for tvang.
- De menneskelige og helsemessige tapene, dersom de tre overnevnte hypotesene stemte, måtte ha blitt enorme både underveis og i ettertid, både for sjøfolk og familiene deres.

9. Metode

Jeg ønsker i denne oppgaven å bidra til større innsikt i ulike konsekvenser av undersøkende journalistikk når journalisten bekler roller som for eksempel kilder og offer i historien. Teksten forventes ikke å løse alle problemene knyttet til disse konsekvensene, men håpet er at den vil vise ulike måter de kan oppstå på, og hvordan journalister har prøvd å løse dem.

Det har vært nyttig for meg å bruke erfaringene de rutinerte journalistene Randi Mossige-Norheim og Trude Lorentzen har gjort seg på dette feltet, fordi de gjennom utvalgte graveprosjekter kan bidra til å belyse problemstillingen. Hvorfor var akkurat disse to informantene viktige for det jeg vil undersøke? Jeg vil presentere de to informantene og deres posisjoner i kapitlene under, men kort oppsummert belyser de problemstillingen fra ulike innfallsvinkler og i ulike formater. Mossige-Norheim og mitt utgangspunkt er likt med tanke på format og mediehusene vi laget våre dokumentarer i. Tross likhetene tar den svenske gravejournalisten valg som skiller seg fra de jeg tok. Lorentzens format er forskjellig, i det hun velger boken som sitt medium. Dessuten definerer hun en journalistisk form som gjør at hun har anledning til å velge vekk ulike utfordrende typer kilder som Mossige-Norheim og jeg støtte på utfordringer med, både i kildekritikken av dem og deres tillit til oss som journalister.

Jeg har intervjuet informantene med et semistrukturert intervjudesign, via tre en-timers intervjuer med Mossige-Norheim og ett times langt intervju med Lorentzen. Intervjuguiden til dette designet ligger vedlagt oppgaven. Jeg støtter meg også til journalistiske tekster blant annet knyttet til Lorentzens arbeider og andre for å belyse problemstillingen via ulike erfaringer. Dette belyser jeg nærmere i kapittel 9.3.

9.1 Design: Semistrukturert intervju

Det semistrukturerte intervjuet kan beskrives som et forhåndsnedskrevet sett med spørsmål, i en bestemt rekkefølge, med et mål om fange opp fakta, opplevelser, emosjoner og perspektiver hos et eller flere intervjuobjekter (Østbye mfl. 2002). Strukturen gir intervjueren

anledning til å samle inn sammenlignbare resultater i møte med flere kilder (informanter), samtidig som det er mulig å følge opp svar med nye spørsmål som ikke står i guiden, for å belyse, klare opp eller undersøke et svar grundigere ved behov (Østbye mfl. 2002).

Intervjuet kan konstrueres gjennom en intervjuguide, der spørsmål kan være tematisk sortert, eller sortert utfra en vurdering av hvor krevende spørsmålene er å svare på, eller på annen måte forhåndsoppsatt. Det har også vært naturlig for meg å ta hensyn til grunnleggende og erfarte intervjuteknikker i oppbyggingen av guiden, samt rådene det refereres til i *Metodebok for mediefag* (2002). Det fører for eksempel til at spørsmålene kan være enkle og presise, med få eller ingen ladde ord og uttrykk. I tillegg er det essensielt at spørsmålene i intervjuguiden skal kunne oppleves som genuine. Med det mener jeg informantene skal oppleve at jeg er nysgjerrig og virkelig er interessert i å ta del i deres erfaringer. I mitt tilfelle er guiden strukturert rundt temaer, og spørsmålene organisert med ønske om å ha en naturlig samtalebasert progresjon (Ringdal 2001). Jeg har også tatt hensyn til at mer emosjonelt krevende spørsmål kommer senere heller enn tidlig i samtalen.

Styrken til det semistrukturerte intervjuet er at formen sikrer at informanter blir eksaminert om de samme temaene og problemstillingene, samtidig som designet sikrer at intervjueren kan frigjøre seg fra den opprinnelige planen, når det er behov for dette. Dette, sammen med mitt ønske om en nær normal samtaleform skal kunne bidra til å gjøre det enklere for intervjuobjektet å blottlegge eller åpne opp om krevende temaer, samtidig som formen sikrer at intervjueren ikke får hvite felt i forskningen sin.

9.1.1 Radiojournalisten som måtte overtales til å bruke seg selv

Den svenske journalisten Randi Mossige-Norheim har en parallell karriere i Sveriges Radio til den jeg har hatt i NRK. Det har vært nær utenkelig for Randi Mossige-Norheim å se for seg at hun kunne bruke seg selv som kilde i sin journalistikk. Så da hun i 2020 sammen med sin medprodusent, Magnus Arvidson, presenterte det sterke stykket undersøkende journalistikk i radio/podkastserien om Vipeholmsanstalten (Mossige-Norheim 2020) brøt Mossige-Norheim egne grenser. Serien avslører umenneskelig behandling av, og forskning på, sårbare barn som av ulike grunner er blitt sendt til behandlingsinstitusjonen Vipeholm, utenfor Lund i Sverige, i en praksis som varte til langt inn i vår tid. Vipeholmsanstalten (2020) er prisvinnende undersøkende journalistikk. Og den er drevet av Mossige-Norheims sterke ønske om å finne ut hva som skjedde med hennes egen onkel, Inge Torkel.

Vipeholms sjukhus var en gång Sveriges största så kallade sinnesslöanstalt. Där skulle de som inte passade in någon annanstans förvaras. De kallades svårskötta, obildbara och sinnesslöa. Men vad hände egentligen bakom de låsta dörrarna på anstalten? (Sveriges Radio, 2020)

Mossige-Norheim har stilt seg de samme spørsmålene jeg hadde knyttet til kildekritikk og kildekontakt, og ikke minst hvordan hennes egen rolle kunne få ulike føringer for fortellergrep og de journalistiske skrankene dette kunne gi. Mossige-Norheim har den samme faglige oppdragelsen som jeg tok med meg inn i arbeidet med Pappas siste reis-dokumentaren, med for eksempel det ansvaret det ligger på ansvarlig, balansert og troverdig journalistikk når en jobber i en statsfinansiert allmennkringkasting.

Gjennom tre enkeltstående times intervjuer med Mossige-Norheim har jeg gjennomgått hennes arbeid, hennes egne skranker og føringer og ikke minst hvordan hun som journalist har flyttet sine egne grenser for hvilken posisjon en gravende journalist kan ha i sitt eget stoff, gjennom arbeidet med Vipeholmsanstalten. Det må nevnes at ulike momenter

som at intervjuene med den svenske gravejournalisten er gjort over telefon, at Mossige-Norheim og jeg har forskjellige morsmål og at intervjuene er gjort i en travel periode for begge parter, kan ha ført til senket presisjon i materialet. For å minske farene for feil og misforståelser i intervjuet og i tolkningene av svarene herfra, har både Mossige-Norheim og jeg selv stoppet opp underveis og stilt hverandre oppklarende spørsmål dersom ord og uttrykk har virket fremmede for oss. Etter at intervjuene var avsluttet sendte jeg Mossige-Norheim utskrift av intervjuene for å kontrollere at innhold, meninger og erfaringer er intakte nedtegnet, så langt det lar seg gjøre.

9.1.2 Hun som skrev om sin mors selvmord

Jeg har gjennomført et semistrukturert intervju med Trude Lorentzen. Lorentzens erfaringer kan være viktige fordi hun har brukt sin svært personlige historie for å få frem viktige sider ved å være pårørende til folk som tar selvmord, først i en artikkel i Dagbladet, deretter mer grundig i boken *Mysteriet mamma* (2013). Det samme designet som jeg brukte på intervjuet med Mossige-Norheim ble brukt under intervjuet med Trude Lorentzen. Også her stilte jeg oppfølgings spørsmål. Her må jeg påpeke at intervjuguiden knaket litt i strukturen da de to arbeidsformene (Lorentzen som forfatterfrilanser og Mossige-Norheim som fast statsansatt i Sveriges Radio) og de to formatene (Podkast-serie og bok) stod langt fra hverandre både når det gjelder sjanger og utforming, men også på grunn av de ulike etiske og journalistiske spillereglene som knyttes til de to formatene. Jeg mener likevel jeg hadde god nytte av dette designet i metoden, fordi den har gitt meg tilgang til informantenes personlige erfaringer, prosessene de har gått gjennom. Jeg har deretter knyttet disse til mine egne erfarte perspektiver på en måte et kvantitativt design vanskeligere hadde kunnet avdekke (Lindof 1995).

9.2 Meg selv som kilde, og de andre rollene mine

I *Metodebok for mediefag* peker forfatterne på utfordringene som følger av at vi i medievitenskapen med vår forskning på folk og folks aktiviteter, i realiteten forsker på oss selv (Østbye mfl. 2002). Denne utfordringen gjelder i minst like stor grad ved forskning på undersøkende journalistikk, og spesifikt i dette prosjektet, i det jeg blant annet undersøker mitt eget arbeid. Hvordan kan jeg unngå at mine funn og refleksjoner ikke blir speil av mine egne fordommer, mine egne erfaringer og min egen bakgrunn? Det kan jeg nok ikke, og det ønsker jeg ikke. Det er nettopp summen av 30 års journalistisk erfaring kombinert med den refleksjonen jeg tok med meg ut av Pappas siste reis, som er fruktbar i denne sammenhengen. Metodevalgene må underordnes problemstillingen, ikke omvendt. De må ikke komme i veien for denne, drepe entusiasmen eller kreativiteten i undersøkelsen av denne, råder og trøster forfatterne av den overnevnte metodeboken (Østbye mfl. 2002). Det er likevel god grunn til å spørre seg i hvilken grad mine problemstillinger, erfaringer og eventuelle konklusjoner etter arbeidet med dokumentaren alene vil kunne være *troverdige*, *bekreftbare* og *overførbare* til annen forskning på undersøkende journalistikk slik Tone Thagaard beskriver det i *Systematikk og innlevelse* (1998).

Under følger en kort oppsummering av de ulike rollene jeg hadde i Pappas siste reis (2017) og ett eksempel på utfordringene disse kunne gi prosjektet. Jeg var regissør, journalist og researcher. Dette er normale roller for en journalist i en Brennpunkt-dokumentar. Det som ikke er normalt er de andre rollene jeg hadde i dette filmprosjektet. Jeg var nemlig pårørende til en av de døde, min far, og pårørende til en av hovedkildene, min mor. Dette kompliserte journalistikken, og kunne påvirke kildekritikk og kildetillit. Men jeg hadde flere roller. I filmen

var jeg nemlig også selv kilde, i det jeg reiste rundt og møtte folk, og responderte på disse møtene og informasjon jeg fikk via dokumenter og andre kilder. Dessuten var jeg et offer, fordi en av de sentrale hendelsene jeg undersøkte, angrepet på det norsk-driftede tankskipet Susangird gjorde meg farløs. Kort oppsummert turnerte jeg disse ulike rollene i Pappas siste reis (2017):

- Regissør
- Journalist
- Researcher
- Pårørende til kilde
- Pårørende til offer
- Kilde
- Offer

Et eksempel på en situasjon der disse rollene kom i konflikt med hverandre er da jeg i Manila, på Filipinene intervjuer maskinisten på Susangird, Eduardo Mandani. Mandani er en av kun fem som overlevde den kontroversielle seilasen initiert av den norske rederen Johan Reksten, der nesten hele mannskapet ble drept i to rakettangrep. I intervjuet sier Mandani at Reksten truet kapteinen til å seile, at han dermed i praksis dømte sjøfolkene til døden. Kapteinen er min far. I dette møtet er jeg journalist, pårørende til et offer og selv offer. Offeret Mikal reagerer på en helt annen måte enn den journalisten Mikal Olsen Lerøen ville gjort. Journalisten ville fulgt opp både med kritiske og utdypende spørsmål, mens det at jeg er offer krever umiddelbare emosjonelle reaksjoner som ikke kan gjenskapes senere. Dette drøftes mer inngående i analysekapittelet men tas med her som et eksempel på hvordan de ulike rollene påvirker journalisten.

9.3 Erfaringsbasert litteratur for å belyse problemstillingen

Problemstillingen i denne oppgaven har i mindre grad blitt gjenstand for omfattende medieforskning. Imidlertid finnes det en del erfaringsbasert litteratur knyttet til journalister som selv er del av historiene de forteller der disse helt eller delvis opplever at de selv er ofre i disse fortellingene. Jeg har brukt omtaler av denne typen problemstillinger gjennom for eksempel intervjuer med tidligere TV2-redaktør og journalist Gerhard Helskog i forbindelse med dokumentaren om hans egen mor, *Mors hemmelighet* (2021). Helskog valgte å la noen andre enn seg selv lage denne filmen etter en journalistisk og personlig vurdering. Altså kom han til motsatt konklusjon av det jeg gjorde i Pappas siste reis. Helskog vurderte at han var for nær stoffet til at han burde regissere dokumentaren selv, og at fortellingen ville stå seg bedre journalistisk på at noen andre enn Helskog laget fortellingen om morens skjebne. Også journalistiske intervjuer gjort med Lorentzens i forbindelse med hennes bok, *Mysteriet mamma* (2013), har vært nyttige referansepunkter og brukt som del av metodegrunnlaget i dette skriftet.

Jeg har ved behov nyttet tilleggslitteratur med andre eksempler der norske journalister har hatt aktive roller i sin egen undersøkende journalistikk. Som supplerende datatilgang har jeg i noen grad hvilt meg på intervjuer som nevnt over. Disse studiene er deretter brukt, åpent eller implisitt, i dialog med mine erfaringer gjennom kapitlene der min hovedhypotese drøftes og settes i perspektiv. En kan kanskje kalle dette en mild form for *datatriangulering* (Østbye, mfl. 2002)

10. Teori: kildekritikk, tilgang og tillit

Jeg har undersøkt følgene av at journalisten er kilde og offer i gravejournalistikken langs to hovedakser. Den ene akse knyttes til hvordan dette påvirker journalistens *tillit* blant, og *tilgang* til, kildene. Den andre akse tar for seg hvordan det samme forholdet kan påvirke *kildebalansen* og *kildekritikken*.

- Hvordan påvirker det tilliten journalisten får blant kildene når han/hun selv er kilde og offer?
- Hvordan påvirker det journalistens kildekritikk når hun/han selv er kilde og offer?

De fire viktigste begrepene som jeg bruker i analysen er *tillit* hos kilder og journalistens *tilgang* disse, og dernest har jeg et søkelys på den journalistiske *kildebalansen* samt journalistens utøvelse av *kildekritikken* av de ulike kildene. I vurderingene av det første punktet vil *personlig engasjement* og *bytteforhold* være sentrale begreper. Når jeg analyserer det andre punktet vil *journalistiske metoder*, *integritet* og *habilitet* være nyttige begreper.

For å belyse troverdighet journalisten får eller har, og tilliten journalisten oppnår hos kildene vil jeg blant annet bruke Beckett og Deuzes artikkel om følelser i fremtidens journalistikk (2016). Artikkelen ser på hvilken effekt bruk av journalistens personlige engasjement og følelser har på tillit og troverdighet mellom leseren og journalisten, men jeg vil bruke det i analysen av tillit og troverdighet journalisten opparbeider seg blant kildene. Så vil jeg bruke Beckett og Deuze sine perspektiver i diskusjonene om hvordan journalistenes roller i de tre dokumentarprosjektene påvirket tilgangen til ulike kilder.

I diskusjonen av kildetilgangen vil jeg også benytte meg av det flere medieforskere oppsummerer som et bytteforhold mellom journalisten og kildene. Begrepet vil, sammen med perspektivene fra Beckett og Deuze (2016), være sentralt i vurderingene av *om* journalistenes tilgang til ulike kilder ble påvirket av deres roller (Halse 1975, Eide 1984, Reinton 1984 og Brurås 2020). Medieforskerne over trekker frem at informasjon mellom kilder og journalister kan beskrives som et strategisk og kalkulert bytteforhold mellom kilder og journalister, slik Ketil Jarl Halse legger det frem i *Journalisten som strateg* (1975). Mange maner derfor til en kildekritikk som tar høyde for at i bytteforholdet må journalisten også finne seg i å tilby noe, om det er oppmerksomhet, tilgang til viktige mediekkanaler og så videre. Kort oppsummert, publikum (Eide 1984, Brurås 2020).

I dette perspektivet kunne muligens spillteori eller rolleteori vært benyttet for å svare på spørsmålet om hvordan journalistens rolle som kilde og offer påvirket tilgangen til kildene (Eide 1984 og 1992). I den konkrete vurderingen av journalistens tillit og troverdighet og dermed også mulig tilgang på kildene i, mener jeg at det er like fruktbart å bruke andre perspektiver enn de som knytter journalist og kilder sammen i et rasjonelt og profesjonelt bytteforhold, slik for eksempel Reinton gjør det i *Kildenes tyranni* (1984). Dette fordi så mange av kildene ikke hadde åpenbare strategiske, personlige eller rasjonelle fordeler eller snarere ønsker knyttet til journalistikken. Mange kildegrupper ønsket ikke oppmerksomhet om temaene, hadde forsonet seg med historien, ønsket å legge lokk på denne, eller hadde mer perifere posisjoner i tematikken. Dette er for så vidt også en strategi, men en passiv eller ubevisst strategi, og passer ikke alltid med de teoretiske perspektivene over som i stor grad setter søkelys på politikere og pr-strateger, altså profesjonelle aktører slik flere av de overnevnte forskerne gjerne gjør det (Eide 1984, Reinton 1984 og Brurås 2020). Dette er også fremtredende i Sigurd Allerns kildekritikk, slik det kommer til uttrykk i *Når kildene byr opp til*

dans. Søkelys på PR-byråene og journalistikken (1997). Da er det slik jeg ser det, mer fruktbart å angripe spørsmålet om kildeavgangen, knyttet til tillit, ved å se på en eventuell mulig emosjonell binding og utveksling mellom journalist og kilde. Jeg følger dette opp i kapittel 5.2.

Astrid Gynnild diskuterer *indre og ytre motivasjon* og hvilke styrker og svakheter disse kan ha for journalistens arbeid (2009). Hennes perspektiver vil jeg bruke når jeg skal se på mulige fordeler ved at journalister har roller som kilder og/eller ofre i sine fortellinger. Gynnild viser også til at ulike former for tidspress, produksjonspress og andre ytre belastninger vil kunne tære på journalisten motivasjon og gjennomføringsevne og spesielt gjennom lengre prosjekter som undersøkende journalistikk ofte er. Disse perspektivene tar jeg med meg i arbeidet under.

10.1 Journalistiske metoder for kildekritikk i rollekonflikter

Det er åpenbart at både Randi Mossige-Norheim, Trude Lorentzen og jeg har en tydelig posisjon i den undersøkende journalistikken vi utøver i de tre graveprosjektene som diskuteres i denne teksten. Svein Brurås avskilte ikke journalister dersom de har et ståsted i sakene de dekker (2020). Tvert imot er det ofte vanskelig å unngå. Derfor er en *journalistisk metode* sentral for å sikre en saklig, balansert og sannferdig journalistikk. Brurås sin metode kan kort oppsummeres i en undersøkende tilnærming, god kildekritikk, søkelys på fakta i en saklig, nøktern tone, fri for journalistens egne meninger (2020).

I vurderingene av kildekritikken i de tre prosjektene jeg undersøker, vil jeg særlig lete etter hvordan journalistene satte opp metoder for seg selv og hvordan deres journalistiske erfaring førte til valg i kildekritikken. Jeg vil også ha behov for perspektiver på makt og bytteforhold mellom kilder og journalister og dynamikken i disse (Eide 1992) og vil til en viss grad benytte meg av Eline Thornquists diskusjoner rundt asymmetrisk opplevd eller målt maktforhold mellom ulike roller, i dette tilfellet, mellom kilder og journalist (Thornquist 2009).

Det er også nyttig å se på hvordan Svein Brurås skisserer noen farer og fallgruver journalisten bør unngå i et slikt bytteforhold, slik at disse kan brukes for å vurdere kildekritikken i *Mysteriet, mamma*, Vipeholmsanstalten og Pappas siste reis. Jeg vil også ha stor nytte av ulike paragrafer i Vær varsom-plakaten. Det er særlig tre paragrafer som omhandler rollekonflikt og beslektede begreper som *integritet* og *habilitet*. Den overordnede målsetningen beskriver en generell journalistisk uavhengighet, integritet og troverdighet i arbeidet, og et krav om at journalisten ikke må utnytte sin journalistikk til egen interesse og vinning. Blant virkemidlene peker Vær varsom-plakaten på grep som kan vise frem alle forhold som kan være relevante for publikums oppfatning av det journalistiske arbeidet (VVP 2.2, 2.4 og 2.2). Disse paragrafene er i hovedsak fokusert på det journalistiske produktet og publikums lesning av dette. Det er selvsagt også behov for en god etikk i journalistens arbeid med kildene. Begreper som vil være sentrale i dette landskapet er integritet og habilitet.

La meg, med Svein Brurås, i denne sammenheng knytte integritet til journalistens personlige egenskaper, og utvidet også, mediehuset hun eller han arbeider eller publiserer i. Mens habilitet dreier seg mer om posisjonen, situasjonen journalisten er i, i den saken journalisten arbeider med (2020). Denne teksten velger å sette søkelys på hvordan de tre journalistene arbeidet med integritet og kildebalanse i sine graveprosjekter, der en også kunne ha diskutert habilitet. En kan forenklet si at spørsmålet om habilitet er tatt av de respektive vaksjefer eller redaktører, i det de godkjente og igangsatte de tre graveprosjektene. Habilitet kan i denne sammenheng kalles en beslutning om journalistikk, mens balanse og kildekritikk er utøvelse av denne.

10.2 Emosjonell tyngde for å skape troverdighet og tillit hos kildene

Svært mye av litteraturen om *tillit* og *troverdighet* er knyttet til det ferdige produktet og oppfattelsen av dette. Ikke så mye er rettet mot selve kildearbeidet og troverdighet og tillit mellom journalist og kilde. Jeg ønsker derfor i den grad det kan belyse momentene i denne teksten, å benytte meg av de emosjonelle perspektivene til Beckett og Deuze (2016) inn mot kildene. I artikkelen «On the role of emotion in the future of journalism» slår forfatterne fast at følelser vil bli et sentralt virkemiddel for journalistikk som ønsker gjennomslagskraft og som vil å lykkes med nyhetsformidling i tiden fremover (Beckett og Deuze 2016). Vi kan tenke oss at det å lykkes med det overnevnte fordrer suksess på flere fronter. Først må journalistikken nå frem til sin leser og bli lest. Deretter må den bli opplevd som relevant og troverdig.

Beckett og Deuze peker på at for å være journalist i et i økende grad krevende, noen ganger rett og slett fiendtlig landskap, vil personlig emosjonell tilknytning være sentralt for å lykkes med å utøve og formidle journalistikken. Følelser har alltid eksistert i journalistikk, også i undersøkende journalistikk, men oftere enn journalistens har det sentrale vært de intervjuedes emosjoner. Det nye er et sterkere argument for at journalistens emosjoner kan og bør ha en plass. Artikkelen trekker frem tre hovedgrunner for denne fundamentale endringen, medieøkonomi (klikk), sosial teknologi/algoritmer (spredning), og folks oppførsel og behov (lese-situasjon).

I denne teorioppgaven ønsker jeg å benytte meg av det siste punktet, leserens behov og lesesituasjon, ved å undersøke om det også kan overføres til kildens behov og intervjusituasjoner, og diskutere i hvilken grad journalistens emosjonelle posisjon i fortellingen vil styrke eller forverre kilderelasjoner. Beckett og Deuze hevder at den nye journalistikken ikke vil lykkes ved å forlange en tradisjonell autoritet knyttet til hvem som publiserer fortellingen («vi er mediehuset «slik og slik» og vi driver med kritisk journalistikk»), men snarere ved å knytte nyheter og følelser sammen, både de fortellingen vekker, men også de journalisten har og formidler (2016). Som et middel mot eventuelt tap av troverdighet som følge av denne journalistiske retningen foreslår artikkelen journalistisk og emosjonell åpenhet og gjennomsiktighet i formidlingen, rett og slett for å bygge opp troverdigheten direkte mellom journalistikken og leser. Åpenhet og gjennomsiktighet vil altså være viktig for å holde eller ta tilbake journalistikkens troverdighet overordnet og også når leseren vurderer det enkelte produkt (Beckett og Deuze 2016).

10.3 To utfordringer ved journalistrollen når han/hun er kilde og offer

Til nå har jeg argumentert for at Pappas siste reis er et stykke undersøkende journalistikk der jeg i tillegg til å være regissør og journalist i filmen, også har plassert meg selv, min mor og min far på rollelisten. Jeg peker på at slike valg er uvanlig i undersøkende journalistikk og vil så drøfte om en rolle som kilde og offer kan føre til nye utfordringer og muligheter i den undersøkende journalistikken. Jeg vil nå stake ut kursen for resten av oppgaven. I det følgende kapittelet vil jeg undersøke oppgavens problemstillings to akser ved hjelp av to avgrensninger.

1. På hvilken måte kan min rolle i Pappas siste reis ha påvirket tilgang til og troverdighet hos disse kildene?

- Sjøfolk som kilder
- Redere og Norges Rederiforbund som kilder
- Arkivarbeidere og statlig ansatte som kilder

- Pårørende som kilder

2. På hvilken måte kan min rolle i Pappas siste reis ha hjulpet eller motvirket min kildekritikk og kildebalanse knyttet til ulike kilder?

- I hvilke tilfeller kan det ha vært en fordel å være offer i fortellingen?
- I hvilke tilfeller kan det ha vært en ulempe å være offer i fortellingen?
- Hvordan sikre en samlet troverdighet i kildebalanse og kildekritikk som offer i fortellingen?

Deretter vil jeg søke å lansere noen konklusjoner og søke å si noe om overordnede erfaringer i denne oppgaven, med særlig søkelys på:

- Styrker i et personlig perspektiv for undersøkende journalistikk
- Overføringsverdi fra Pappas siste reis i dagens medielandskap

11. Analyse: Journalistens motvilje mot offerrollen og asymmetrien i møte med kildene

Jeg er absolutt rammet, men kanskje mer indirekte. Min far er rammet, og hans far og mor, og dermed er jeg også det.» (Mossige-Norheim 2023)

I dette kapittelet analyserer jeg erfaringer med journalisten som offer i møte med kilder og i kildekritikken. Først vil jeg forklare hvorfor jeg vurderer meg selv som både offer og kilde til fortellingen i Pappas siste reis. Jeg er et offer fordi jeg mistet min far i krigen som filmen forteller om. Jeg er en av mange pårørende som ble skadelidende da norske myndigheter bestemte seg for å tillate norske skip å seile inn i krigssonen, da andre land forbød sine redere å gjøre dette. Jeg ble et offer for beslutningen norske redere tok om at mulighetene for høy inntjening var verd risikoen for angrep på skip, last og mannskap. Konkret var jeg et offer for rederen Johan Rekstens dokumenterte press på min far, kaptein Olav Lerøy og maskinsjef Jerzy Oller for å få dem til å seile Susangird inn i krigssonen, tross at begge disse, juridisk ansvarlige, fagpersonene vurderte det som en *for* stor risiko for livene til mannskapet (Lerøyen 2017, Lerøyen 2019).

Men hvorfor er jeg *kilde*? En kilde kan noe forenklet defineres som opphav til kunnskap eller informasjon. Jeg har behov for en spissing av kildebegrepet for å forklare min posisjon som kilde her. Egil Fossums definisjoner kan bidra. I hans liste over ulike typer kilder i boken *Er det nå så sikkert* (1991) listes journalisten først, som en kilde som selv observerer. Jeg observerer informasjon og hendelser som oppstår i den undersøkende journalistikken etter hvert som vi utøver denne, slik journalister normalt gjør (Fossum 1991). Imidlertid er ikke denne definisjonen dekkende nok for omfanget av meg selv som kilde i Pappas siste reis. Kildemateriale og kilder kan defineres som alt som bidrar til å belyse og vurdere den hypotesen som journalistikken stiller (Jensen 1984). Nettopp dette er tankesettet jeg trenger for å plassere meg selv som kilde i fortellingen. Jeg blir et lakmuspapir i historien, et rasjonelt og emosjonelt kompass i møte med sjøfolk, pårørende, redere og min mor, for å nevne noen av kildene i dokumentaren.

I arbeidet med Vipeholmsanstalten så også Randi Mossige-Norheim på seg selv som kilde, fordi hun brukte sin private kunnskap og erfaringer i serien. Når det gjelder om hun også var offer i fortellingen nyanserer hun sin posisjon litt i forhold min vurdering av meg i Pappas siste reis. Mossige-Norheim beskriver seg selv som rammet, som «drabbad». Mossige-Norheim må også overtales av sin produsent før hun vil intervjuer som mor, og stemor om farens (han er død) forhold til sin bror, hennes onkel Inge Torkel, rett og slett fordi hun vegrer seg for å trekke hennes egen families posisjon som offer inn i fortellingen.

Trude Lorentzen ser på seg selv som kilde i fortellingen *Mysteriet, mamma*. Hennes syn på seg selv som offer, eller i alle fall morens rolle som offer, fører muligens til at hun endrer strukturen i boken. Hun forlater den klassiske journalistiske modellen med offer og skurk. Dette kan kanskje kaste lys over hvor nødig vi journalister vil sette merkelappen offer på oss selv, og i de tilfellene vi gjør det, hvordan det også kan få følger for fortellingen vi velger. Jeg nevner det her fordi det kan illustrere hvor vanskelig det kan være for tradisjonelle gravejournalister å etterkomme Beckett og Deuzes ønske om å bli mer personlige og emosjonelle i fortellingene våre. Kanskje er det nettopp fordi Lorentzen ser på seg selv som rammet av historien hun vil undersøke, at hun definerer teksten vekk fra den klassiske journalistiske fortellingen der det finnes ofre (Lorentzen og hennes mor). Det narrative krever jo normalt at det også finnes en skurk. Lorentzen har ikke noe ønske om å skrive *Mysteriet, mamma* i en tradisjonell journalistisk ramme med et offer og en skurk, slik det skisseres i *What are journalists for?* (Rosen 1999). For henne blir det viktig, og muligens mer komfortabelt i den uvante fremtredende rollen sin, å ikke lete etter en skyldig person på morens sykehus, eller en grov systemfeil i helsevesenet. Hennes prosjekt er å sette søkelys på selvmordet, ikke Helse-Norge.

11.1 Jeg er den samme journalisten, men kildene leste meg ulikt

Min troverdighet som journalist i arbeidet med Pappas siste reis dreier seg ikke bare om hvordan TV-titteren til slutt vurderte mitt journalistiske arbeid og de valgene jeg hadde tatt i selve fortellingen da dokumentaren ble vist på TV. Den dreide seg i like stor grad om hvordan jeg ble vurdert i møte med kildene. Graden av troverdighet en journalist har, kan påvirke kildetilgangen. Og rollen min som kilde og offer kan ha påvirket min tilgang til de ulike typene kildene, tross at jeg er den samme journalisten i møte med alle kildene.

Derfor ønsker jeg å starte diskusjonen rundt min rolle som kilde og offer med å se nærmere på hvordan denne kan ha påvirket hvor villige kilder var til å stille til intervjuer, og i hvilken grad filmens tilgang til kildene tapte eller tjente på at jeg også hadde en offerrolle i fortellingen. For denne diskusjonen vil jeg dele kildene opp i fire ulike kategorier. Så vil jeg i noen grad knytte til meg erfaringene som Mossige-Norheim og Lorentzen gjorde i sine prosjekter. Her følger noen av de viktigste utfordringene for filmen Pappas siste reis for kildetilgangen som kan knyttes til min troverdighet som journalist, kilde og offer:

- Sjøfolkene
- Rederikilder
- Ansatte i statlige etater og arkiver
- Pårørendekilder

I de følgende underkapitlene vil jeg sette søkelys på de momentene fra listen over som jeg mener er mest relevante for min problemstilling knyttet til troverdighet og kildetilgang. Jeg vil prøve å belyse hvilke utfordringer, begrensninger og muligheter det ga meg at jeg selv var

offer og kilde, i arbeidet med å få tilgang til kilder og deres kildemateriale. Mest vekt legger jeg på følgende kilder; sjøfolk, pårørende og redere. Dette fordi det var i møte med disse at min emosjonelle posisjon fikk mest effekt, slik Beckett og Deuze diskuterte (2016).

11.1.1 Sjøfolk kan være krevende kilder

«Det er noe som hender når jeg forteller at jeg også er rammet. Det blir en ny dimensjon, en ny trygghet at hun som sitter med mikrofonen også har blitt rammet.

Og det har hatt en positiv effekt på utfordringen med skam, at skammen for å snakke om dette forsvinner, fordi vi har samme opplevelse, samme historie.

Da tror jeg at kildene føler en ekstra trygghet.» (Mossige-Norheim, eget intervju, januar 2023)

Først vil jeg beskrive noen fellestrekk ved sjøfolk som yrkesgruppe som kan gjøre dem til krevende og vanskelig tilgjengelige kilder. Mange, særlig de som har seilt utenriks over tid, har vendt seg til at de er på utsiden av samfunnet, eller skal vi si fastlandssamfunnet. De er dermed vant til at deres agenda, behov og interesser ikke er relevante for resten av oss nordmenn. At deres historier ikke er viktige i samfunnsdiskursen. På mange måter har sjøfolk vært en usynlig yrkesgruppe i journalistikken og i forskningen. Folk og historier som er mindre tilgjengelige for journalister blir sjeldnere nyheter (Phillips 2015). Denne usynligheten står i kontrast til hvor viktige sjøfolk har vært for norsk økonomi. «*Tross Norges sterke posisjon som sjøfartsnasjon har skip fått liten oppmerksomhet av norske forskningsmiljøer, og sjøfolk er i dag en usynlig yrkesgruppe i norsk arbeidslivsforskning*», slår Østreng fast i sin doktoravhandling; I samme båt. (2007). Mangelen på interesse for sjøfolks liv kan gjøre dem skeptiske til journalister fordi vi på mange måter skaper og forvalter fortellingene om samfunnet vårt. Vi er dem som har utelatt sjøfolkene fra den norske fellestehistorien. Journalister representerer et «de» i «de-og-vi»-fortellingen ombord.

Samtidig kreves en sterk indre lojalitet til sjøs for at den lille isolerte arbeidsplassen som et skip er, skal fungere. Man venner seg raskt til å skyve egne interesser og behov under teppet for å sette søkelys på fellesskapet. Denne lojaliteten til kollegaene vandrer over fra skipet som helhet til rederiet som eier og arbeidsgiver. Dette kan legge hindringer for hva en sjømann føler han har rett til å uttale seg om, særlig om uttalelsene kan sette rederiet i et negativt lys. Min erfaring ble at sjøfolk var mer kritiske til politikere og myndighetene for at de ikke fratok rederiene muligheten til å seile inn i krigssonen i Den persiske bukt, enn de var til rederne som faktisk sendte skip og arbeidstagere inn i krigen.

Til sist vil jeg hevde at det faktum at historiene til krigsseilerne fra Iran-Irak-krigen ikke i særlig grad har kommet opp i dagen i seg selv hindrer sjøfolkene å stå frem med sine historier. Disse krigsseilerne har i stor grad blitt møtt med motstand og mistro når de har forsøkt å fortelle om sine opplevelser, selv til sine nærmeste. Folk har rett og slett ikke trodd på sjøfolkene, «fordi dersom situasjonen i PG (Den persiske bukt) var så farlig, ja da hadde vi sannsynligvis hørt om hendelsene du forteller at du har vært med på». (Skarås, sitert i Lerøen 2017). Dermed har de viktige øyenvitnekildene vendt seg til å holde tett med sine opplevelser fra krigsseilingen i Den persiske bukt. (Solheim, sitert i Lerøen 2017).

På mange måter ble pappas død mitt trumfkort. De fleste sjøfolkene jeg møtte og dem som jeg etter hvert fikk i tale hadde en sterk sympati for meg. Det var som om jeg som farløs var et vandrende bevis på det de hadde fryktet, det de hadde tatt opp med sine nære - nemlig at det *var* farlig å være i Den persiske bukt under krigen mellom Iran og Irak. Det var akkurat som om de brettet opp ermene og tenkte at dersom han kan, som mistet faren sin, da skal jeg gå gjennom mine påkjenninger en gang til. For flere av kildene mine representerte

det å stille til intervjuer en ren helserisiko. Det dreier seg om folk som har levd med posttraumatisk stress-syndrom i nær 40 år, og som i noen tilfeller hadde prøvd å ta sine egne liv. Da kan en se for seg hvilken mulig kostnad det å stille til intervju kan komme med.

En av intervjuobjektene mine gjorde et mislykket selvmordsforsøk i tiden etter at Pappas siste reis ble vist. Ut fra våre samtaler før og etter Pappas siste reis, var det at faren min døde sentralt for at han sa ja til å bli intervjuet. Etter hvert fikk jeg et kompliment som naturligvis ble helt umulig å kjenne seg igjen i, og som ble for tungt til at jeg kunne bære det. Det var da arbeidet mitt begynte å bli kjent i sjøfolks egne fora, via fagpresse og sosiale medier. Da kunne noen si at «før du begynte å spørre om dette var det kun (Jon) Michelet som brydde seg om oss». Men det viser i alle fall at min egen rolle i fortellingen var sentral for sjøfolkenes deltagelse.

Det er sannsynlig at den emosjonelle bindingen som Beckett og Deuze oppfordrer til mellom journalist og seer, i stor grad har gjort seg gjeldende mellom journalist og kilder. Siden det har vært skrevet lite om norske sjøfolk i krigssonen under Iran-Irak-krigen kan en gå ut fra at sjøfolk generelt ikke har hatt sterke ønsker om å fortelle om sine opplevelser derfra. Fordi på 1980-tallet var fremdeles sjøfolk og deres historier godt stoff i media, og det fantes fremdeles enkelte programposter på NRK spesifikt myntet på og om sjøfolk, uten at disse fortellingene dukket opp der. Da de stod frem med sine traumer og belastninger i Pappas siste reis, er det derfor vanskelig å knytte det til de tradisjonelle teoriene om bytteforhold som er skissert tidligere (Eide 1984, Reinton 1984 og Brurås 2020). Da er det mer sannsynlig at jeg har fått emosjonell tillit av kildene på grunn av min egen rolle i fortellingen (Beckett og Deuze 2016).

11.1.2 Rederne og Norges Rederiforbund ville ikke intervjues

En av de viktigste hypotesene mine i startfasen av graveperioden var at det måtte være et stort antall norske sjøfolk involvert i krigsseilingen. Men da måtte det også være et stort antall norske rederier involvert. Derfor hadde jeg et stort behov for å få intervjuet norske rederier og deres ledere om aktivitetene i perioden og vurderingene av disse. Dette skulle vise seg å bli veldig vanskelig, og det kan ha hatt noe å gjøre med min egen posisjon i fortellingen. Til slutt var mitt eneste håp at Norges Rederiforbund ville stå ansvarlig for sin aktivitet på 80-tallet, og svare som representant for bransjen. Det var tross alt Norges Rederiforbund som fikk Norge til å oppheve forbudet mot å seile inn i krigssonen. Jeg var selvsagt også svært interessert i å høre hvordan forbundet i ettertid vurderte sin rolle under krigen. Jeg ringte og hadde infosamtaler om arbeidet med filmen med administrerende direktør Harald Solberg og kommunikasjonsdirektør Christine Korme, og direktør for arbeidsgiveravdelingen Viggo Bondi, for å få dem til å akseptere å bli intervjuet. Jeg mailet funn og spørsmål til både Solberg og Korme. Tross en energisk innsats fra min side fikk vi aldri intervjuer med Korme eller Solberg til bruk i filmen. Jeg ble «møtt med forståelse for min situasjon», men uten at det endret på standpunktene om å ikke gi intervjuer. Det kan være at dette var en stikke-hode-i-sanden-strategi, men det er også sannsynlig at redernes representanter vurderte det som et sjansespill å la seg intervjuet av sønnen til en av dem som døde som følge av redernes ønske om å seile i krigssonen.

Den viktigste rederekilden for fortellingen i Pappas siste reis var rederimagnaten Johan Reksten. Han var sannsynligvis den mest aktive norske redere i den aller dødeligste perioden av Irak-Iran-krigen, og definitivt den redere i verden som mistet flest sivile sjøfolk i denne seilingen (Lerøen 2019). Han var også den redere som ansatte min far. Derfor var han helt sentral for filmen. Da vi underveis i filmingen oppdaget at Reksten hadde truet min far som

kaptein og ansvarlig for skip og mannskap med økonomiske straffesanksjoner, om ikke pappa la ut på det som skulle bli selve dødsturen, ble det ekstra viktig for balansen i historien å få Rekstens versjon i filmen (telekser fra Johan Reksten til Susangird, høsten 1987). I løpet av denne siste seilasen fra verdens viktigste og største oljeterminal, på den iranske øyen Kharg, ble skipet min far var kaptein på angrepet to ganger. Skipet kom i brann og 21 av 26 mannskaper døde. Som jeg kort har nevnt, da jeg intervjuet en av de to som overlevde angrepet, Eduardo Mandani, fortalte han at Reksten praktisk talt drepte mannskapet (Lerøen 2017 og Lerøen 2019).

En slik sterk påstand økte behovet for å få til et intervju med rederen Johan Reksten, for å følge god norsk presseskikk. (VVP, 4.14-15) Hovedmotivet var likevel å få belyst virkeligheten slik Reksten opplevde den, og mer spesifikt; i hvilken situasjon var Reksten selv i da han måtte lede et rederi med stor statsgjeld og en mengde tankskip i opplag (Borgen 1981). Hva tenkte den uerfarne Reksten om farene for skipene og hans ansatte? Han var kun 32 år da han overtok ansvaret for tankflåten etter stefaren Hilmar Reksten. Hvordan påvirket det ham emosjonelt at så mange ansatte døde på skip han kontrollerte? For fortellingen i filmen Pappas siste reis var hans stemme veldig viktig. Tross tre måneder med telefonoppringninger, og jevnlig dialog med Rekstens sønn Christopher Reksten Mowinckel, samt en gjennomsløst og kontinuerlig åpenhet fra vår side om våre funn lyktes det oss ikke å få Johan Reksten i tale. Jeg går litt i detaljer her for å understreke hvor hardt vi arbeidet for å få gjort et intervju med Reksten. Årsaken til dette er at et slikt intervju var viktig for troverdigheten til filmen og meg som journalist, nettopp på grunn av mitt tap. Nettopp på grunn av min rolle som offer.

11.1.3 Påvirket min rolle hvordan rederne vurderte min troverdighet?

I møtet med rederne og deres interesseorganisasjon tror jeg *ikke* at det var en fordel at jeg selv var offer for krigsseilingen i Den persiske bukt. For det første kan det ha vært mentalt og emosjonelt krevende å forsvare et standpunkt, konkrete handlinger og etikken i dem, når den som spør har mistet et familiemedlem på grunn av disse. For det andre er det ikke sikkert at denne type kilder følte seg trygge på at deres intervjuer og deres informasjon ville bli gjennomført og behandlet på en sannferdig og balansert måte, min egen bagasje tatt i betraktning. Det var påfallende at ingen av disse kildene stilte opp til intervjuer i filmen. Dette kan selvsagt også være en strategi som kom ut fra konklusjonen om at det ikke ville gavnet dem å gi intervjuer om temaet uavhengig av hvilken posisjon journalisten hadde. Det engasjementet som Beckett og Deuze påpekte kunne styrke båndet mellom leser og journalist, og som hadde en positiv effekt på sjøfolkene jeg kontaktet, kan ha hatt motsatt effekt i møte med kilder blant rederne (2016).

Med tanke på Johans Rekstens motstand mot å la seg intervjuet av et offer for hans redervirksomhet er det verdt å merke seg at etter at Pappas siste reis var vist på NRK stilte Reksten opp til intervju med Nettavisen (Stavrum 2017). Intervjuet ble utført av samme journalist som hadde skrevet om John Fredriksens seiling i krigssonen, i boken *Storeulv* (Hauge og Stavrum 1991). I *Storeulv* nevnes i mindre grad andre redere enn Fredriksen, dersom de ikke knyttes til hans rederi. Det kan være at Reksten stolte mer på Gunnar Stavrum enn meg selv. Stavrum har aldri selv så vidt jeg vet vært et offer for denne seilingen, samtidig som han som forfatter av *Storeulv* har kompetanse på perioden. Det kan ha gitt Johan Reksten tillit til at hans synspunkter ville bli behandlet bedre enn i intervju med meg i Pappas siste reis. Ut fra teorien om bytteforhold (Eide 1984, Reinton 1984 og Brurås 2020) mellom

journalist og kilde, er det forståelig om Johan Reksten vurderte at han ville få mer igjen for å stille i Nettavisen enn i NRK, siden NRKs journalist hadde flere roller i saken.

Randi Mossige-Norheim hadde andre utfordringer med tanke på å få arrangert intervjuer med den øverste ansvarlige på Vipeholmsanstalten. Sykehusdirektøren og overlegen var jo død. Dersom han hadde vært i live, ville han da ha stilt opp i en sterk kritisk podkastserie fra en som mistet onkelen sin på sykehuset hans? Det blir spekulasjoner, men har erfaringene mine med rederne overføringsverdi, så er sannsynligheten mindre for at sykehusdirektøren ved Vipeholm hadde takket ja til å delta i podkastserien. Det han hadde å vinne, kunne bli lite i forhold til belastningen ved å bli konfrontert med de umenneskelige handlingene han var ansvarlig for, slik at bytteforholdet gikk i hans disfavør.

Lorentzen valgte en annen strategi i boken om morens sykdom og selvmord. Hun ville i liten grad kontakte leger, personell og andre som hadde kontakt med hennes mor da hun var syk, for å konfrontere dem eller skaffe informasjon fra dem. Derfor er det færre paralleller til de to andre prosjektene. Men sammenligningen er likevel nyttig, Lorentzen ønsket nemlig ikke å skrive en bok der denne typer kilder skulle utfordres eller gis plass. Dette valget kan muligens sees i sammenheng med journalistens posisjon i fortellingen.

11.1.4 Var det mine roller som gjorde at fotfolket takket nei?

Ingen av dem som hadde vært i frontlinjen av statens system for å sende sjøfolk i krigen ønsket å fortelle om sitt arbeid i Pappas siste reis. Det hadde ingen registrerbar positiv effekt at jeg var offer da vi arbeidet med å overtale kilder til å stille til intervju. Frykten for en skjev fremstilling og belastningen det kunne bli å måtte representere ordningen med å sende norske arbeidstagere inn i krigen veiet muligens tyngre enn en mulig sympati med meg som offer. Det kan være at denne kategorien kilder ikke stolte på at jeg ville gi dem en rettferdig fremstilling, at min troverdighet som journalist var svekket på grunn av min families tap. Det er også mulig at kontormedarbeiderne og leger som jobbet ved de statlige hyrekontorene tenkte at de ikke i utgangspunktet hadde noe å tjene på å stille til intervjuer i Pappas siste reis.

Her fungerer perspektivene om de rasjonelle utvekslingene mellom kilder og journalist godt, da denne typer kilder i liten grad kunne klandres for arbeidet de var satt til å utføre, de var ikke ansvarlige for ordningen. I deres tilfeller var det antagelig mulig å vurdere om man skulle stille til intervjuer, fritt, rasjonelt og uten ansvarsforpliktelser som kanskje redere kan ha kjent på. Samtidig er det mulig å tenke at de resonerte som rederne, at det ikke var så lett å fortelle om sine egne arbeidsrutiner når intervjueren mistet faren sin som følge av praksisen deres. Den effektive emosjonelle bindingen journalisten som bruker seg selv får, kan synes å ha en negativ effekt på denne kildetyper (Beckett og Deuze 2016). I møte med disse kildene kan det se ut som om både bytteperspektivet (Eide 1984, Reinton 1984 og Brurås 2020) og den emosjonelle bindingen virket til programmets ulempe.

Trude Lorentzen møtte mer velvilje i sin jakt på hvordan hennes mor var behandlet i helsevesenet, og opplevde at det hjalp henne i research- og intervjufasen at hun skrev om sin egen mamma. Dette er i kontrast til mine opplevelser og kan skyldes at hun ikke primært jaktet på syndebukker i sin journalistikk. Randi Mossige-Norheim erfarte, som Lorentzen, en positiv effekt i sitt arbeid med Vipeholmsanstalten. Hennes posisjon som berørt part ble aldri noe hinder for tilgang til kilder blant de tidligere ansatte ved sykehuset. Mossige-Norheim forteller blant annet at hun fikk et emosjonelt sterkt og viktig intervju med en av sykepleierne ved institusjonen. Sykepleieren så i utgangspunktet opp til sykehusdirektøren ved Vipeholm, men endret syn på det hun hadde vært med på, gjennom intervjuene med Mossige-Norheim.

Å få intervjuobjekter til å skifte syn gjennom et journalistisk arbeid er sjelden kost, og effekten av Mossige-Norheims posisjon kan ha spilt en rolle her slik Beckett og Deuze antyder (2016). Også en tidligere lege ved sykehuset stilte velvillig til intervju, begge disse ble sentrale kilder for å bevise og beskrive den rådende praksisen ved Vipeholm. I legens tilfelle fungerer også teorien om bytteforhold til podkastens fordel, da han var sterkt kritisk til hvordan sykehuset ble drevet og hadde dermed en positiv motivasjon for å stille til intervju. Sykepleieren kan også ha tenkes å ha det, all den stund hun trodde på arbeidet de utførte og så opp til sykehusdirektøren.

11.1.5 Offerrollen gav direkte tilgang til pårørende

Nei, dørene åpnet seg veldig bra, fordi det var meg som var kilde. Mange ganger følte jeg at kilder skyldte meg å stille opp, siden jeg var personlig berørt. (Lorentzen, eget intervju, januar 2023)

Jerzy Oller var en av de fem som overlevde angrepene på tankskipet Susangird. Men da han kom tilbake fra katastrofen var det lite igjen av den sterke, selvstendige ektemannen og faren som hadde reist til Den persiske bukt sommeren 1987. Til slutt visnet han vekk og døde av kreft. Da vi besøkte familien hans i Polen fikk jeg overlevert flere brev, telekser og det lille han etterlot seg fra det utbrente skipet. Det var sterkt å få ta med meg de siste levningene av det som knyttet familien til hans opplevelser under det brutale angrepet på Susangird. Det er rimelig å anta at en stor årsak til den tilliten familien viste oss var knyttet til at jeg hadde mistet min far på Susangird. Det andre intervjuet vi gjorde i Polen var med en som hadde vært i samme situasjon som meg. Akkurat som meg mistet Baros Antos faren sin på Susangird, og vi var begge tenåringer da vi ble farløse. Det som var spesielt med Baros Antos sin historie var at hans mor og søster ikke trodde at deres ektemann og far var død. De klamret seg til håpet om at Janusz Antos levde og hadde laget seg en ny familie i en av gulfstatene. Da jeg kom til Polen fikk Baros endelig en å snakke med om tapet, en han kunne fortelle de tingene hans søster og mor ikke ville høre om. Her var det helt klart en fordel å være en part i fortellingen. For mange seere ble vår forbrødring et av de sterkere øyeblikkene i filmen. En forbrødring som krevde at vi kunne gråte og snakke med hverandre om vårt felles tap av fedrene våre. Disse scenene kunne ikke en nøytral journalist ha fått i stand. Det ble klart for meg at med min erfaring, vår familiens tap, kunne jeg, uten å bruke energi på det, formidle at jeg lider med dere (Beckett og Deuze 2016). Jeg kjenner tapet deres.

Denne erfaringen delte Randi Mossige-Norheim i sitt arbeid med radiodokumentaren om Vipeholmsanstalten. Hun vant en tillit hos kilder som hadde brukt et helt liv på å la være å snakke om familiemedlemmer som ble sendt på «galehuset», familier som mentalt hadde begravd sine barn og søsken lenge før disse døde av utmagring og mangel på omsorg på Vipeholm. Hun er overbevist om at det var positivt for kildenes tillit til henne som journalist at hennes egen familie var rammet. Kildene opplevde seg ivaretatt fordi journalisten var i samme båt som dem, en effekt Beckett og Deuze (2016) påpeker vil være viktig for å knytte leseren og journalisten sammen, nemlig å gi leseren opplevelsen av de er investert i fortellingen. Her knyttet det også journalist og kildene sammen raskere og mer effektivt en tradisjonell tilnærming kunne klart. Lorentzen intervjuet også kilder i *Mysteriet, Mamma* (2013), disse var i stor grad venner eller familie og hadde dermed i utgangspunktet en sterk emosjonell binding til temaet og fortellingen i boken.

11.1.6 Kildene leste meg asymmetrisk

I det foregående har jeg diskutert hvordan min rolle som offer og kilde kan ha påvirket mulighetene for å få ulike typer kilder til å stille til intervjuer. Jeg har også sammenlignet dette med Lorentzens og Mossige-Norheims erfaringer fra tilsvarende situasjoner. Mossige-Norheim har ingen negative erfaringer i kildekontakten som følge av at hun selv var berørt av historien, slik jeg har hatt det med noen typer kilder, men igjen, «hoved-skurken» i hennes fortelling var død og for den kildetyper har vi ikke direkte sammenlignbare situasjoner.

Trude Lorentzen har heller ikke hatt noen negative erfaringer i kildepleien som følge av at det er hennes egen historie og morens skjebne hun jakter på. Tvert imot så opplevde hun flere ganger at kilder var mer imøtekommende og positive enn de pleide å være i hennes vanlige journalistiske arbeid, men som nevnt valgte hun vekk den journalistiske modellen som ville krevd konfrontasjoner med kilder. Jeg vil belyse disse ulike erfaringene ved å innføre begrepene *symmetriske* og *asymmetriske* relasjoner. Hva mener jeg med disse begrepene? Jeg var den samme journalisten med den samme bakgrunnen og representerte det samme mediehuset i møtet med alle kildene jeg kontaktet i arbeidet med Pappas siste reis. Likevel viser diskusjonen over at kildene leste og vurderte meg ulikt, utfra deres ståsteder og perspektiver. Det tyder på at jeg som journalist ble vurdert ulikt. At forholdet mellom de ulike kildene og meg var asymmetrisk.

I en samtale mellom to venner vil begge parter ofte være like sterke, de har en symmetrisk relasjon. Med et asymmetrisk forhold mener jeg at det knyttes et opplevd eller målt maktforhold mellom kildene mine og meg (Thornquist 2009). Styrkeforhold og graden av tillit varierte i arbeidet med Pappas siste reis, fra kildetype til kildetype, utfra deres plassering i den undersøkende fortellingen vi arbeidet med, og antar jeg, den tilliten deres og mine posisjoner førte til. For å belyse dette vil jeg trekke inn begrepsparet *roller* og *status*. Status kan forstås som formell og fastlagt posisjon (Thornquist 2009). Jeg er journalist og jobber i prestisjeredaksjonen NRK Brennpunkt. Dette er en status jeg har lang erfaring med og en lignende status tar også Lorentzen og Mossige-Norheim på mange måter for gitt.

Så følger den nye delen av statusen, at i den undersøkende journalistikken vi jobbet med i de tre prosjektene som er beskrevet i denne oppgaven, nemlig at vi er rammet av hendelsene vi dekker. I Pappas siste reis (Lerøen 2017), at jeg har mistet min far. Dette stuselementet står også fast i møte med alle kildene jeg forsøkte å intervjuer i Pappas siste reis, slik en tilsvarende tilleggsstatus også finnes hos mine to informanter i arbeidene deres Vipeholmsanstalten (Mossige-Norheim 2020), og *Mysteriet, mamma* (Lorentzen 2013).

Med rolle kan en forstå en *praktisk bruk* av status slik Thornquist diskuterer. Noen ganger har jeg bevisst løftet frem min posisjon som farløs i møte med kildene. Håpet har vært å få en positiv kontakt og tilgang til kilder. Dette er anvendt bruk, dette er en fremheving av min status, men som vi har sett har det i ulik grad hatt en positiv effekt. Jeg mener at det er fruktbart å ta rollebegrepet et steg videre, nemlig til kildenes lesning av min status og deres forventning til min anvendte bruk av statusen min. Altså kildenes forventning om hvordan jeg forvalter rollen min (Thornquist 2009). For i stor grad er det deres forventninger til meg, og deres tillit til meg som journalist, som har variert og som mange ganger har skapt asymmetrien som er beskrevet her. De gangene jeg har fått ekstra tillit hos kildene har muligens kildene opplevd en symmetri med min posisjon kan vi hevde, og dette har tjent journalistikken. Mens andre ganger har min rolle som farløs økt asymmetrien mellom kildene og meg, og effekten av dette kan ha vært at jeg har fått mindre tilgang på deres type kilder.

Både Mossige-Norheim og Lorentzen har vunnet mye i kildearbeidet på å selv være kilde og berørt. Hos Lorentzen har valget om å ikke intervjuer de kildene som hun journalistisk

ville kunne være mest kritiske til, for eksempel de legene som behandlet hennes mor da hun tok livet sitt, ført til at hun ikke har tilsvarende erfaringer som jeg hadde med rederne eller Mossige-Norheim hadde med sykehusansatte. I Mossige-Norheims tilfelle er, som nevnt, sykehusdirektøren død og dermed får vi heller ikke i hennes tilfelle høstet erfaringer fra kildetilgang til de kildene man kunne tenkes å være mest kritiske til. Hovederfaringene er likevel de samme. Det er knyttet store fordeler i kildekontakt og kildepleie til å selv være kilde og berørt, selv om det ikke gjelder alle typer kilder. Men hva så med kildekritikken og balansen når journalisten er så personlig investert i gravejournalistikken?

11.2 Balanse i kildekritikk og kildepleie i gravejournalistikken når journalisten selv er kilde

Jeg vet at jeg mange ganger i løpet av arbeidet følte sorg og smerte over den umenneskelige behandlingen min onkel Inge Torkel ble utsatt for. Muligens har disse sterke følelsene også fått meg til å søke enda mer utrettelig etter svar, svar på hvorfor og hvordan. (Mossige-Norheim, eget intervju, januar 2023)

For den svenske journalisten bak Vipeholmsanstalten var hennes families posisjon i historien med på å mane til en veldig nøyaktig kildekritikk. Randi Mossige-Norheim sier hun ble en bedre gravejournalist, mer kritisk til kildefunnene sine, fordi hennes onkel var blant ofrene ved Vipeholm. Hun ble strengere rett og slett. Men hvilke følger får det for balansen i møte med kildene i undersøkende journalistikk at journalisten plasserer seg som kilde og offer i historien? Balanse kan defineres som i hvilken grad journalisten fremstiller en historie med lik vekt på de ulike kildene, at stoffet er faktisk korrekt og at det er balanse i de journalistiske virkemidlene som tas i bruk og at disse står i forhold til innholdet i saken (Brurås 2012 og 2020, Eide 2011, VVP, blant annet 3.2, 3.7, 4.1, 4.2, 4.4). Kildekritikk kan forstås som det samlede arbeidet som gjøres for å verifisere utsagn, påstander kilder har, samt kildenes relevans i seg selv (Fossum 1991). Historikeren H. P. Clausen beskriver det som vurdering av informasjonens egnethet (Clausen 1975). Dette synes jeg er gode begrep i arbeidet med kildekritikk.

11.2.1 Hva vi prøver å snakke om når vi sier objektiv

Kunne jeg lage en objektiv dokumentar om farene sjøfolk levde under i krigen mellom Iran og Irak, da faren min døde i denne krigen? Det kunne jeg kanskje ikke. Men kunne jeg gjøre det på en sannferdig, balansert og troverdig måte? Forhåpentligvis. Et av de vanligste temaene som dukker opp når kvaliteten på utøvd gravejournalistikk blir diskutert er graden av objektivitet. Det hviler en slags pute av forventning om at så lenge den undersøkende journalistikken er objektiv så er den av god kvalitet. Tross dette målet på journalistisk kvalitet opplever mange journalister og medieforskere at begrepet objektivitet ikke fungerer godt (Phillips 2015). Hvordan kan et menneske som har levd et sted, i en kultur og med et sett av verdier være objektiv? Slik den erfarne dokumentaristen Erling Borgen formulerer det, er journalistikk for viktig til ikke å brukes til for å forbedre verden (Borgen 2012).

I dette lyset gir ikke begrepet om den objektive journalisten mening. Det er heller ikke nedfelt i pressens etiske regelverk (Brurås 2020). Borgen mener at journalisten nettopp må bruke sitt ståsted og subjektivitet til å prøve å endre verden derfra, en sak av gangen. Talende nok fikk Borgen sin subjektive oppvåkning i arbeidet med å vise at Johan Rekstens far, Hilmar Reksten, hadde skjult en milliardformue i utlandet for å slippe å betale skatt i Norge (Borgen

1981). Flere enn Borgen tar til orde for å måle undersøkende journalistisk kvalitet i en sannferdig og etterrettelig fremstilling av saksuniverset, gjerne sammen med en balansert innpakning (intro/tittel/ingress/illustrasjoner/bilder/språk) som ikke overdriver vinkel eller synspunktene i saken som evalueres, heller enn å dyrke en objektivitet (Brurås 2020).

Brurås slipper ikke objektivitetsbegrepet helt. Han slår fast at journalister ikke kan være objektive, men de at de likevel bør ha objektivitet som ideal, og fremhever verdier som *sann, vesentlig og balansert* som verktøy for å oppnå dette. Selv om man kanskje kunne håpe at Brurås slapp objektivitetsbegrepet helt, til fordel et begrep som tok opp verdiene over, så viser han i alle fall til andre som maner til en mer tydelig rolle, for eksempel Melvin Mencher som etterlyser en kodeks som har journalistisk empati med svake samfunnsdeltagere som fattige, funksjonshemmede, folk som er annerledes, til mindre resurssterke parter og oppfordrer til å kritisk saumfare beslutningsmyndigheter (Mencher 2011).

Gjennom en transformasjon fra objektiv til sannferdig og balansert får vi en mer fruktbar måleenhet for god kvalitet i gravejournalistikk. Det gir også større rom for den typen journalistikk som Beckett og Deuze (2016) ønsker seg i kampen om oppmerksomheten fremover. Så vil også flere hevde at den norske journalistikken har andre utfordringer enn balanse, nemlig at vi jobber i flokk, noe som fører til at store deler av vår virkelighet blir underdekket (Egeland 2009, Magnus 2022). I dette lyset var det journalistiske potensialet i historien om opptil 10 000 krigsseilende sjøfolk viktigere enn spørsmålet om jeg som journalist var eller burde være objektiv. Det var min spesielle historie som gjorde at jeg var ekstra godt egnet til å fortelle historien om krigsseilerne i Den persiske gulf. Nettopp det at jeg var blitt et offer, at jeg i en alder av 19 år var blitt farløs, var trumfkortet jeg hadde, det som gjorde at jeg var rett til å fortelle historien. Min subjektivitet kunne bli min styrke, min brutale erfaring min fordel og min medfølelse kunne bli min inspirasjon.

Imidlertid kunne jeg ikke, og ville ikke fortelle den på vegne av meg selv. Valget om å føre min mor inn i historien var på den ene siden et dramaturgisk grep som gjorde fortellerperspektivet enklere. Dette kan en annen tekst gjerne undersøke nærmere. Men det var like mye kildekritisk grep for å innføre et metodegrep, slik at jeg kunne utføre min jobb som undersøkende journalist på en så balansert måte som mulig. Hvorfor det? Jo, fordi jeg arbeidet på vegne av et offer utenfor meg selv. Tanken var da at jobben min ville ligne mer på den måten jeg vanligvis jobber som gravejournalist. Dette var et av mine metode-grep, slik Brurås skisserer i *Etikk for journalister* (2020). Slike virkemidler, peker Brurås på, er særlig viktige i undersøkende journalistikk fordi det ofte er slik at redaksjonen jobber lenge og intenst med en hypotese og et saksfelt. Da kan det oppstå en form for tunnelsyn der redaksjonen løfter frem alt som styrker hypotesen, men legger mindre vekt på det som taler mot denne (Magnus 2022). Så er spørsmålet om dette er et grep som er effektivt nok, eller om det fungerer mer som sminke, altså et grep som gjør at jeg føler meg mer komfortabel i rollen. Sannsynligvis er det mer det siste enn det første.

Mossige-Norheim var også ekstra bevisst på å bekjempe tunnelsyn og skjev kildebalanse, nettopp fordi hun selv var følelsesmessig investert i historien. Hun ble blant annet enda mer besatt på å sikre at alle «skurke»-kilder skulle bli presentert så forståelsesfullt som mulig. Hun gikk enda mer kritisk til verks mot sine egne funn, på grunn av sin egen posisjon. Men hvorfor økte grepet med min mor som aktør, min mulighet til å arbeide sannferdig og dermed styrke filmens troverdighet? Hvilken avstand til henne kunne jeg opparbeide som gjorde det lettere for meg å være objektiv? Det handler om å få til en så normal prosess som mulig. I dette tilfellet sloss jeg for enken som i 30 år har savnet sin mann, hun som aldri fant en ny kjæreste og som ikke visste hvordan og hvorfor hennes mann måtte

dø. Et svakt offer det er lett å identifisere seg med for meg som journalist. Dette metodegrepet løste på ingen måte utfordringene med mine ulike roller, men grepet førte til at rollen min ble mer lik den jeg vanligvis har. Et sendebud, en blodhund på jakt etter sannheten på vegne av noen andre. Det hjalp på troverdigheten at jeg tok «oppdraget» på vegne av en svak gruppe, noen som ikke kan eller orker å sloss sin egen kamp, representert ved den enslige enken etter sjømannen som døde i denne krigen. Jeg stod på de svakes side, slik som den undersøkende journalistikken ofte har som mål og inspirasjon å gjøre.

Det går an å kjenne igjen det Audgunn Oltedal drøfter i *Den myndige journalisten*, om hvordan journalister velger saker. Vi journalister ser på oss som vaktbikkjer og vedlikeholdere av demokratiet som institusjon på et overordnet plan. Mer spesifikt, at vi er på oppdrag for de svakeste samfunnsborgerne. Dette blir avgjørende når vi identifiserer og velger saker vi mener er vesentlige (Oltedal 2001). Så er det rett å innvende at den overnevnte rollenormaliseringen ikke automatisk fritar meg for min bagasje, min subjektive opplevelse av brutal urett. Poenget er at jeg trenger ikke fritas for min subjektive opplevelse av denne uretten. Det jeg derimot trenger er et kompass som hindrer at jeg misbruker denne subjektive opplevelsen av urett i intervjuer, undersøkelser og formidling av journalistikken. Imidlertid er det her en utfordring med hensyn til troverdigheten ligger. Jeg skal bruke mitt personlige engasjement, men ikke la det fordreie synet mitt på hva som er sannferdig og viktig, og hvordan dette skal formidles (Eide 2011 og Fichtelius 1997).

Astrid Gynnild diskuterer journalisters ulike former for motivasjon i arbeidet sitt og har en fruktbar distinksjon mellom indre og ytre motivasjon (Gynnild 2009). Den ytre kan favne motiver som anerkjennelse blant kollegaer og eventuelle muligheter for journalistpriser eller generell berømmelse. Den indre motivasjon derimot, kan beskrive den gløden det gir å være på sporet av en viktig nyhet, ønsket om å sloss for en utsatt gruppe mennesker, eller påpeke urett i samfunnet. Gynnild påpeker at selv om ytre motivasjon også er god motivasjon, er det viktig for driv, fremdrift og energien journalister legger i arbeidet sitt at den indre motivasjonen er sterk. Det er den som er bensinen motoren din trenger for holde ut i det lange løp.

En kan legge til at den indre motivasjonen er ekstra viktig i undersøkende journalistikk (Gynnild 2009). Dette fordi gravejournalistikk normalt krever mye energi. Det ligger i den undersøkende journalistikkens natur at prosjektene er krevende med potensiale for mye motstand. Det som skal avdekkes kan være vanskelig å avsløre, jakten på dokumentasjon kan være tøff og ofte vil mengden stoff og størrelsen på saksuniverset også vanskeliggjøre arbeidet. Som følge av dette kan det også gå lang tid fra arbeidet starter til det bærer nok frukt til at det kan publiseres journalistikk. Da er det den indre gnisten som skaper best motivasjon og kanskje derfor også de beste arbeidene.

11.2.2 Fordeler ved å være et offer

Det at jeg selv hadde lidd tap som følge av Iran-Irak-krigen, gav meg en økt tillit hos sjøfolk og pårørende. Men kunne det at vi sammen var ofre for krigen føre til at jeg ville miste kildekritikken min i møte med disse intervjuobjektene? Flere kilder var sårbare. Det visste vi. Det var ofte derfor jeg ville møte dem. Å møte sårbare kilder krever at man går dem i møte med en forsiktighet, og en respekt for deres dagsform og med alle sansene rigget for å lese dem og forstå dem (VVP, 3.9). Dette ville uavhengig av min egen tilknytning til fortellingen, kreve en forsiktighet og en musikalitet i bruken av kritiske spørsmål. Mange ganger handlet det mer å velge vekk kilder vi opplevde kunne komme til kort i troverdighet eller presisjon i

deres beskrivelser, heller enn det å stille kritiske og korrigerende oppfølgingsspørsmål i intervjuene. Dermed var det også mindre fare for at jeg skulle bli farget av min en rolle i fortellingen.

Mossige-Norheim har tidligere trukket frem at hennes rolle sporet henne til en enda mer kritisk omgang med kildematerialet, til sine egne funn og dette gjorde Mossige-Norheim enda mer opptatt av å levere et så godt forsvar for sykehusdirektøren og hans tankesett som mulig. Og samtidig motiverte det henne til å være enda mer påståelig i ønsket om å avsløre uretten på sykehuset i Lund. Disse effektene er eksempler på en økt bevissthet på balanse som følge av rollen hennes.

Jeg hadde en tilsvarende erfaring. Jeg strakk meg langt i å forstå og forklare Johans Rekstens situasjon som ung reder i en krevende tid, og pekte i filmen på at hans ansvar for rederiet kunne ha bidratt til at han var så engasjert i oljetransporten i krigssonen. Dessuten vil det styrke fortellingen og troverdigheten i den, dersom «den som ettertiden har fordømt som "usympatisk" også har andre sider», slik Mossige-Norheim beskriver det. Jeg kjenner meg igjen i det sterke ønsket om at min posisjon i historien ikke skulle gå på bekostning av balansen og kildekritikken. Tross dette gjorde jeg feil, som jeg nå skal demonstrere.

11.2.3. Ulemper ved å være et offer

Kunne jeg vært mer kynisk med kilder som for eksempel ikke husket (historiske hendelser). Kanskje jeg kunne tillatt meg og borre mer, om jeg ikke hadde hatt den personlige tilknytningen. (Mossige-Norheim, eget intervju, januar 2023)

Noen ganger lot jeg min empati med sjømannskildene komme i veien for kritisk kildekritikk. Drosjesjåføren Stig Torgersen var muligens den viktigste enkeltårsaken til at jeg startet på filmprosjektet Pappas siste reis. Det var nemlig han som i en tilfeldig taxitur gjorde at jeg oppdaget at det kunne være flere norske ofre enn min far i krigen mellom Iran og Irak. Da jeg i filmen intervjuet ham om hvilken rolle han hadde hatt under krigen gjorde jeg en feil. Torgersen fortalte at han ikke hadde tatt skade av å seile i krigssonen, selv om han visste om mange som var blitt skadet for livet. Jeg oppdaget ikke at Torgersen ikke var helt ærlig med oss om sine følelser og hvilken innvirkning krigen hadde fått på hans liv. Det viste seg senere at han tvert imot var blitt veldig skadet på å seile i krigssonen, og at dette hadde fått sterke innvirkninger på livet hans. Tre ganger prøvde han å ta livet sitt som følge av disse psykiske skadene (Lerøen 2019). Men dette oppdaget ikke jeg under intervjuene og researchen til filmen Pappas siste reis.

Det kan være at min positive innstilling til ham som kilde dels var knyttet til at jeg selv var offer, eller at jeg var glad for å høre at det hadde gått bra med noen av dem som var i krigssonen. Og at jeg har en dyp respekt for sjøfolk som følge av at jeg selv er sønn av en. Tunnelsynet, eller ønsket om at det kunne gå bra med sjøfolk som hadde vært i krigssonen kan ha påvirket meg, slik Per Christian Magnus beskriver det i et debattinnlegg i Journalisten (2022). Han peker på at blant annet hypotesedrevet gravejournalistikk kan bli overfokusert på å bevise hypotesen. Magnus gir gode råd om hvordan en kan motvirke en slik effekt ved enkel metodikk, ved rett og slett være Djevelens advokat i møte med kildemateriale (Magnus 2022). I intervjuer med kilder jeg hadde et *velvillig* forhold til, eller en *emosjonell* tilknytning til, kunne slike kritiske spørsmål som Magnus etterlyser, vært en del av min *metodikk*, (Brurås 2020).

- Hvorfor er dette sant?
- Hva taler for det motsatte?
- Hvor tett er du på kilden din?
- Hvilke andre alternativer finnes?

Til mitt forsvar hadde Torgersen skjult skadene han ble påført av denne krigen til alle rundt seg inkludert hans aller nærmeste familie, hans kone og barn. Jeg var med andre ord ikke alene om å ha bommet på hullene i hans fortelling. Like fullt kunne en mer kritisk tilnærming til hans fortelling kanskje ført til at jeg hadde oppdaget hemmeligheten han bar på. Den oppdaget jeg først to år senere da jeg arbeidet med en bok om det samme temaet. Da først oppdaget jeg den forferdelige smerten Stig Torgersen fremdeles hadde inne i seg (Lerøen 2019).

Også Mossige-Norheim diskuterer hvordan hun håndterte kildekritikk mot kilder som kunne sees på som «hjelpere» i fortellingen. Gang på gang under arbeidet med podkastserien om skrekksykehuset hennes onkel bodde på, lurte hun på om hun unnlot å stille kritiske spørsmål til kilder som var i samme båt som henne og familien hennes. Hennes konklusjon er at hun kunne vært mer kritisk i noen intervjuer med «offer»-kilder.

For Lorentzen fikk hennes rolle en tilsvarende effekt, men overfor mulige «skurke»-kilder. Hun forteller om tilfeller der hun ble mindre kritisk til kilder enn hun muligens ville vært om hennes posisjon i fortellingen hadde vært nøytral. Lorentzen ble mer hensynsfull mot kilder hun normalt ville vært mer kritisk til. Hennes egen posisjon ble altså førende for hvordan hun jobbet med kildebalansen av kilder som hun i en mer normal fortelling kunne vært mer uttalt polemiserende med. Lorentzen valgte for eksempel å presentere ulike nåværende eksperter syn på morens diagnoser og den behandlingen hun fikk, uten å sette dem bevisst opp mot hverandre. Ei heller satt hun dem bevisst opp mot den behandlingen moren faktisk fikk. Hun jaktet ikke på feil hos de som hadde vært morens leger og psykiatere. Lorentzen tok med andre ord ned konfliktnivået i fortellingen. Dette kan hevdes å være i tråd med det ikke-konfronterende narrative hun valgte som stil i boken.

I alle tre prosjektene som diskuteres i denne oppgaven endte journalistene opp med opplevelsen av en svakere kildekritikk i noen av intervjuene enn om de hadde vært normalt, nøytrale journalister. Konfliktnivået ble lavere av journalistenes roller som kilder og/eller offer. Sannsynligvis bunner dette i et ønske om å sikre seg mot mulig skjevhet i formidlingen som følge av rollene vi hadde, en overkompensering. Min overordnede erfaring i analysen av de tre dokumentarprosjektene er at det var flere ulemper enn fordeler i *kildekritikken* og i *kildebalansen* knyttet til at journalisten selv var berørt part i historien. Ut fra disse tre prosjektene er det ikke mulig å si at denne skjevheten entydig har vært til gunst for «skurke»- eller offer-kildene i fortellingen. Jeg har vist eksempler på skjevhet i «begge» retninger.

11.2.4 Å spille ut offer-rollen

Dersom jeg skal sette meg i rederen Johan Reksten sitt sted da det ringer en journalist fra NRK og vil snakke om hans medvirkning til krigen mellom Iran og Irak, så vil jeg si at som kilde har jeg lite å tjene på å stille opp. Hva får jeg igjen for det? Jeg har sett flere av skipene mine brenne opp, eller bli totalhavarete. Jeg har lange lister med navn på mannskaper som har dødd på de skipene jeg drev, og jeg tilhører en familie som er blitt jaktet på av journalister i mange år. Dessuten er jeg nå en eldre mann, og vil kanskje slippe å tenke mer på dette enn jeg må. Så ringer det en sønn av en av dem som døde på mitt skip og vil snakke om dette? Som tidligere diskutert, det forelå ikke en umiddelbar fordel for Johan Reksten å bidra til

filmen min, utfra rent rasjonelle kriterier, slik teoriene om bytteforhold skisserer (Eide 1984, Reinton 1984 og Brurås 2020).

Som nevnt, så gjorde jeg iherdige forsøk på å overbevise Johan Rekstens sønn, Christopher Reksten Mowinckel, at jeg virkelig ville høre hans fars historie og at den ville bli behandlet med respekt. Uten å lykkes. Vi hadde gode samtaler. De ble ført i en god tone. Jeg ville virkelig få kildene til å forstå at jeg ville behandle dem godt og respektfullt. Noen ganger pekte jeg på at det var viktig at folk fikk forståelse for Rekstens situasjon og hvilket ansvar han satt på. Andre ganger må jeg innrømme jeg spilte ut offer-rollen min og søkte å få empati for mitt personlige ønske om å finne ut hvordan faren min døde. Hadde ikke Johan Reksten et ansvar for sjøfolkene sine, at kapteinen døde og hans kone ble gjort til enke av rederiets strategier? Ingen av disse strategiene lyktes.

Hvordan forholdt Norges Rederiforbund seg til mitt ønske om å intervju dem? Profesjonelt, høflig og avvisende. En kan argumentere for at det ville gitt Rederiforbundet sympati og «goodwill» dersom de stilte opp for sønnen til en avdød sjøkaptein. En kan tenke seg at det ville menneskeliggjort deres bransje, de mystiske og tilbakeholdne rederne, dersom deres organisasjon viste seg humane og ekte. Likevel valgte organisasjonen å avstå fra tilbudet om å stille til intervju. Effekten av disse to avslagene var at jeg var prisgitt å prøve å formidle deres side av historien uten deres stemmer. Det la sterke føringer på meg i journalistikken, researchen og fremstillingen av funnene mine. Den emosjonelle bindingen som Beckett og Deuze viser til fikk ingen effekt i møte med redere eller deres interesseorganisasjon (2016).

Kildekritikken av meg selv om min families historie, og ikke minst til kildene som var kritisk til rederne, måtte være presis, balansert og redelig. Dette ble ekstra viktig siden det ikke fantes stemmer som kunne justere vår opplevelse av virkeligheten. Dette førte til at kildekritikken haltet litt og viser kanskje at redernes strategi om å holde seg unna filmen var rett. Den førte til at jeg søkte å sette meg ekstra godt inn i redernes posisjon og gjorde en ekstra innsats i forsøket på å formidle deres situasjon i perioden. Summen av disse to momentene ble at mer av fortellingen og fortolkningen av denne ble lagt i fanget på seeren. Jeg måtte rett og slett stole på at seeren klarte å lage sine enge konklusjoner, basert på de fakta og de kilder som fantes, og at de selv måtte «lese» inn årsakene til at noen kilder valgte å utebli.

11.2.5 Å snakke med innestemme – utelatte momenter

Siden jeg var etterlatt barn, var nesten alle kilder mine hjelpere. Kanskje ble det et litt for smooth prosjekt, der jeg ikke definerte noen som «bad guys». Kanskje (jeg gjorde det) for å beskytte meg. (Lorentzen, eget intervju, januar, 2023)

I kapitlene over har jeg vist frem utfordringer knyttet til min troverdighet hos ulike kilder og til kildekritikken på grunn av min egen rolle i Pappas siste reis, med særlig søkelys på tre ulike typer kilder. Men finnes det en overordnet utfordring med kildekritikk når journalisten selv er kilde og eventuelt offer?

Det enkleste svaret på dette er ja. For kildekritikken utøves ikke bare på enkeltkilder, men også på det samlede utbudet av kilder og fakta og fremstillingen av disse. Altså hvordan det samlede arbeidet, den undersøkende journalistikken, presenteres dramaturgisk. Det vil jeg se bort i fra i denne teksten. Kan hende vil en annen tekst fordype seg i denne delen av fortellinger der journalister har roller som offer og kilde i sin undersøkende journalistikk. I mitt tilfelle handlet det i alle dramaturgiske valg å velge innestemmen.

12. Avslutning: kildetilgang og økt motivasjon

Jeg orket ekstra lenge og ekstra mye fordi det kjentes virkelig ekstra sterkt som motivasjon at det var min families historie (jeg jaktet på). (Mossige-Norheim, eget intervju, januar 2023)

Ved blant annet å bruke bytteforholds-perspektiver (Eide 1984, Reinton 1984 og Brurås 2020) og perspektivet om emosjonell binding mellom journalist og andre aktører (Beckett og Deuze 2016) har jeg diskutert fordeler og ulemper med at journalisten selv er offer og kilde i den undersøkende journalistikken. Jeg har i hovedsak brukt erfaringene skaperne av de tre graveprosjektene Vipeholmsanstalten (Mossige-Norheim 2020), *Mysteriet, mamma* (Lorentzen, 2013) og Pappas siste reis (Lerøen, 2017), har hatt, for å belyse denne problemstillingen. Spesifikt har jeg lett etter erfaringer knyttet til kildens tillit til journalisten og om det overnevnte har påvirket kildetilgangen. Deretter har jeg undersøkt om journalistenes posisjon i fortellingen har påvirket kildebalansen og kildekritikken.

Hvilke erfaringer er fremtredende med tanke på kildetilgang og kildens tillit til journalisten? Rollen som offer og kilde i saken gjorde at journalistene fikk større tilgang til, og tillit hos, de kildene som hadde lignende posisjon som journalisten, altså kilder som kan sees på som ofre. Dette var ofte viktig fordi disse kildegruppene kunne være utilgjengelige, skeptiske til journalister eller det å stå frem med sine historier. Særlig Mossige-Norheim og min erfaring var at den emosjonelle investeringen og bindingen vi som journalister hadde, gav en positiv effekt, slik Beckett og Deuze påpeker (2016). Når det gjelder kildene som hadde ting å svare for, de jeg litt tabloid har kalt «skurke»-kildene, var effekten motsatt. I Pappas siste reis (Lerøen 2017) avviste alle disse kildene å bli intervjuet, både enkeltkilder og de profesjonelle aktørene. I Lorentzen og Mossige-Norheim sine graveprosjekter var det ulike faktorer som førte til at deres erfaringer med hensyn til denne kildegruppen ikke lot seg fullt ut sammenligne. Med hensyn til kilder som har en tilsynelatende nøytral posisjon i forhold til fortellingen, var erfaringene delte. Lorentzen og Mossige-Norheim hadde svært positive erfaringer med kildenes tillit til dem og deres vilje til å stille til intervjuer. Lorentzen opplevde at hun fikk større tilgang til dem enn i noe annet journalistisk prosjekt hun har arbeidet med, nettopp fordi hun selv var offer i fortellingen. Dette styrker de mulige effektene Beckett og Deuze peker på (2016). Mossige-Norheim hadde en lignende erfaring, men dels også fordi kildene hadde et eget ønske om å delta, slik bytteforholdsperspektivet belyser (Eide 1984, Reinton 1984 og Brurås 2020).

I hvilken grad vil det at journalister er ofre i egne fortellinger påvirke deres arbeid med kildekritikk og kildebalanse? Det korte svaret er at det for alle disse tre prosjektene påvirket dette forholdet kildebalansen. Særlig var dette fremtredende med «skurke»-kildene. Alle tre gravejournalistene beskrev at de hadde vært opptatt av at de nevnte kildene skulle bli behandlet balansert og rettferdig. Ifølge journalistene ble disse behandlet mildere, mindre kritisk og med mer forståelse enn normalt, nettopp for å hindre at en eventuell personlig partiskhet skulle få følger for historien. En mulig tendens kan være at disse kildetyperne ble behandlet skjevt andre vegen i frykt for partiskhet. Dette funnet er kanskje det mest overraskende, men kan muligens forklares ved en sterk faglig integritet og lojalitet til journalistikken, samt en frykt for å gjøre feil i det journalistene var i uvante posisjoner.

I diskusjonen knyttet til kildekritikken ble det også påvist en tendens til at journalistens uvante roller fikk følger. Lorentzen valgte en journalistisk modell som gjorde at hun slapp å konfrontere kilder som kunne tenkes å ha gjort medisinske feil, knyttet til morens behandling.

Mossige-Norheim bar gjennom hele prosjektet sitt med seg frykten for å behandle kilder som hadde lignende posisjoner som henne selv for mildt. Det samme perspektivet gjorde seg gjeldende i Pappas siste reis. Som jeg påviste førte en lignende emosjonell binding til at jeg behandlet noen kilder mildere, med mindre kritiske oppfølgingsspørsmål enn normalt, noe som kan knyttes til vår felles emosjonelle posisjon (Beckett og Deuze 2016).

Funnene fra denne oppgaven kan ikke sies å slå fast en allmenngyldig konklusjon, men de kan belyse en retning. Overordnet kan en si at den emosjonelle posisjonen journalister kan få ved selv å være ofre og kilder i sine undersøkende prosjekter vil kunne være positivt for kildetilgangen. Det kan lette tilgangen til kilder som det kreves at journalisten opparbeider sterk tillit hos, og det kan noen ganger være en fordel i møte med ekspertkilder. Derimot kan det motsatte være tilfelle med kilder som skal stå til rette for sine handlinger. Imidlertid vil denne kildegruppen erfaringsmessig ofte i utgangspunktet motsette seg intervjuer.

I arbeidet med kildebalsen i slike prosjekter ser det ut som om de kildetyperne som må svare for seg, vil bli mildere behandlet enn vanlig. Dette oppstår i frykt for at journalistens posisjon skal føre til en partisk kildebalanse. En tendens i kildekritikken kan være at kilder på offersiden noen ganger vil bli behandlet mindre kritisk enn vanlig, selv om dette også er en konstant fare i møte med offerkilder.

Imidlertid er det et annet viktig funn som kan spille inn når journalister skal vurdere å gå inn i undersøkende journalistikk der de selv vil være ofre eller kilder. Det er hvordan journalistens overnevnte posisjon kan spille en vesentlig rolle for *motivasjonen og viljen* til å gjennomføre større undersøkende prosjekter. Med mer krevende arbeidsforhold og økt produksjonsfokus er den journalistiske lidenskapen og den emosjonelle tilknytningen til det journalistiske arbeidet viktig for gjennomføringen av dette, hevder Beckett og Deuze (2016).

Som Gynnild har belyst er indre motivasjon sentralt for å gjennomføre større graveprosjekter (2009). Det er denne motivasjonen som blir bensinen journalisten bruker for å holde ut lange prosesser og krevende graveprosjekter slik Beckett og Deuze peker på (2016). Alle de tre journalistene trekker sin egen emosjonelle posisjon inn som vesentlig for å få laget podkastserien, boken og filmen vi har belyst i denne oppgaven.

Randi Mossige-Norheim forteller at indre motivasjon var viktig da hun vurderte å gå i gang med dokumentarserien Vipeholmsanstalten. Den kom fra ønsket om å finne ut hva som hadde skjedd med hennes onkel, Inge Torkel. Uten denne indre motivasjonen hadde hun ikke orket å gå gjennom all den dokumentasjonen som det krevdes for å lage podkastserien (Mossige-Norheim 2020). Mossige-Norheims jakt krevde til slutt å snakke med over 150 personer, lete systematisk i 6-7 arkiver, og katalogisere over 60 000 dokumenter. Da ble det at hun jaktet på sin egen families historie en svært viktig motivasjon.

Trude Lorentzen forteller at hun var provosert over de etiske retningslinjene i norsk journalistikk som maner til forsiktighet i møte med selvmord etter selv å ha opplevd et i nær familie. Det eksisterer en presseetisk bekymring knyttet til at å skrive om selvmord kan føre til flere selvmord (VVP 4.9). Lorentzen frykter at denne holdningen kan være en fare for samfunnets kunnskap om denne typen dødsfall. Dette gav Lorentzen motivasjon til å dykke ned i sin egen smertefulle historie.

Det som gav meg gløden jeg trengte for å gå i gang med en dokumentar om noe jeg selv hadde distansert meg fra i 30 år var at jeg fikk muligheten til å påvise at en utsatt yrkesgruppe kunne være utnyttet, at mange sjøfolk kunne ha risikert livene sine i en krig Norge ikke deltok i og at dette i så fall ville vært organisert av den norske stat. Familien min hadde jo nettopp følte dette på kroppen. Ved å bruke meg selv som offer kunne jeg belyse et

ukjent fenomen, at vi i moderne tid har hatt sivile krigsseilere, og at disse bærer på en kostnad som følge av politisk og økonomisk motiverte beslutninger.

13. Overføringer og veien videre

Pappas siste reis dukket ikke mystisk opp i et vakuum. Den personlige dokumentaren har vært tydelig i Norge gjennom hele 2000-tallet med aktører som Even Benestad, Ellen-Astrid Lundby, Margreth Olin, og Gunnar Hall Jensen som i tur og orden har tatt oppgjør med foreldre, familie, kroppskultur, filosofi, religion og selve meningen i livet (Grünfeld 2014). Jeg vil bruke Nina F. Grünfelds argumenter for at den personlige dokumentaren har noen fortellerfortrinn fremfor de mer tilsynelatende objektive stilartene (2014). Det er ikke bare neste generasjons lesere som har behov for en sterkere medlevelse fra journalisten, men også den neste generasjon filmskapere hevder Grünfeld (2014). Fra sitt ståsted som regissør og underviser ser hun at neste generasjons dokumentarfilmskapere på grunn av sin erfaring med egeneksponering og teknologisk kompetanser, vil fortsette å øke trender med fortellere som setter seg selv inn i historiene de arbeider med.

Det styrker etter min mening behovet for å forske på denne typen journalistikk. Økt troverdighet og en mulighet til å kreve mer av kildene, er blant effektene Grünfeld ser i en slik personlig og emosjonell. Troverdigheten, nærheten og intimiteten styrker fortellingen, og det at man kan kreve mer av kilden uten å være redd for etiske overtramp siden man selv er kilden, kan føre til økt emosjonell styrke (Grünfeld, 2014).

Dette vil også gi økt tillit hos vanskelig tilgjengelige kilder, men som denne oppgaven antyder, den kan kreve en fininnstilt kildebalanse og kildekritikk for å sikre at den undersøkende journalistikken er sann, balansert og presis. Det fordrer en svært sterk bevissthet hos journalisten, og basert på arbeidet med denne oppgaven, en god del journalistisk erfaring. Derfor ønskes mer *forskning på*, og *undervisning i*, denne type journalistikk velkommen.

14. Litteraturliste

Bøker:

Aucoin, James. 2005. *The Evolution of American Investigative Journalism*. Columbia: University of Missouri Press.

Bal, Mieke. 1997. *Narratology: Introduction to the Theory of Narrative*. Toronto: University of Toronto Press Incorporated.

Bastiansen, Henrik G. 2011. *Vaktbikkjefjernsynet. Kritisk journalistikk og undersøkende dokumentar i norsk TV*. Kristiansand: IJ-forlaget.

Borgen, Erling. 1981. *Hilmar Rekstens eventyr*. Oslo/Gjøvik: Cappelen.

Brurås, Svein (red.). 2012. *Nyhetsvurderinger. På innsiden av fem redaksjoner*. Kristiansand: IJ-forlaget.

Brurås, Svein. 2020. *Etikk for journalister*. Bergen: Fagbokforlaget.

Clausen, H. P.. 1975. *Kildekritik*, 2. oplag. København: Gyldendal.

Eide, Martin. 1984. «Etter det vi forstår på politisk hold...» *Politikere og massemedia*. Bergen/Oslo/Stavanger/Tromsø: Universitetsforlaget.

Eide, Martin. 1992. *Nyhetens interesse. Nyhetsjournalistikk mellom tekst og kontekst*. Oslo: Universitetsforlaget.

Eide, Martin. 2011. *Hva er journalistikk*. Oslo: Universitetsforlaget.

Fichtelius, Erik. 1997. *Nyhetsjournalistik, tio gyllene regler*. Stockholm: Sveriges utbildningsradio.

Fossum, Egil 1991. *Er det nå så sikkert – journalistikk og kildekritikk*. Oslo: Cappelen.

Gynnild, Astrid, 2009. *Kreativ under press*. Kristiansand: IJ-forlaget.

Hauge, Odd Harald og Gunnar Stavrum. 1991. *Storeulv*. Oslo: Gyldendal.

Jensen, Leif Becker. 1984. *Indføring i kildekritik for mediestuderende*. Roskilde: Roskilde universitetscenter.

Junker, B.H.. 1960. *Field Work – An introduction to the Social Sciences*. Chicago: University of Chicago Press.

Kjeldsen, Jens E.. 2014. *Hva er retorikk*. Oslo: Universitetsforlaget.

Kjeldsen, Jens E.. 2016. *Retorikk i vår tid. En innføring i moderne retorisk teori*. Oslo: Spartacus.

Knudsen, Lisa Esohel. 2021. *Det er personlig, om rasisme og ytringsfrihet*. Oslo: Res Publica.

Lerøen, Mikal Olsen. 2019. *Pappas siste reis*. Bergen: Vigmostad og Bjørke.

Levi, Primo. 2020. *Hvis dette er et menneske*. Oslo: Dreyers forlag.

Lorentzen, Trude. 2013. *Mysteriet mamma*. Oslo: Oktober forlag.

Mencher, Melvin. 2011. *News Reporting and Writing*. New York: McGraw-Hill Higher Education.

Michelet, Jon, 2012-2018. *En sjøens helt*. (åtte bøker) Oslo: Oktober forlag.

- Moestrup, Steffen, Jesper Gaarskjær og Gitte Luk. 2022. *Hvad laver JEG her*. Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Navias, Martin S., Hooton E. R.. 1996. *Tanker Wars. The Assault on Merchant Shipping During the Iran-Iraq Crisis, 1980-1988*. I.B. Tauris
- Nichols, Bill. 1991. *Representing reality: issues and concepts in documentary*. Bloomington, Indiana: Indiana University Press.
- Nichols, Bill. 2008. *The question of evidence, the power of rhetoric and documentary film*. Maidenhead: Open University Press.
- Nichols, Bill. 2017. *Introduction to Documentary*. Bloomington, Indiana: Indiana University Press.
- Oltedal, Audgunn. 2001. *Den myndige journalisten*. Kristiansand: IJ-forlaget.
- Phillips, Angela. 2015. *Journalism in context, practice and theory for the digital age*. Routledge, Taylor and Francis Group.
- Ringdal, Kristen. 2001. *Enhet og mangfold. Samfunnsvitenskapelig forskning og kvantitativ metode*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Rosen, Jay. 1999. *What are journalists for?* New Haven, Connecticut: Yale University Press.
- Skouen, Arne. 1996. *En journalists erindringer*. Oslo: H. Aschehaug & co.
- Thagaard Tove. 1998. *Systematikk og innlevelse. En innføring i kvalitativ metode*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Thornquist, Eline. 2009. *Kommunikasjon: Teoretiske perspektiver på praksis i helsevesenet*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Borgen, Erling. 2012. «Subjektiv journalistikk – et eksempel». I *Gravende journalistikk*, redigert av Morten Møller og Guri Hjeltnes. 293-309. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Østbye, Helge, Knut Helland, Karl Knapskog og Leif Ove Larsen. 2002. *Metodebok for mediefag*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Østreng, Dorte. 2007. «I samme båt. Forholdet mellom sjøfolk på multinasjonale skip.» Doktoravhandling, Universitetet i Oslo, Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi.

Fag-artikler :

- Beckett, Charlie, Deuze, Mark. 2016. *On the Role of Emotion in the Future of Journalism*.
<https://doi.org/10.1177/2056305116662395>
- Bjerknes, Fredrik. 2022. *Inventive Factfinders: Investigative Journalism as Professional Self-representation, Marker of Identity and Boundary Work*, *Journalism Practice*, 16:6, 1037-1056, DOI: [10.1080/17512786.2020.1845780](https://doi.org/10.1080/17512786.2020.1845780)
- Cancela, Pauline, Gerber, David & Dubied, Annik. 2021. *“To Me, It's Normal Journalism” Professional Perceptions of Investigative Journalism and Evaluations of Personal Commitment*, *Journalism Practice*, 15:6, 878-893, DOI: [10.1080/17512786.2021.1876525](https://doi.org/10.1080/17512786.2021.1876525)
- Lindof, Thomas R. 1995. *Qualitative Communication Research Methods*, London: Sage.
- McQuail, Denis. 2013. *Journalism and Society*. Los Angeles: SAGE Publications Ltd.

Reinton, P.O. 1984. *Kildenes tyranni*. Nytt norsk tidsskrift nr. 4.

Stetka, V., & Örnebring, H. 2013. *Investigative Journalism in Central and Eastern Europe: Autonomy, Business Models, and Democratic Roles*. *International Journal of Press-Politics*, 18(4), 413-435.
doi:10.1177/1940161213495921

Journalistisk produksjon:

Barka, Even Hye T.. 2021. «TV 2-profilen sto frem og fortalte den store familie-hemmeligheten: – Historien er større enn seg selv», *M24*, 20. oktober 2021.

<https://m24.no/gerhard-helskog-tonje-steinsland-tv-2/tv-2-profilen-sto-frem-og-fortalte-den-store-familiehemmeligheten--historien-er-storre-enn-seg-selv/401643>

Egeland, John Olav. 2009. «Sannhetens bønnetellere.» *Dagbladet*, 17. januar 2009.

Johnsen, Vibeke. 2013. «Trudes mor valgte å dø.» *Nettavisen*, 07. august 2013

<https://www.nettavisen.no/mysteriet-mamma/trude-lorentzen/trudes-mor-valgte-a-do/s/12-95-3659077>

Lerøen, Mikal Olsen. 2017. «Pappas siste reis.» *NRK, Brennpunkt*, mars 2017.

<https://tv.nrk.no/serie/brennpunkt/2017/MDDP11000317>

Magnus, Per Christian. 2022. «Ta i bruk Djevelens advokat når du trenger hen som mest.» *Journalisten*, 28. oktober, 2022. <https://journalisten.no/ta-i-bruk-djevelens-advokat-nar-du-trenger-hen-som-mest-1/542006>

NRK. 2022. (Omtale) *NRK, Bok i P2*. 13. oktober, 2022.

Stavrum, Gunnar. 2017. «Reder slår tilbake mot å bli fremstilt som krigsprofitør».
Nettavisen 23. mars, 2017.

Smilden, Jan. 2019. «Ramsalte angrep på rederstanden og norske myndigheter.» *Dagbladet* 1. oktober, 2019.
<https://www.dagbladet.no/kultur/ramsalte-angrep-pa-rederstanden-og-norske-myndigheter/71640833>

Steinsland, Tonje. 2021. «Da moren lå for døden, oppdaget Gerhard Helkog hvilken hemmelighet hun bar på.» *TV2*, 17. oktober 2021.

<https://www.tv2.no/spesialer/nyheter/mors-hemmelighet>

Veka, Camilla. 2013. «– Jeg har spurt og fått skremmende svar», *NRK* 30. august 2013.

<https://www.nrk.no/kultur/-jeg-har-fatt-skremmende-svar-1.11209625>

Annet:

Facebook-gruppen *Krigsseilere under Iran-Irak krigen*. 25.9-22

Halse, Ketil Jarl. (1975) *Journalisten som strateg*, NAVFs sekretariat for medieforskning, Bergen.

«Kilde» - Store norske leksikon på snl.no. Hentet 9. oktober 2022 fra <https://snl.no/kilde> - opphav

Magnus, Per Christian og Olav Njaastad. 2022. Workshop, Master I undersøkende journalistikk, Institutt for informasjons- og medievitenskap, Universitetet i Bergen.

NRK. 2022. <https://tv.nrk.no/serie/brennpunkt>.

Norges Rederiforbund, 1980, brev til Det norske utenriksdepartement.

Røssland, Lars Arve, forelesninger, Master I undersøkende journalistikk, Institutt for informasjons- og medievitenskap, Universitetet i Bergen.

Skarås, Oddvar. *Pappas siste reis*, NRK, 2017.

Solheim, Kjell Olav. *Pappas siste reis*, NRK, 2017.

Telekser sendt til Susangird fra Johan Reksten, november, 1987. Privat eie, samt Bergen sjøfartsmuseum.

Vær varsom-plakaten, Presse.no

15. Takk:

Først vil jeg takke alle de som åpnet dørene sine for meg på reisen min, i en periode der vi ble oppfordret til å lukke oss inne, i forsøket på å holde covid-19-viruset på avstand. Uten deres tillit hadde det ikke blitt noen bok, og dermed ikke denne masteren. Jeg må også få takke min redaktør Gerd Johnsen i forlaget Res Publica, som veldig raskt sa ja til å gi ut en bok om pandemien, skrevet på en reise gjennom den. En stor takk går også til Randi Mossige-Norheim og Trude Lorentzen som delte raust og innsiktsfullt fra sine journalistiske erfaringer med graveprosjektene Vipeholmsanstalten og *Mysteriet, mamma*.

Det kreative miljøet som mine medstudenter ved journalistikk-studiene på MCB skaper, har også vært avgjørende for min egen energi og glød gjennom arbeidet. Dere er unike. Men de to som definitivt skal ha størst takk dersom denne masteroppgaven fremstår stringent og med retning, er veilederne mine, Kristine Holmelid og Lars Arve Røssland. Takk for at dere har holdt meg på rett kurs og løftet blikket mitt gjennom pandemien, masteroppgaven og den lange reisen på kryss og tvers av Norge.

Jeg er usikker på om det er vanlig å takke motoriserte kjøretøyer i masteroppgaver, men denne gangen er det antagelig på sin plass. Tusen takk til Castor, min Harley Davidson Street Glide Special, som aldri klaget, fusket eller laget ulyder av noe slag, gjennom over 4600 kilometer med norsk vær.

Sist og mest, vil jeg takke min kjære Amanda. Du har vært varm, støttende og inspirerende gjennom hele denne mastergraden. Til tross for at den har est ut i omfang og tid, etter hvert som pandemien muterte seg sterkere, lengre og ble stadig mer motstandsdyktig. Neste tur er vår.

Mikal Olsen Lerøen, Bergen 2023